РОДОПСКИ СТАРИНИ

ИЛИ

СБОРНИКЪ

отъ обичяи, суевѣрия, пѣсни, пословици, нарѣчие, приказски, памятници, прѣдания, описания и пр. на родопскитѣ жители.

Книжка I.

ПЛОВДИВЪ

ЦЕНТРАЛНА ПЕЧАТНИЦА НА ЕД. ДИОННЕ.

1887.

ОБЯВЛЕНИЕ.

При всичкий недостатъкъ въ всяко отношение на силитѣ ни, ние въ издадената отъ насъ миналата година книжка, подъ название: „Животътъ на Българитѣ въ Срѣдня Родопа“ бѣхме явили, че ще печятами и други съ съдържание за сжщитѣ мѣста книги. Нарѣжданието имъ, както и намѣрението ни за тѣхъ бѣше, щото тѣ да бждатъ отдѣлни и голѣми цѣли; нъ отъ една страна настаналитѣ отъ 1885 година политически сжбития, а отъ друга и главно лишението ни отъ срѣдства за печятанието имъ, ние счетохме за по добрѣ и по лесно, както намъ, тжй и на читателитѣ ни, да съберемъ и сгрупирами тѣхний материялъ въ едно общо название „Родопски Старини“ и да ги издавами на малки чясти—броеве—отъ които всяка отдѣлна чясть—книжка—да не съдържя повече отъ 3 и по малко отъ 2 печятни коли на голѣмъ форматъ. Тия книжки подъ това общо название и споредъ материялътъ имъ, ще бждятъ на брой отъ 30 до 40 и слѣдъ издаването на всичкитѣ броеве, тѣ ще съставлятъ едно цѣло отъ 90—100 печятни коли. Освѣнъ туй, тѣ ще излизатъ въ неопрѣдѣленно врѣме—периодически—споредъ срѣдствата ни, което главно зависи отъ приемътъ на читателитѣ.

Общото съдържание на всичкитѣ ще бжде слѣдоющето:

I. Ру'пското или рупаланско нарѣчие съ всичкитѣ му особенности.

II. Народни обичяи отъ зачятието на родопчянинътъ, до смьртъта му.

III. Суевѣрни праздници и вѣрвания.

IV. Исторически памятници: (зградн, черкви, градища, крѣпости и пр. и описания на исторически мѣстности въ родопитѣ).

V. Народни пѣсни (родопски) по мѣстното нарѣчие.

VI. Пословици и изречения употрѣбителни въ родопитѣ.
VII. Филологически рѣчникъ отъ думи употрѣбителни въ родопското нарѣчие, съ изясненията имъ.
VIII. Народни прикаски и баяния.
IX. Народни облѣкла.
X. Прѣдания и забѣлежки за историята на родопскитѣ жители.
XI. Статистически свѣдения за родопитѣ и населението имъ.

До колко нашата цѣлъ и трудъ ще бѫдѫтъ сполучливи и полезни, ний оставямъ да ся произнесѫтъ безпристрастнитѣ и образованни читатели, на които възлагами и всичкитѣ си надѣжди, че ще можимъ да искарами благополучно прѣдприятието си.

Ахх-челебийски окржгъ.
г. Устово 1887.

П. П. Цѣната на всяка отдѣлна книжка ще бѫде отъ 30 стотинки за тия които прѣдплатятъ, а за всички други 40 стотинки. Онія, които желаятъ да прѣдплатятъ, могѫтъ да внисѫтъ стойностьта си въ книжарницитѣ на Братия Кавареви и К. Алексиевъ въ Пловдивъ.

РОДОПСКИ СТАРИНИ

I.

Родопското или рунското (руналанското) нарѣчие.

Мѣжду различнитѣ нарѣчия въ наший български язикъ, е че едното може би и най интересното и най важното отъ тѣхъ, а при това и най любопитното, тъй наричяно ру'нско или рупаланско, което говорятъ българитѣ населени въ родопитѣ. Това нарѣчие, за което много малко, па и не достатъчно до сега е било изслѣдвано отъ нѣкои наши списатели; [1]) подробно съ всичкитѣ му различни особенности па и самата му сѫщность въ вътрѣшнитѣ чясти на родопскитѣ планини, до сега никакъ не е издирено.

Рупското или спорѣдъ Славѣйкова, рупаланското нарѣчие, захваща своитѣ прѣдели отъ Ихтиманската котловина на западъ, до устието на рѣка Марица въ Енесъ и отъ коритото на Марица, до Бѣломорската равнина на югъ. Распространено е или примѣшено чякъ до Старозагорско и Бургасъ въ Тракийското поле, въ Мелнишко, Демиръ хисарско, Сѣрско, Зжхненско, Драмско и Неврокопско въ Македония, а на югъ достига Егейското море.

Само по себе, рупското нарѣчие е толкова по чисто, колкото по навжтрѣ е въ родопскитѣ планини, и толкова то повече ся губи и исчезва, колкото по навънъ изъ родопитѣ излиза. Най чисто е въ Аxж-челебийската, Деридерската, Иридерската, Ксантийската каази въ Одрински вилаетъ, а отъ части и въ планинскитѣ села на Драмско, Зжхненско и

---

1) Нѣколко пѣсни, баяния и приказки на това нарѣчие има помѣстени отъ И. П. Бѣлковски и П. А. Гидиджиски въ Сборникътъ на В. Чолаковъ. Отъ Славѣйковъ има нѣколко забѣлѣжки въ П. Списание „Наука“ кн..... и отъ Д. К. Иречекъ. (Виждъ статията „Помашки пѣсни въ Ченино“ кн. VIII Периодическо списание на Б. К. Дружество въ София, год. 1886 стр. 76.)

Неврокопско. Въ Рупчьоската, Конушската, Пещерската, Х.-Ейлеската, Хасковската, то е подъ влиянието на источното българско нарѣчие, за това е смѣсено много или малко въ нѣго. Въ Неврокопско, Гюмюрджюнско, Драмско, Сѣрско, Демиръ Хисарско и Мелнишко, то е смѣсено съ западното и Македонско нарѣчие.

Сѫщностьта и различието, което прави чистото първобитно родопско нарѣчие съвсѣмъ не прилично съ западното и источно български нарѣчия и не съединяемо нето съ едно отъ тѣхъ, а отдѣлно и самостоятелно, е въ слѣдоющитѣ главни особенности:

1-о. Въ замѣстванието на кореннитѣ тѫпогласни ъ, ь, ѫ съ звуковетѣ проточенни или двойни ȯ, ý, ȯà, ýà и най послѣ кореннитѣ гласни е, ѣ, я съ ьȯ или йȯ.

2-о. Въ тройнитѣ и свойственни на това нарѣчие членове с, т, н, м. родъ; са, та, на, ж. родъ и со-у, то-у, но-у, ср. родъ.

3-о. Въ показателнитѣ, въпросителнитѣ, относителнитѣ, опрѣделителнитѣ и неопрѣделителни мѣстоимѣния.

4-о. Въ исхвърлянието на гласната буква я и замѣстванието ѝ съ ѣ и е.

5-о. Въ особнитѣ окончания на глаголитѣ въ разнитѣ имъ подраздѣления.

6-о. И най послѣ въ ударенията и особнитѣ на това нарѣчие думи.

Прѣди ний да ся впустнемъ въ изложението и описванието на горнитѣ точки — които сѫ сѫщественна разлика въ рупското нарѣчие — ний ще разглѣдами произношенията и свойственнитѣ размѣствания отдѣлно за всякой звукъ отъ гласнитѣ и съгласни, съставляющи българската азбука.

А) Звукове.

а.— Гласний звукъ а въ родопското нарѣчие ся произнася, мегко, остро и проточенно. Ако ударението пада на нѣго, произношението му е чисто, ясно и остро, като въ думитѣ врата́, дарва́, жита̀, а ако ударението не пада на нѣго, гласътъ му ся чюе мегко и нѣкакъ като прѣсѣкнато, наполовина, като въ думитѣ кни́га, со́ба и др. Нѣкой пѫтъ

коренний дѣлъ съ двойногласнитѣ ȯà-'уá въ думи отъ единственно число, въ множественно ся измѣняватъ и замѣняватъ съ проточено или съ прѣсѣкнато а спорѣдъ ударението; като въ думитѣ доа̀рву, воа̀лна въ множественно ся изговорятъ дарва́, ва̀лни и пр.

б.— Звукътъ б ся изговаря чисто и ясно, освѣнъ обикновенното произношение въ българский язикъ, което е и въ родопското нарѣчие, т. е. че тоя звукъ въ окончанието на думитѣ ся чуе на п, като бопъ, хлѣпъ и пр.

в.— в въ родопитѣ ся изрича ясно и чисто. Въ окончанията на думитѣ, тоя звукъ ся замѣнява съвършенно съ ф, като лофъ, по̀пофъ, рофъ и пр. Освѣнъ туй, всякога когато стои слѣдъ гласната а или у, пакъ ся чюе на ф, като уфъ вмѣсто уви, ра́фло и пр.

г.— Въ първий слогъ на думитѣ, г ся чюе много ясно, нъ въ окончанието тя си замѣнява гласътъ съвършенно съ к, като богъ, въ родопското нарѣчие бокъ. Въ селото Широка-лѫка, Рупчьоска околия, въ което село родопското нарѣчие е много изопачено, всякога въ окончанието на думи съ гласна и ся забѣлѣжва притурката и на г, нъ много мегко и наполовина. Освѣнъ туй, и съгласната к въ окончанието ся чюе тъй мегко, като г, за което ся и приема, като изло́г'я, чилѣг'я и пр.

(Слѣдва)

II.

Народни обичяи отъ зачятието на родопчянина, до смьртъта му.

а) **Зачятие** (род. захо́дание).

Родопчянкитѣ обикновенно, непраздностьта си (зачятието) познаватъ по спиранието на мѣсечнитѣ очищения — менструациитѣ — (по род. „**пранѝе**“), което тукъ наричятъ „**захо́дание**“ — „**ста́нала е тьо́жка**“ и пр. Ако е млада, тя ся свѣнява да яви непраздностьта си, освѣнъ на най близскитѣ си нейни роднини, като майка ѝ, сестра ѝ или вѣрната ѝ дружка. Когато домашнитѣ ѝ забѣлѣжатъ това, захващатъ да ся отнасять съ нея по милно и нѣкакъ си любезно. Прѣдъ нея ся пазятъ да не ядѫтъ или споменѫтъ каквото и да било нѣщо, което ся яде, безъ да ѝ не дадѫтъ. Това ся пази най строго, подъ прѣдлогъ, че зачнатото дѣте ся исхвърля. Майката на трудната жена, ѝ намира зелена пръчка отъ повитъ (особно овивно растение въ родопитѣ, наричяно съ това име), която тя носи прѣпасана около крьстътъ. Тѫй сѫщо прѣзъ врѣме на трудностьта си носи кожя отъ смокъ, рогъ отъ дива коза, овощка (крушя или ябълка), която е прѣстояла една зима подъ дървото си и още много подобни вѣрования. Всичко това ся прави за да ся не повръжда дѣтето въ утробата или пакъ за да „**тра̀ятъ дѣца́та**“ т. е. да не умиратъ. Отъ зачятието до рожденето, жената не допущатъ роднинитѣ и домашнитѣ ѝ на никаква тѣжка телесна работа, за да ся не повръди, тѫй сѫщо пазятъ да я не раздражяватъ съ нѣщо. Нѣкои баби турятъ соль подъ възглавницата на трудната жена, безъ да види или знае тя, и когато ся изминатъ три вечери, турятъ я въ нейното ясте, за да износи дѣтето добрѣ.

Непраздната родопчянка много варди да не докосне ръката си нѣгдѣ по тѣлото си, когато е яла нѣщо си, като грозде, круши или друго овощe, защото ставало на дѣтето

знакъ на онова мѣсто, гдѣто ся е докоснало. Нѣкой носятъ пакъ разни камѣнчета, пръчици и други подобни дреболии, които хаджийкитѣ донасять отъ Иерусалимъ, и които нѣща наричятъ съ общото име „**Бужи́-гробску**“.

б) **Рождение.**

Обикновенно въ родопитѣ, твърдѣ добрѣ знаятъ да исчисляватъ днитѣ на зачятието и рожданието. Когато настѫпи мѣсецътъ за рождение (9-и мѣсецъ слѣдъ зачятието), казватъ женитѣ „**Флѣ́лъ хѝ е мѣ́сяцътъ**“ и тогава всяка вечерь отива да нощува една опитна стара жена, отъ най-близскитѣ ѝ роднини, а понѣкога сѣди и дѣне при нея. Трудната жена прѣзъ това врѣме ся пази да не излазя и не отива често по вънъ. А въ по многото земледѣлчески и скотовъдчески села, както у помацитѣ, тѫй и у българитѣ, женитѣ работятъ по нивитѣ и ливадитѣ дори до самото рождение и никакво прѣдпазване нѣма. И въ такъвъ случяй, както отъ послѣ и лошото въспитание, родопчянката ражда и исхранва много снажни, здрави и безмѣрно яки дѣца.

Жената (бабата), която варди непраздната жена, когато наближи рожденето, приготвова си при себе си ножици, памукъ, копринена нищка (конецъ), ризени парцали — пелени — и трьстикова тръбица — масурь. Когато ся появятъ знакове за рожданието, бабата ся прѣкрьства и растваря всичкитѣ, прозорци, врати и ракли въ кѫщата, послѣ ударя раждающата жена на три пѫти съ крайтъ на тестемельтъ си прѣзъ крьстътъ ѝ, за да се „**раско́рсти льо́сну**“ т. е. да ся роди лесно и бързо дѣтето. Сѫщото правятъ и другитѣ домашни и външни, които случяйно се намѣрятъ тамъ или дойдатъ отъ вънъ въ това врѣме. При това, който е вѫтрѣ, непзлиза изъ кѫщи никакъ, доклѣ ся не роди дѣтето, и всякакъ се пазятъ да ся не даде знакъ на съсѣдитѣ, че ся ражда дѣте. Това ся прави, за да ся „**свие́ съ здра́вйе и льо́ку и льо̀сну**“ непраздната, въ противенъ случяй, раждала много мѫчно. Освѣнъ това, хаджийкитѣ донасять отъ Иерусалимъ едно растение съ сложни и многобройни корени, което натопено въ вода распуща коренчетата си, а инакъ кога ся сухи, стоятъ на тонка. Това растение наричятъ „**Богоро̀ди-**

чина роàка“. Бабата заедно съ други подобни дреболии ги натопява въ вода въ единъ чистъ сждъ, и колкото по скоро то распустне коренчетата си, толкова по скоро ще ся роди дѣтето. Тогава съ водата напръсква раждающата, омива лицето ѝ и отъ врѣме на врѣме ѝ дава да пие отъ нея. Сжщото правятъ и съ други подобни нѣща. Въ това врѣме всички домашни ся молятъ и крьстятъ на Св. Богородица **„да я раскòрсти льòку и льòсну“** като обричятъ разни подаръци изъ разни мънастири и черкви [1]).

Когато най послѣ дѣтето ся роди, бабата го зема обрисва тѣлото му, отрѣзва пжпътъ му, като го надува съ тржбицата и послѣ го завръзва съ копринений конецъ. Слѣдъ това го натьрква съ честновий лукъ за да не **„фàта у̀роци“**, обвива го и го слага при майка му. Родителката (тукъ наричятъ **„руждѐлница“**), слагатъ на постеля отъ опаката страна на огнището **„главиѐтѣ“** завиватъ я и въ жглътъ на постелята ѝ въсправятъ зелени клончета отъ плодовити дрѣвета и разни видове оржжия. Бабата слѣдъ като **„избà-би“** дѣтето и успокои родителката, отива и явява най напрѣдъ на крьстницата [2]) и послѣ на всичкитѣ роднини и съсѣди, а тѣ и даватъ дарь (**миждьйо̀**) по нѣкоя пара или кърпа [3]). Въ това врѣмя ся завръща и намира подойница — майка — на дѣтето за да го храни съ млѣкото си доклѣ ся спустне млѣко на родителката [4]). Послѣ опичя пѝта въ огньтъ и **„ло̀мятъ за Св. Бугоро̀дица“** всичкитѣ домашни. Цѣлий първий, вторий и третий день слѣдъ рожденето, всичкитѣ роднини и съсѣди **„обихòдатъ руждѐлницата“** като ѝ занасятъ захарь, разни спиртливи питиета и прьжени въ масло пътици **„колàци“** а сжщеврѣменно и разни подаръци за новороденото, като шапки, ризи и други. Въ тоя случяй,

1) Такива обричания правятъ и при разни болѣсти на нѣкой отъ домашнитѣ въ една фамилия.

2). Въ родопитѣ крьстникътъ наричятъ „калтàта“ а крьстницата „кальмàна“.

3). Обаждането става съ тия думи: „и вамъ Гòсподь сàя рàдость; напло̀дихме са“ или „рудѝ ни са кòпеле“ а когато е момиче не явятъ доклѣ я не попитатъ.

4). Захраненото дѣте отъ подойницата отъ послѣ ся счита като сжщо дѣте нейно, а съ дѣтето ѝ като съ братъ или сестра. Тий ся наричятъ отъ послѣ „хранèйци“ и ся почитатъ най строго. У помацитѣ ся пази още по строго и когато порастнатъ, народнитѣ обичяи запрѣщаватъ да ся зематъ.

всякоя жена глѣда и честити на майката дѣтето, распитва я за рожденето какъ е родено дѣтето, лесно или мжчно и други подобни.

До деньтъ на крьщенето, родителката не става отъ постелята а въ сжщо врѣме я не оставятъ никога сама, защото лошитѣ духове я навѣждатъ и причиняватъ опасность. Дѣцата льжятъ че ставала крава а дѣтето теле, ако остане сама [1]). Всякоя жена каквото ѝ донесе, дава ѝ по малко да хапне за да ѝ дохожда (да има) млѣко. Вечерь въ тьмно, не бива да влиза отъ вънъ въ кжщи никой, а и ако ся случи да влѣзе, трѣбва най напрѣдъ да докосне огньтъ. Вечерь затварятъ отъ рано всичкитѣ прозорци, за да не свѣти вънъ, защото дѣтето става лошо и го постига нещастие. Тжй сжщо всяка вечерь кадятъ родителката, дѣтето и всичката кжща съ тамиянъ и разни трѣви и послѣ оставятъ огньтъ съ паниче-то задъ вратата да сѣди прѣзъ нощьта, за да прѣдпазва отъ лошитѣ духове [2]).

Въ първий день слѣдъ рожденето, домашнитѣ на родителката повикватъ едно момиче отъ **„цàла ко̀ща“** т. е. което си има баща и майка, та замѣсва хлѣбъ отъ чисто пшеничено или царевичено брашно, испичя го и надъ вечерь, повиква всичкитѣ роднини и съсѣдки на родителката. Женитѣ ся събиратъ всяка съ сждъ, поставятъ имъ трапеза, даджтъ имъ хлѣбоветѣ, които надробяватъ въ голѣми табли (**тавѝ**). Послѣ го поливатъ съ дрьвено масло и захарь и всякоя си напълни сждътъ и го занася у дома си да го яде. Това ся наричя **„смида̀ль“**. Ония, които не сж дошли на смидальтъ, момичето облѣчено въ най новитѣ си дрѣхи, занася най напрѣдъ у крьстникови и послѣ у всичкитѣ роднини.

(Слѣдва.)

1). Помакинята и по нѣкой пжть и на вторий день става отъ постелята и отива на работа. За обичяитѣ у помацитѣ ний мислимъ да опишемъ въ отдѣлни книжки, слѣдъ като свършятъ настоящитѣ.

2). Въ родопитѣ ся много вѣрва, че прѣзъ първитѣ три вечери дохождатъ **„у̀рсницитѣ“** за да урисватъ бжджето на дѣтето. За това поставятъ огньтъ задъ вратитѣ, и бабата сни при тѣхъ. Урсницитѣ наричятъ и „Нàрачници“.

III.

Сусвѣрни праздници и вѣрвания.

1. Когато ся люля праздна веригата на огнѣтъ, гдѣто варятъ ясте, то става или постига нещастие домашнитѣ.

2. Ако ся вдигне котлето отъ триножникътъ, (по тукашни „**пристьйо**“), и ся остави праздно на огнѣтъ, то момъкъ или момата на домашнитѣ не могѫтъ да ся задомятъ — казватъ обикновенно че „**хми са вра̀щатъ мума́ретѣ**“ — или пристояватъ у дома си.

3. Когато ся остави машята „**дила̀фъ**“ на опаки на огнището, прѣдсказва ся или ся сбѫднова лошо на домашнитѣ.

4. Не бива да ся люля праздна люлката на дѣтето, защото го постигва болесть.

5. Ако случяйно ся продѫни огнището, т. е. случайно стане рона на нѣго, щѣ умрѣ нѣкой отъ домашнитѣ.

6. Когато пропѣе кокошка като пѣтель, или ся види да излѣзе змия на дворътъ на кѫщата, прѣдсказва ся смьртъ на домашнитѣ. Сѫщото значи и когато заграчи сврака нощe около кѫщата или на коминьтъ.

7. Дѣне ако заграчи сврака около кѫщата или на прозорцитѣ, ще си дойде нѣкой отъ домашнитѣ отъ чюжбина.

8. Не бива да ся турятъ дърва на огнѣтъ отъ опаката страна, т. е. отъ кѫдѣ врьховетѣ имъ, защото неможе да ся ожени момата ила момъкътъ.

9. Не бива да ся горятъ на огнѣтъ зелени клончета отъ дървета или отъ бѫзъ, защото домашнитѣ страдатъ отъ зѫбоболъ.

10. Когато нѣкой отива за чюжбина и на пѫтьтъ го срѣщне най напрѣдъ нѣкой человѣкъ познатъ по лошевинитѣ си, или пакъ хромъ, или празденъ безъ да носи нѣщо въ рѫцѣтѣ си, прѣдсказва ся нещастие и немотия. Ако ли го срѣщне и му прѣсече пѫтьтъ дивъ звѣръ, като лесица, заякъ, мечка и пр. то̀ непрѣменно ще си испати съ нѣщо.

11. Въ такъвъ случай, сир. когато единъ отъ домашнитѣ тръгва за чюжбина по работата си, домашнитѣ прѣди да излѣзе отъ кѫщи, посрѣщатъ го на вратитѣ съ пълни сѫдове съ вода, за да има все благополучие, а тоя, който отива на пѫть, раздава при тръгване пари когото срѣщне за „**добоа̀рь поа́ть**“. Прѣзъ тоя день домашнитѣ не затварятъ вратитѣ дори до вечерьта, и когато го испратятъ, врѣщатъ ся съ зелени клончета отъ дървета, за да бѫде всякога здравъ.

12. Когато има нѣкое умрѣло животно хвьрлено въ рѣката или друга каквато и да е нечистота, казватъ че когато водата измине четиридесять камъне отъ нѣго, очиства ся.

13. Когато ся сѣятъ житни растения, или какъвъ да е зеленчюкъ, внимава ся да ся не остави или забрави нѣкоя бразда незасѣта, защото показвала гробъ, сир. единъ отъ домашнитѣ умиралъ въ такъвъ случай.

14. Ако ся случи да върлува нѣкоя лоша болесть въ едно село и умрѫтъ нѣколко души изведнѫжъ, селенитѣ вѣрватъ че поповетѣ сѫ хващали вода отъ капкитѣ на кѫщата въ пьрвий день, когато е влѣзълъ да попува въ това село, та затова „**людѝтѣ ка̀пятъ като̀ ка̀пушкитѣ.**“ Въ такъвъ случай въображението и вѣрването въ лоши духове, които тукъ наричатъ „**болехчи́ци**“ — „**бла̀ги и ме́дени**“ и пр. става извънъ человѣческий разумъ. По цѣли села сѫ напущали приврѣменно кѫщитѣ си въ селото и сѫ живѣли прьснати изъ горитѣ и пещеритѣ. Колятъ курбани, раздаватъ разни нѣща за да ги умилостивятъ. Има и такъви случаи щото на нѣколко умрѣли хора, вързватъ за тѣлото имъ отъ чясътъ на умирането имъ та до погребението имъ, единъ черенъ овень. И когато погребѫтъ мрьтвецътъ, отвързватъ овеньтъ и съ прѣвързани очи го изгонватъ да отиде въ друго село и тамъ да занесе болестьта.

15. Въ такива болести, населението прибѣгва до баяние на разни баби, при ходжитѣ да имъ правятъ „**мускй**“ и други подобни. Когато умрѣ нѣкой, слѣдъ вдигането му отъ постелята за въ гробътъ, всякой ся пази да не прѣскочи мѣстото гдѣто е лѣжалъ трупътъ му или пакъ гробътъ му, защото въ такъвъ случай умира и тоя, който го прѣскочи.

(Слѣдва)

IV.

Исторически памятници.

(Стари зградѝ, черкви, градища, крѣпости и забѣлѣжителни мѣстности).

А). Ахх-челебийската кааза.

1. На сѣверь отъ Устово, 1 чясъ разстяние, на една висока въ върховетѣ „Кòрвава стѣ́на“, е расположено едно малко селце помашко наричяно съ имято „Стра́жа“ (15 кжщи). Задъ това селце, отъ сѣверо-западна страна на едно бърдо стоятъ развалинитѣ отъ едно старо градище, единъ видъ малка крѣпость, която помацитѣ наричятъ „По́повица“. Народното прѣдание казва, че е било жилището на единъ попъ войвода въ старо врѣме, който дълго врѣме се е борилъ съ турцитѣ, догдѣ най послѣ билъ убитъ, а дружината му истурчена. Приказва ся тъй сжщо, че на това мѣсто ся намира много имание и черковни работи, нъ не ся вдава никому да рови и ги намѣри, защото си имало стопанинъ, който ся явява въ разни образи, като мома или старецъ и причинява ужъ нещастия на посѣтителитѣ.

Околностьта на това съ славянско име селце, изобилува отъ малки развалени стари черквици, Св. Илия, Св. Константинъ и Св. Елена, Св. Георги и други и помацитѣ на нѣкои отъ тѣхъ, на годишнитѣ имъ праздници колятъ курбань. За самото селце, казватъ, че е била стражарницата на казанната крѣпость, отъ което е и добило името „Стра́жа“.

2. На източната страна отъ Устово (10 минути разстояние) е расположено друго малко помашко селце „Вла́хово“. На мѣстото, гдѣто е сегашната му джямия, самитѣ помаци исповѣдатъ че е било черква Св. Богородица, обърната въ джямия въ врѣме на истурчването жителитѣ му. Отъ това селце и до днѣсъ се помнятъ роднинскитѣ връзки на нѣкои отъ помацитѣ съ българитѣ въ Устово. По горѣ отъ това селце

на бърдото „Кóрвава Стѣ́на“ има прѣдание че ся намира сол въ нѣдрата му. И днѣсъ всички исповѣдатъ това, нъ ся боятъ да казватъ, за да не почне да я обработва правителството и да наказва населението съ ангарии. Името на това бърдо, което е доста високо и гдѣто на върхътъ му стои като една голѣма и стръмна стѣна камень, е добило името си отъ това, че въ врѣме на истурчването, ся хвърлила отъ тоя камень една мома, гонена за потурчване. Друго прѣдание казва, че е билъ убитъ единъ българинъ войвода на това мѣсто и отъ тогава ся е нарѣкло „Кóрвава Стѣ́на“. Каменьтъ и до днѣсъ стои червенъ и отдалече ся глѣда като сжща крьвъ.

3. Отъ южната страна на Устово ся издига единъ високъ врьхъ покритъ отъ тритѣ си страни съ гора, стрьменъ отъ политѣ а на върхътъ му съ красна и широка равнина. На тая полянка стоятъ остатъци отъ едно старо черквище, на име Св. Петръ, па и самий врьхъ ся наричя „Пѣтровица“. На това мѣсто, ся намиратъ и до днѣсъ стари монети и добрѣ издѣлани варовити камъне. Всяка година Устовци и малкото селце, що лѣжи задъ това бърдо отъ южната му страна, Фатово, колятъ курбань на Петровъ-день. А самий врьхъ, който прѣди 25 години е билъ покритъ отъ гжста гора (по послѣ изгорѣла и сега завъдена пакъ), е служила за обитание на разни български юнаци — войводи — като Ангелъ войвода и други.

4. На сѣвѣро-западъ отъ Устово, $^1/_2$ чясъ разстояние при веригата „Кóрвава-Стѣ́на“ на една полегата поляна отъ това бърдо, наричяно „Сéлището“, състояще отъ ливади и нивя, и до днѣсъ ся копаятъ отъ нивитѣ добрѣ дѣлани камъне на основи отъ стари згради. Нѣгдѣ ся намирали голѣми прьстени делви (кюпове) заровени въ земята и пълни съ пепелъ, а нѣкои съ въглища. Околнитѣ жители приказватъ, че въ по отколѣшно незапомнено врѣме е било село. По горѣ отъ това мѣсто, на самий ржтъ на бърдото, е старата черквица Св. Илия, гдѣто помацитѣ отъ селцето Яманско всяка година на Илиинъ-день колятъ курбань.

(Слѣдва)

V.

Народни пѣсни по мѣстното нарѣчие.

1.

Скалéсалъ е Кралѝ Мáрку
Седемдесéт крáлѣ и везѝре;
Да хѝ служѝ, да хѝ густѝ.
Пакъ хѝ Мáрку ни присрьóшна,
Та сá крáлѣ пудсóрдиха.
Пуѝскаха утъ Вардáрѣ прѣ′сна риба,
Утъ Сóлуна рóйну вѝну.
Кралѝ Мáрку óдрумоне:
„Мáле, мáле, стáра мáле!
Стáни мáле пóпрѣгни ми,
Пóпрѣгни ми кóнѣ фаркувáта,
Пóварзи ми кóнь буздугáна.
Дудѣ′ крáлѣ да пусьóднатъ,
Да дунесé Мáрку утъ Вардáрѣ,
Утъ Вардáрѣ прѣсна рѝба,
Утъ Сóлуна рóйну вѝну“.
Стáна юнáкъ Кралѝ-Мáрку,
Та васьóдна кóнѣ барзухóда,
И пóвóárза на конь буздугáна.
Дудѣ′ крáлѣ мáлку да пусьóднатъ
И зафтáса Кралѝ Мáрку,
С′ прѣ′сна рѝба с′ рóйну вѝну.
Агá дóйде юнáкъ Кралѝ Мáрку,

Непонятнитѣ думи, както и други, които не личатъ въ пѣснитѣ, а ся употрѣбяватъ въ родопското нарѣчие, читателтъ ще види въ отдѣлътъ за тѣхъ по нататъкъ.

Та хмѝ тѝхо одромóне:
„Добрѣ′ душлѝ седемдесé крáлѣ!
Да пустѝте дѣ′ту Мáрка,
Дѣ′ту Мáрка мáлку пучáкахте,
Ду′дѣ дóнеса рóйну вѝну,
Рóйну вѝну прѣ′сна рѝба.
Сѣ′дите сѝга да ядéмъ да писмъ,
И мáлку да са веселѝме“.

2.

Мѝлку, Мѝлку, карá-Милку,
Скалéсала карá-Мѝлка,
Сéдемъ цáрѣ, сéдемъ крáлѣ
И брáта хи Кралѝ-Мáрка.
Сéдемъ цáрѣ, издóйдаха,
Кралѝ-Мáрку ни духóда,
Разгльода са карá-Мѝлка,
Низъ пулйéну ширинйéну,
Чи си вѝдѣ Кралѝ-Мáрка,
Да си фóрка съ бóрза кóнѣ.
Пусрьóшна гу на двóрове,
Извсéде гу на чарлáци,
Да гу служѝ рóйну вѝну.
Чи са насмѣ′ Кралѝ-Мáрку.
Карá-Мѝлка одрумóне:
„Мáрку, Мáрку, Крали-Мáрку,
Щу′ са насмѣ′ пудъ мустáци?“
— Спуменóхъ ми сéстру Мѝлку,
Какъ сме бѝли сирáчета,
Сирáчета, сирмáшета.
Ти бѣ сéлцка теличя′рка,
Я бѣхъ сéлцку гуведáрче,
Че стáнахме и двамѝна,
Кралювѝти, слагувѝти,
Та на слáгатъ сѝчки цáрѣ,
Хемъ на слáгатъ, хемъ на пѝтатъ.“

3.

Стуя′ну хабéръ дупáдна,
Утъ Стамбóлъ грáда гулѣ′ма.
Чи му е цáре-нъ пурòчялъ:
„Де да é Стуя′нъ да дóйде,
Сасъ мéчка ще да са пубóри,
Съ мéчка óще щарвнùца,
С′ дéветь шинжùрѣ вòрзана,
И с′ дванáдесте халаùка“.
Зачю′лъ е Стуя′нъ утишьóлъ
Га гу е мéчка вùдѣла,
Та на Стуя′на рéвнала;
И си му óще ду′маше:
„Бóла ми мóмче Стуя′не,
Я, каквóну тéбе мóмчета,
Деведесé и дéветь раскòцахъ,
Съ тéбе стутùна да стáнатъ“.
Пакъ Стуя′нъ си хи румóне:
„Мéчице, хóланъ, мéчице,
Каквóну тебе мéчици,
Деведесé и дéветь раскòцахъ,
Съ теб′ щатъ стутùна да стáнатъ“.
Чи се сá съ мéчка сфáтили,
Рáну в′ Пундѣ′лникъ ву′трина;
Бóрили са са бóрили
Ду в′ Четвòртакъ ву′трина.
Нùту гу мéчка надвùва,
Нùту ѣ Стуя′нъ надвива.
Тáче хи Стуя′нъ вùкаше:
„Я, дòржи мéчку на здраву,
Я, ща на здрáву да дòржѣмъ“.
Дèну ѣ Стуя′нъ фáтѣше,
Плáси кóзина мòкнеше.
Дéну гу мéчка фáтѣше,
Я′сни са кòрве личкаха.
Стуя′нъ са Бóгу пумóли:
„Бóла ми, Бóже пóмугни!
На мéчка да си нáдвиѣ“.

И Гóсподь си го пуслуша,
Та си е мéчка затаптáлъ,
Дéветь пéдеѣ нùзъ-земѣ.
И Стуя′нъ си е заптùсалъ,
Цáрцку-ну сасъ цáрнина-на,
Куначѝе сасъ кадóнинѣ,
И Султанъ Сéлùмъ жемùѣ
И Али-пашѣ чершùѣ.

4.

Тòрнали ми са, тòрнали,
Ду трùста млáди хажùѣ;
Нахъ хажилòкъ щатъ да ùдатъ.
Сльéзаха в′ пóле широ́ку,
Га фавъ мурйé-ну да флезóтъ,
Трùста са пу′шки пу′кнаха,
Трùста хажùѣ удрùха,
Трùста са мáйки плáкнали,
На трùста прѣ′сни гróбове.
Сùчки плáкаха мóлкнаха,
Дùмчюва мáйка нáй плáче:
„Стáни ми сùньчю утъ гróбанъ,
Кóнче ти вищù в′ пóдниканъ,
Бу′лче ти плáче в′ сарáянъ“.
Га бѣ в′ Четвòртакъ ву′трина,
Дùмчо утъ гróбанъ пруду′ма:
„Стùга ми мáле духóдай,
Стùга лю плáчи мáлеле,
Вѣ′йке фавъ вóда утòнахъ.
Амù ми пòди мáле ле,
Та мù кóнчену ùзведи,
Та мù гу мáлеле заюзди,
Съ лю′тана змùѣ усóйна;
Тáче гу мáлеле пóпрегни,
Сасъ дèветь чьóрни смóкове,
И го мáлеле ùзведи,
В′ най гулѣ′миянъ панаùрь,

Та мѝ гу прóдай мáлеле,
За шинѝкъ бѣ′ли грóшове,
И пульвѝнана алтóнѣ.
Тá че ми гльóдай мáлеле,
Каквé-му щѝшь да гу прудадéшь,
Кáйну на Дѝмчѣ прилѣ′га,
Кóнчену да си васьóдне,
Кю′рцинѣ да си намéтне,
Чѝзменѣ да си надѣ′не,
Пу′шкинѣ да си закáчи“.

5.

„Димѝтрице мла́да бу̀лкѣ,
Какъ забурѝ да затво́ришь,
Нахъ бѣ́лъ Ду̀навъ про́зорцинѣ;
Чи ми ѝде вѝхаръ вѣ′теръ,
Та ми но́си сѝтна ро́са,
Да нарусѝ Димѝтру му,
Димѝтру му саму̀ръ кю′рци“.
О′ще дума ни изду′ма
И на по́рти зачю′каха,
Ду трую̀ца во̀рли ту′рце,
Да си тро̀сѣтъ Бѣ́лъ Димѝтра.
„Димѝтрице млада булкѣ!
Ту′ка ли е Бѣ́лъ Димѝтаръ?“
Димѝтрица ютговаря:
„Ту′рцѣ, ту′рцѣ, во̀рли ту′рцѣ,
Ту′ва нѣ′ма Бѣ́лъ Димѝтра,
Утишьо́лъ е низъ мурйе-ну,
На юна́цка вересѝя.“
„Димѝтрице мла́да бу′лкѣ,
Ту′ва си е Бѣ́лъ Димѝтаръ,
Тув’ си му е бо̀рза ко́нѣ.“
Димѝтрица ютговаря:
„Той си ѝма пу два ко́нѣ:
Едѝнъ я′ха, другъ му сидѝ.“
„Димѝтрице мла́да бу′лкѣ,

Тув’ си му е о́стру са́бйѣ.“
Димѝтрица ютговаря:
„Той си ѝма пу два чѝфта,
Пу два чѝфта о́стри са́бйѣ;
Едно́-на си съ нѣ′гу но́си,
Друга-на си тува сиди.“
Чи излѣ′зе Димѝтруву,
Димѝтруву, ма́лку дѣ′те.
То́ си ту′рцѣмъ ютгува́ря:
„Ту̀ва си е мой буба́йку,
Мой буба́йку, Бѣ́лъ Димѝтаръ.
Той си сидѝ на мендре́ѣ,
Та си пи́с ро́йну вѝну,
И си ѣ′де су̀ру ѣ′гне.“
Тога́ва са во̀рли ту′рцѣ,
Во̀рли ту̀рцѣ разлютѝха,
Та рѝтнаха о́тключѣ-нѣ,
Строшѝха му шемшѝрь-по́рти,
Та фрѝшнаха на черда́ци,
Рассѣкаха сандо̀цинѣ,
И збра́ха му желтѝци-нѣ;
Че плѐснаха Бѣ́лъ Димѝтра,
Ме́тнаха гу на ко́нье-нѣ,
Шѝбнаха хи нисъ пулйе́-ну,
Та флѣ′заха нисъ мурйе́-ну.“
Димѝтрува ма́лка се́стра,
Та распу̀сна ѣ′сну гла́сйе,
Утъ земьо-на ду не́бу-ну,
Какъ пугу̀биха Бѣ́лъ Димѝтра.

6.

Марѝ Марѝйку до̀щерю,
Сига́ за де́сѣть гудѝни,
Как’то́ я майка рудѝла,
Нахъ во̀нъ си не излѝзала,
Сло́а́нце та ни е вѝдь’валу,
Вѣ′терь та ни е ду′йнувалъ.

Ха́йда Марѝйку ѝзлези,
Да си та вѝди слòа̀нчице,
Да си та ду′йне вѣтерчьо́къ..,
Марѝйка ма́йка си послу′шѣ,
Та си е нахъ вòа̀нъ излѣ′ла.
Ала́ ѣ слòа̀нце вѝдѣлу,
Та си е на нѐбу запрѣ′лу.
Ма́йка Марѝйки вѝкаше:
„Ха́йда Марѝйку, си флѣ′зи,
Да си ми тòрне слòа̀нчице,
Чи ще да си са забáви,
Та ще гу ка́ра ма́йка му.“
Марѝйка флѣ′зе нахъ вòтрѣ,
И слòа́нце-ну си заминô.
Ма́йка гу хѝтру пѝташе:
„Слòа́нчице я′сну слòа́нчице,
О′ти са сѝну забáви?“
„Какъ да са ма́ле ни ба́вѣмъ,
Ага́ самъ днѐска вѝдѣлу,
И дру·гу слòа̀нце на-зѐмѣ:
Еднô Марѝйка у ма́йка,
Млóгу ѣ за мень прилѝка,
Да ми ѣ зьóмишь за бу·льчѣ.“
И ма́йка му гу нуслу́шѣ;
Зьó му ѣ и дувѐдѣ ѣ.
Ма́йка Марѝйки вѝкаше:
Кугá ми бѝвашь нивѣ′ста,
На ба́ба да си гувѣ′ишь,
Ду двѣ′нѣ ду три гудѝни.“
И Марѝйка си гувѣ′ла,
Нѝкуму не пруду′мвала.
Сòа́лнце си ма́йци вѝкаше:
„Ма́ле ле, мѝла, мале ле!
Какъ да ми пра́вѣмъ, малеле
Съ мóену пòа́рву любовйе.
Сасъ мóя нѣ′ма Марѝйка?
Дóведи си ми малеле,
Звѣ′зда Денѝчька за лю′бе.“
Утъ дѣ гу вѝдѣ Денѝчька.

Ага ми бѣ на вѣнчѣ′ванйе,
Марѝйка бóрна свѣ′теше.
Звѣ′зда Деничька румóне:
„Марѝйку лѣ′па Марѝйку,
Аку′ си лѣ′па та ни си слѣ′па:
Изгурѣ′ха ти тьóнкитѣ пòа́рстѣ,
Тьóнкитѣ пòа́рстѣ сасъ пòа́рстѣнетѣ.“
Лѣ′па Марѝйка тѝху румóне:
„Звѣ′зду Денѝчьку мла́да нивѣ′сту!
Я самъ гувѣ′ла ду три гу′дини,
Ду три гудѝни сòа̀щехи ба́би,
На пòа́рву лю′бе еднô гудина.“
Ясну са слòа́нце хѝтру дусѣ′ти,
Пусьóгна рôка да си ми фа́не,
Да си ми фа́не лѣ′па Марѝйка.
Марѝйка си са Бóгу нумóли:
„Стóри ма Бóже лѣ′тна лѣ′стовичька,
Да си ѝзбѣгамъ утъ пòа́рву любе;
Да си ми фòа́ркнамъ ну сѝчька свѣ′та.
Зѝмѣ ф’ пулйе́ну, лѣ′те ф’ гурôна.“
Слòа́нце нимужѝ да ѣ ударжѝ,
Та хи раскòа́рши лѣ′тнинѣ крила́.
И фòа́ркна си и избѣ′га си,
И си испоа́лни с’ нѣ′хини плóда,
С’ нѣ′хини плóда пу сѝчька свѣ′та,
Лѣ′тни пилчькóве лѣ′стовичьки.

(Слѣдва).

VI.

Пословици и изрѣчения употрѣбителни въ Родопитѣ.

1. Аку′ та ка́ньетъ, сѣ′ди, аку′ та по́а̀дьетъ бѣ′гай.
2. Ала са е налѣпѝлъ на ро́пей. Опатилъ си е нѣщо.
3. Ала са е нафу′ткалъ. Казватъ на пияний человѣкъ.
4. Ала са е нарѣ′залъ.
5. Ала са е наплю′скалъ.
6. Ала са е натѝфлилъ.
7. Ала са е натрѣ′скалъ.
8. Ала са е нажю′лилъ. Напилъ ся е.
9. Булѝ гу̀ сухъ куре́мъ, Казватъ когато човѣкъ страда отъ извънмѣрна грижя или скърбъ.
10. Бѝе му на жьо́лти кра́ставици. Иска му ся нѣщо.
11. Бѣ′ли саро̀ци.
12. Бѣ′ли аца́.
13. Бѣ′лу кату′ са́жде.
14. Бѣлъ кату′ агу′птинъ.
15. Бо̀а́лхи в’ сла́ма. Който незнае що говори.
16. Во̀рзи гу̀ у кука′ да сидѝ тука.
17. Вѣ′терь гу̀ ду′е на бѣ′ла кубѝла. Човѣкъ, който нищо не прави.
18. В’ го̀рне пардѝ. Хвали ся.
19. В’ го̀рне серо́. Страхъ го е.
20. Во́ланъ рѝе по́а̀рсь, да па́да па́ главо́на му. Човѣкъ струва зло за себе си.
21. Варвѝ му нахъ прѣ′шь. Добрѣ му отива ра̀ботата.
22. Га́рги му главо́на. Клѣтва.
23. Га́рги дано́ гу̀ изедо̀тъ.
24. Го̀спудь е правъ посидѣ′лъ.
25. Да́ла Ма́ра паро́ да са фа̀не на хуро́ну, дава̀ двѣ да ѣ пу′снатъ, ни ьо пу′скатъ.

26. Да са виьо́тъ кату′ ло́зувъ ко́рень. Благославятъ младоженцитѣ.
27. Дра́гу ба́лну низна́е.
28. Да ожѐнимъ мума́ да ни сидѝ дума́. Казватъ, когато ся продава нѣщо.
29. Даржѝ са кату′ ко́тка у плѐть.
30. Дано́ та чьо́рната чю′ма смѣ′те Клѣтва.
31. Дано́ та ку′чета изедо̀тъ. Клѣтва.
32. Дано́ та чьо́рве раска́пѣтъ.
33. Да ти ку′чета и главо́та.
34. Ей е папрѝцана в’ пѣсаконъ. Единъ циганинъ откраднѫлъ отъ една воденица „папри́ца“ (остьта, на която е положенъ горний камъкъ) и щомъ видѣлъ че почнали да я трьсятъ, отишелъ самъ и казалъ на стопанинътъ, че е въ пѣсъкътъ, гдѣто я билъ заровилъ слѣдъ откраднованието. Отъ това тая речь казватъ на человѣкъ, който отъ нищо ся страхува.
35. Зачервѝ са кату̀ пипе́рка. Засрамилъ ся е.
36. Зачервѝ са кату̀ руж′енъ.
37. Залѝсалъ са е.
38. Забудалѝлъ са е кату′ мада́нска будало́.
39. Задихтѣ′лъ са е. Уморилъ ся е.
40. Зарадѝ нашь Ива́нъ, та ма е умо̀рзналъ и Свѣтѝ Ива́нъ.
41. Згьо́пилъ му е кунцѐнѣ. Збъркалъ ся е що да прави.
42. Згьо́пилъ му е кра́енѣ.
43. Згьо́пена му е ра́бутана.
44. Збо̀а́ркалъ са е кату̀ го̀ска в’ мо̀гла.
45. Залѣпѝлъ са е кату′ гьо́пка,
46. Залѣпѝлъ са е кату̀ ро́пей.
47. Ище му тарбу′ханъ. Желае, интересува ся за нѣщо.
48. Ище му са утъ Бѣ′ла рѣ′ка пасто́рва.
49. И′ди му нимо́й свѝри с’ бо̀зува пиштѣ′лька. Казватъ за вироглавъ човѣкъ.
50. Кальне́са кату̀ агу̀птинъ.
51. Кругѝ му килѣ′фе. Мисли какво зло да му направи.
52. Куне́ца са ко̀а́ца на тьо́нкуту мѣс′ту.
53. Ку̀че хра́ни и г . . . . си бра́ни. Турчинътъ обичай и въ сѫщо врѣме ся варди.
54. Лижѝ кату̀ волъ. Мьрзеливъ човѣкъ.
55. Ла́е кату̀ ку̀че.

56. Лѐгяхъ факѝрище. Съжеление за сиромахъ човѣкъ.
57. Мьóкитѣ кру′ши жьóлвитѣ ѣдóтъ. Доброто нѣщо на лоший човѣкъ ся случва.
58. Мелѐ кату′ на вуденица. Много говори.
59. Ни увѝра му главóна.
60. Ни зѝма му лѣ′лкана. Неможе да ся убѣди.
61. Ни пулѝва дробъ. Не свьршва работа.
62. Ни лукъ я′лу ни на лукъ мирѝсалу.
63. На ѝглинъ вóáрхъ ни дáва. Скъперникъ човѣкъ.
64. На лóпухъ пардѝ. Много ся хвали.

(Слѣдва.)

VII

Филологическа сбирка отъ думи употрѣбителни въ родопското нарѣчие.

1. **Агýптинъ** мжж. родъ, **агýпка** жен. родъ, **агýпче** ср. родъ наричатъ циганинъ.
2. **Алѣ́й гу** глаголъ глѣдай, виждъ, помашка речь.
3. **Бубáйку** у помацитѣ **бóба** сжществително име, баща, тейко, тате и пр.
4. **Бóрна** сжществително име, борина.
5. **Бѝе** гл. мерише, издава неприятна миризма.
6. **Васьòдна** гл. дѣйств. залогъ, еднокр. видъ, сегаш. вр. 3 лице, ед. число, може да ся сравни съ думата качи са на коньтъ.
7. **Вѝхарь** пр. име, казва ся когато вѣтрътъ е много силенъ.
8. **Вѣ′йке**, безъ малко, безъ друго.
9. **Гьóпка** сжщ. име, казватъ на сплетено нѣщо, завързано незнайно какъ. Отъ нѣго произлиза и глаголътъ **згьóпилъ, згьòпену.**
10. **Задихтѣ′лъ** гл. ср. залогъ, несвьр. видъ, изяв. накл. 3 лице, ед. число, показва кога ся умори отъ бързо вървение человѣкъ.
11. **Забудали́** гл. ср. залогъ, несвьр. видъ, изяв. накл. 3 лице, ед. число, показва человѣкъ естественно глупавъ. или разсѣянъ.
12. **Захóдание** сравнява ся съ думата зачятие.
13. **Зафтàса** гл. дѣйст. залогъ, сег. вр. свьр. видъ, ед. число, 3 лице, употрѣбява ся като глаголитѣ спрѣвари, пристигна на мѣстото, или на уреченното врѣме.
14. **Затаптàлъ** гл. дѣйств. свьр. видъ, пр. неопр.

врѣме, 3 лице, ед. число, сравнява ся съ глаголътъ стъпчилъ.

15. **Забурѝ** намѣсто забрави или не спомни.

16. **Забàви** закъсне.

17. **Дупáдна** гл. дѣйс. сег. вр. свьр. видъ, 3 лице, ед. число, ненадѣйно дойде, извѣднѫжъ пристигна.

18. **Дỳйнува** гл. дѣйс. еднок. сег. вр. ед. число, 3 лице, намѣсто глаголътъ духа.

19. **Кáни** намѣсто покани.

20. **Кайну** намѣсто както, като.

21. **Кáпушки** сѫщ. име, ж. родъ, мн. число, наричатъ улеитѣ на покривитѣ за дъждовнитѣ капки. Намѣсте означава и самото име капки.

22. **Лòпукъ** име сѫщ. м. р. ед. число, зелкитѣ на зеленчюкъ, или въобще съ това имя наричатъ зелйето въ градинитѣ, което ся употрѣбява за ядение.

23. **Лѝчька,** неправиленъ глаголъ, 3 лице, ед. число, казватъ кога вали силенъ дъждъ, или кога ся излива силно вода.

24. **Лѣ'па**, прилаг. качественно, ж. родъ, ед. число, показва нѣщо прѣвъсходно, много прѣлѣстно.

25. **Миждьó**, сѫщ. име, ж. р. ед. число, турска речь, показва даръ, подаръкъ или подарено нѣщо.

26. **Мускôá**, сѫщ. име, ж. р. ед. число, помашка дума, име на трижгленно нѣщо. (Съ това име ся наричатъ единъ видъ писани съ турски молитви книжки, въвити въ трижгленни мишинени врьзки, които турскитѣ ходжи даватъ на суевѣрното население за исцѣлявание на нѣкоя болесть, или за прѣдвардвание отъ разни суевѣрни прѣдразсѫдѫци.

27. **Надѣ'не**, гл. ср. залогъ, 3 лице, ед. число, казватъ когато да ся облече нѣкоя дрѣха. Замѣнителна дума съ глаголътъ **облѣчи**.

28. **Обихóданйе**, сѫщ. име, ср. родъ, ед. число, отъ тая дума произлиза глаголътъ **обихòди**, която е еднаква съ глаголътъ обиколи, или навѣди.

29. **Одру-омòнѣ**, намѣсто глаголътъ отговори. Употрѣбява ся въ родопскитѣ пѣсни, въ обикновенний говоръ го нѣма. Прѣминало и бѫдѫще врѣме нѣма. Намѣстѣ ся исхвьрля прѣдлогътъ **одъ** и ся казва само **руомонѣ**, което значи пакъ сѫщо отговаря, или говори,

30. **Пристьó**, сѫщ. име, ж. р. ед. число, наричятъ жѣлѣзний триножникъ, на когото турятъ тенджурата на огньтъ.

31. **Пувôáрза** гл. намѣсто привърза.

32. **Пу-орòчалъ** гл. произлезлъ отъ порѫчка, сравнителна съ глаголътъ заръчялъ.

33. **Пубôри** гл. вз. залогъ, ед. число, 3 лице, произлезлъ отъ борба, казватъ когато да излѣзатъ на борба двама борци, пехливани.

34. **Плàса** сѫщ. име, ж. р. ед. число. Множ. число **плàси**, наричятъ голѣми чясти косми отъ животно.

35. **Пóдникъ** сѫщ. име, м. р. ед. число, съ това име наричятъ оборътъ за добитъкътъ.

36. **Пóди** гл. старобългарски **пойду**, което значи иди, ще ида и пр.

37. **Прилѣ'га** казватъ когато нѣщо си има прилика, а по нѣкой пѫть ся употрѣбява и намѣсто глаголътъ склонѣва.

38. **Пóрта** сѫщ. име, ж. р. ед. число, казватъ на главнитѣ врата на кѫщитѣ, или вратникъ.

39. **Плéснаха**, гл. дѣйс. з. свьр. видъ, 3 лице, мн. число; ед. число **плéсна**, казватъ на нѣщо ненадѣйно грабнѫто, отвлѣчено.

40. **По-ỳади** гл. намѣсто глаголътъ гони; изгони го, **испо-уáди гу**.

41. **Сарôáци** сѫщ. име, м. р. мн. число; ед. число **сарôàкъ**, наричятъ обѣлени тьнки младочки отъ ела, на които сушятъ дрѣхи, тютюнъ и др.

42. **Смида'ль** сѫщ. име, м. р. ед. число, наричятъ раздробенъ хлѣбъ на дрѣбни късове и полѣтъ съ масло. Съ това име наричятъ и всяко нѣщо, вещь, раздробена на малки и непотрѣбни кѫсове.

43. **Скалéса** гл. намѣсто призова, покани.

44. **Слагувѝти** пр. име, произлиза отъ глаголътъ **слàга**, който значи има му честьта, уважява гу. **Слагувѝти** може да ся сравни съ думата почетни, знатни и пр.

45. **Сфатили**, глаголъ, стр. залогъ, 3 лице, мн. ч. уловили силно, или заловили сѫ ся помѣжду си юнашки, лошо.

46. **Сôща**, сѫщо, подобно на това, а по нѣкой означява и собственность.

47. **Тавѝ**, мѣдна широка табла, въ което ся правятъ баници.

48. **Умо̀рзна**, ненавижда, стана му умразенъ. Нѣкой пѫть тя означява и отвращение или лошо впечатление.

49. **Утóна** гл. дѣис. залогъ, 3 лице, ед. число, потъна въ водата. Тая дума е произлѣзла отъ кореньтъ **дъно**, и послѣ прѣиначена въ родопското нарѣчие, която показва че е отишълъ на дъното, или толкова дълбоко ся е замислилъ.

50. **Храненѝкь** м. р. **храненѝца**. Когато една жена подои първородено дѣте отъ друга майка заедно съ своето, или го поддоява въ първитѣ дни на рождението му, доклѣ дойде на майка му млѣкото, наричятъ отъ послѣ дѣцата си съ това име. А когато порастнѫтъ, считатъ ся като сѫщи братия или сестри, а у помацитѣ тоя обичяй толкова строго ся варди и почита, щото немогѫтъ дори (фамилиярнитѣ обичяи недупущатъ) и да ся зиматъ, при всичко, че роднинскитѣ връзки въ мохамеданската вѣра сѫ непочитатъ.

51. **Факѝрь, факѝрище** турска речь, наричятъ нещастний, испадналий въ бѣди человѣкъ.

52. **Фрѝпнаха** гл. дѣйс. залогъ, 3 лице, еднокр. видъ, мн. ч. скочиха вѫтрѣ бързо, влѣзаха мьгновенно.

53. **Шѝбнаха** гл. дѣис. залогъ еднокр. видъ, 3 лице, мн. число; ед. число прави **шѝбна**. Сравнителна съ глаголътъ силно удариха.

54. **Ширенѝе-ну** сѫщ. име, ж. р. мн. ч. широка равнина.

55. **Щарвнѝца** пр. име, ж, р. ед. число. **щарвнѝкъ** м. р. **щарвнѝче** ср. родъ. Понѣгдѣ ся зема и за сѫществително име. Означява въобще человѣкъ или животно, наклонно къмъ сладки ястия, или инакъ лакомъ человѣкъ.

(Слѣдва).

РОДОПСКИ СТАРИНИ

ИЛИ

СБОРНИКЪ

ОТЪ

Обичаи, Суевѣрия, Пѣсни, Пословици, Нарѣчие, Приказки, Памятници, Прѣдания, Описания, Баяния и пр. на родопскитѣ жители.

КНИЖКА II.

ОБИЧАИ ВЪ АХЧ-ЧЕЛЕБИЙСКАТА КАЗА.

Съставилъ и нарѣдилъ

С. Н. ШИШКОВЪ.

ПЛОВДИВЪ

Търговска Печатница на В. Ив. Спатаропулосъ.

1888.

180-2004

РЕГИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА

СМОЛЯН

РОДОПСКИ СТАРИНИ.

Български народни обичаи, отъ зачатието на человѣка до смьртьта му, въ Срѣдня Родопа.

I. Обичаи въ Ахж-челебийската кааза.

Б). РОЖДЕНИЕ.

(Продължение отъ I книжка).

Още на пьрвий часъ слѣдъ рождението на дѣтето, омивалъ го съ топла вода. Въ пьрвото окъпване, бабата бърза да му *нарьчѝе* бждщий му животъ добръ, доклѣ не сж дошли урисницитѣ и му нарѣкжтъ лошо. Тъй напр. бабата *нарицѝа* на дѣтето да бжде добро, да живѣе до старость *да устарѝьва*, *да убьлѝьва*, да стане богатъ човѣкъ, да иде на *хажилоѝакъ* и други такива. Слѣдъ три, четире или петъ дни (обикновено внимаватъ да е понѣдѣлникъ или четвьртькъ), отъ рождението, бабата *сулѝи и убаѝнова* дѣтето по слѣдоющий начинъ; при изгрѣването на слънцето, бабата зема ситно счукана соль и я омесва съ прѣсно кравешко масло и намазва дѣтето по всичкото му тѣло, а особенно ставитѣ подъ мишницитѣ, ногитѣ, ржкитѣ и другаде, за да ся не запарватъ. Когато да мѣсятъ маслото, всичкитѣ отъ домашнитѣ земжтъ съ прьстетѣ си по малко соль и турятъ въ маслото, за да бжде дѣтето послушно, *да ни еѝ еѝвру*. Дѣтето оставятъ до стои осолено около единъ чясъ, а бабата въ

това врѣме приготвя нарочно направено за къпание коры-то, *капалъникъ*, напълня го съ топла вода, въ която родителитѣ на дѣтето турятъ двѣ сребърни парици, за *да ѣ чѝсту кат̀у срѐбру*; турятъ чесновъ лукъ и късче хлѣбъ *да гу ни фа̀татъ у̀руци*; турятъ жѣлѣзно късче *да е йѣ̀ку кат̀у жѐлѣзу*; изливатъ и малку вину *да ѣ чѣрвѐну кату́ вѝну*; турятъ памукъ *да ѣ бѣ̀лу кату̀ шаму̀къ*; турятъ и зелено клонче отъ дърво за *да ѣ здр̀аву и по̀арiаву*. Тогава бабата зема дѣтето, туре го въ коритото и го омива добрѣ отъ сольта и маслото, като му говори *бла̀га б̀анѣ*; послѣ го изважда и го облича въ нови чисти дрѣшки, които понапрѣдъ подава на три пѫти въ огнѣтъ накадява ги три пѫти съ разни трѣви плюйнува три пѫти въ тѣхъ, и прѣкарва птѣзъ тѣхъ на три пѫти по единъ разгоренъ въгленъ. Слѣдъ това облича дѣтето и говори: *к̀уче ф̀ р̀иза раст̀е*. Всичко това ся прави да бѫде дѣтето здраво и весело и да го не сполита нищо лошо. Облѣченото дѣтенце подава на три пѫти къмъ огнѣтъ и послѣ го дава на майка му, а тя дарява бабата съ нѣкоя пара и кърпа. Ако би нѣкоя частъ отъ тѣлото да не ся е осолила добрѣ, солятъ го вторий пѫть. По сѫщии начинъ всяка седмица въ четвъртъкъ къпатъ дѣтето, до 40 й̆ денъ или и повече.

В). КРЪЩЕНИЕ.

Слѣдъ нѣколко дни отъ рождението на дѣтето, опрѣдѣлятъ ближний праздниченъ день за крьщението, който бива 5-8дни отъ деньтъ на рождението и явятъ за това на крьстникътъ. Само въ случай че дѣтето е не здраво, крьщаватъ го въ домътъ имъ слѣдъ нѣкой день, или тутакси слѣдъ рождението му. Инакъ каквото ида било, трѣбва да ся крьсти въ черквата. Родителката за тоя день трѣбва да ся облѣче и стане отъ постелята, а крьстникътъ приготвя нова окичена съ разни копринени и сърмени краски пелена, повой и нови дрѣшки за дѣтето [1]).

[1]) Когато крьстятъ дѣтето, обличатъ го въ крьстниковитѣ дрѣхи и съ тѣхъ го занасятъ на родителитѣ му.

На опрѣделений день, слѣдъ отпустъ служба, крьщаватъ дѣтето и даряватъ крьстникътъ, крьстницата и свѣщенникътъ съ домашни кърпи. Послѣ това занасятъ дѣтето у дома му, гдѣто родителката посрѣща крьстникътъ на прагътъ на кѫщнитѣ врата и крьстникътъ на три пѫти казва на родителката: *йъврѐйчъ ми да́дъ христъ̀нчъ ти да́вамъ*, и дава дѣтето на майка му, а тя го цѣлува на ржката. Името на дѣтето опрѣдѣлятъ родителитѣ или крьстницата, и му даватъ име то на най блиский роднина, бащата или майката на родителитѣ му, или пакъ на крьстникътъ или крьстницата, а това ся прави отъ почетъ и уважение. Тоя, на когото името е дадено на дѣтето, подарява му отъ послѣ нѣщо за споменъ, а дѣтето е длъжно да показва особна почетъ къмъ него.

Крьстникътъ и крьстницата и другитѣ роднини, честитятъ на родителитѣ, и слѣдъ като ги почерпятъ съ кафе и ракия отиватъ си. Слѣдъ обѣдъ една жена съ цвѣтя отъ страна на родителитѣ, отива и *калѐсува*, призовава крьстникови, роднинитѣ и съсѣдитѣ на *карща̀вану* у родителитѣ. Слѣдъ нѣкой часъ ся сбератъ всичкитѣ у родителитѣ, гдѣто ги гощаватъ съ ясте. На отиване, пожелаватъ *длйо̀ги дѐнъ* и добро на дѣтето и даряватъ го съ по нѣкоя пара, а крьстникътъ дарятъ съ кърпа и риза, а крьстницата съ *тъстъмѐлъ* и *миньд̀илъ*. Послѣ събиратъ въ торби два или четире хлѣба и двѣ баници и пращатъ жени заедно съ крьстникови, та ги испращатъ у дома имъ и занесатъ хлѣбоветѣ, а крьстникътъ ги дарява съ пари за трудътъ имъ [1]).

Отъ деньтъ на рождението до четиредесетий день, родителката не излиза отъ домътъ си, нито да ся доближи до мѫжътъ си, за да *ни урад̀иса*. Всяка вечерь на огнѣтъ турятъ ужь рогъ отъ коза, на които меризмата распъжда лошитѣ духове, и дѣтето повиватъ съ врѣвъта—*к̀орда*— отъ чекрькътъ — *руд̀анътъ* — за да стане дѣтето пъргаво,

[1]) Отъ тия баници и хлѣбътъ крьсникови раздаватъ на съсѣдитѣ си и роднинитѣ си, по едно късче, *да хмиса ило́дътъ куми цитъ*.

да тарѝ и катѝ у рудѝань. Родителката не докоснова огньтъ, защото дѣтето ставало лошо като огньтъ и вечерь, отъ какъ ся мръкне, не даватъ да ся изнася на вънъ отъ кѫщи огнь, соль и др. На майката, която пьрво е захранила новороденото, ѝ даватъ баница — *клинъ.* — единъ хлѣбъ и нѣкоя пара като за възнаграждение.

До четиредесятий день, всякоя съсѣдка, роднина или приятелка на родителката, ѝ занасятъ или испращатъ по единъ хлѣбъ съ по една баница, а по далечнитѣ и роднини по единъ сждъ суровъ фасулъ и по единъ хлѣбъ; това ся казва *сѝонда. Сиóндата* носятъ въ праздниченъ день, и у родителката когато отидатъ, гощаватъ ги.

На четиредесятий день, родителката ще очисти, омие и нарѣди всичко изъ кѫщи, ще ся облѣче въ найновитѣ си дрѣхи, ще земе дѣтето и съ баба си, или нѣкоя стара жена отъ роднинитѣ ѝ, на мѫжьтъ ѝ, ще отидатъ въ черквата утриньта рано, гдѣто свѣщенникътъ чете *чѝиста мулѝитва.* На врьщание бабата ще заведе родителката на три *цàли* кѫщи, гдѣто ѝ честитятъ и даряватъ дѣтето съ нѣщо *бѣлку,* кърпа или вълна. А презъ деньтъ отиватъ ѝ по всичкитѣ си роднини и всякждѣ ги даряватъ. Тоя день родителката ще излѣе *мулѝитвенната вòда* по малко всякждѣ, по дворътъ, градината и изъ кѫщи, гдѣто родителката за работа е била принудена да отиде до четиредесятний день.

Г). ОТУЧВАНИЕ.

(Уду́чьванйѣ).

Когато дѣтето порасне, захване вече да яде, или пакъ по причина на непраздность, майката го отучва отъ да *сѝъе-бозае* — по слѣдующий начинъ: за отучването избиратъ добъръ день, понѣдѣлникъ или четвъртъкъ. Майката испича на огньтъ яйце, безъ да го види дѣтето и съ него обиколи — *убигрàань* — задницата му на три пѫти и му го дава да го изяде и отъ тогава по никакъвъ начинъ не му дава да бозае. А за да го отстрани

отъ гърдитѣ си, зашива пазухитѣ си и туря на грьдитѣ си руно вълна, парцаль или друго нѣщо и го плаши съ него. Вѣрва ся, че дѣте отъ какъ ся отучи по причина на повръждание, майка му ся смили и го повтори да бозае, или пакъ на сънъ измами майка си и бозае — *ирусѝе*— то кога порасне, става *урсѝузъ*, — съ лошо око — каквото види, или срѣщне нѣщо, човѣкъ или добитъкъ по пѫть, урочясва и го постига лошо, и па такъвъ човѣкъ никога не напрѣдва работата му. Отучването става всякога слѣдъ една или и двѣ години отъ рождението на дѣтето, а само въ голѣма нужда, като по болесть или непраздность, отучватъ го и слѣдъ шестий мѣсяцъ, нъ никога не по напрѣдъ.

Д). „ПРѢМѢНОВАНЙѢ“.

Щомъ *ирухòди* дѣтето и стане отъ една година повече, крьстникови приготватъ на дѣтето цѣлъ единъ катъ облѣкло заедно съ обущата му и явятъ на родителитѣ му, че едикой праздниченъ день, утро или вечерь, *щъ му сѝорѣтъ хадѝетѣтъ и гу ирѣмѣнйòтъ.* Родителитѣ за тоя день приготвятъ ясте и питие и пращатъ една жена съ цвѣте или какво и да е зелено, клончета отъ цвѣте, та *калесува* по блискитѣ имъ роднини, съсѣди и крьстникови *на ирѣмѣнѝованйѣ.* На опрѣделеното врѣме ся събиратъ всичкитѣ и крьстницата изважда занесенитѣ дрѣшки и сама облича дѣтето, врьзва му и нѣкоя пара на ржцетѣ и тогава честитятъ всичкитѣ на родителитѣ му. Слѣдъ това черпятъ ги и ги гощаватъ и послѣ ся разотиватъ всички, а крьстникътъ дарятъ съ риза и кърпа, крьстницата съ *тѣстѣмелъ* и кърпа а по нѣгдѣ и съ *миньдилъ* (прѣстилка), както и домашнитѣ на крьстникови съ по една кърпа. На отиване, родителитѣ на дѣтето, събиратъ въ една торба две баници, два или четире хлѣба и пращатъ жена да ги занесе заедно съ крьстникови у дома имъ, гдѣто крьстникътъ я дарява съ по нѣкоя пара. Крьстницата щомъ я дарятъ, трѣбва да *иримѝетнѣ* — об-

лѣче — дарьтъ и съ него да си иде у дома си и въ най блискиї праздникъ гдѣто роднинитѣ и съсѣдитѣ ѝ честитятъ. Отъ хлѣбоветѣ и баницитѣ, крьстницата нарезва на малки късове и *густ̀и* всичкитѣ си роднини. Родителитѣ облѣкътъ дѣтето и го носятъ въ черква, гдѣто му честитятъ *сасъ здра̀вйѣ да ги но́си и дѣр̀е.*

Е). ГОДЕЖЬ.

(Гла́вѣшь).

Когато момъкъ достигне 20--25 а негдѣ и 30 годишна възрастъ, съгради си кѫща и си урѣди работитѣ, а мома стане на 16—20 години, тогава става годежь. Залюбванието мѣжду момъкъ и мома става още отъ дѣтинство. Годежьтъ става съ съгласието на родителитѣ и рѣдко става годежь безъ родителско одобрение. Момата гледатъ да бѫде отъ добра фамилия, работна, кротка а момъкътъ гледатъ да бѫде състоятеленъ, да има поминъкъ, да е миренъ, да сѫ добри родителитѣ му, а въ днешно врѣме глѣдатъ да бѫде състоятеленъ. Има случяи въ които момъкътъ прѣди да ся годи, зема отъ родителитѣ на момата нѣщо въ пари или друго имущество.

Момъкътъ който ще ся годи, явява на родителитѣ си, или тѣ нему, за момата която одобрява той или тия. Родителитѣ ако одобряватъ момата, понапредъ удумватъ у моминитѣ роднини и родители чрѣзъ други хора, да ли тѣ ще приематъ. Или пакъ пращатъ нѣкои жена отъ роднинитѣ си у момини да съгледа изъ кѫщи момата и редътъ имъ и ако всичко ся хареса на момкови (родители тѣ иматъ голѣмо влияние на дъщеритѣ и синоветѣ си за такива случаи), или ненадейно ще идатъ у момата за годежьтъ, или имъ явяватъ по напредъ, че еди кояси вечеръ ще имъ идатъ госте. Има случяи, въ които момкови догдѣ не приематъ нѣщо отъ страна на момини за вѣрность, не отиватъ, защото има и такива случяи, момини да повикатъ единъ момъкъ да прати *мума̀рѣ*, че после ги вращатъ, а това ся счита за голѣмо унижение на момкови.

На опрѣдѣленна-та вечерь (годежитѣ тукъ обикновенно ставатъ вечеръ, нощѣ), момковий баща, или ако нема баща, по голѣмий му братъ, повиква отъ най блискитѣ си роднини, само мѫже отъ двама души до 10 и до 30, а нѣгдѣ и повече, събира въ една нова торба едно шише ракия, бѣла кърпа съ малко орисъ — *с̀ѣмѣнцѣ*, памукъ, зелено цвѣте (босилекъ тъ е най прѣдпочтителното цвѣте по годежи и свадби), момковий прьстенъ и пари сребърни или златни на брой отъ 50—3000 гроша, спорѣдъ състоянието и желанието на момъкъ тъ и родителитѣ му. Приготвени тъй, отиватъ на чело съ бащата у момини. Тии са казватъ *мумарѣ* и трѣбва да бѫдѫтъ на брой чифтъ а не текъ. Моминитѣ родители ги посрѣщнатъ, здрависватъ и когато ги черпатъ, *мумарѣ тѣ* не пиятъ нищо, а единъ отъ тѣхъ при влизанието си още, ще отиде и попипа огньтъ. Слѣдъ многото коментарии, обикновеннни и на почетъ въ родопитѣ въ такива случаи, момковий баща или другъ нѣкой, който умѣе да приказва разумно, казва на моминитѣ родители: „*нйѣ смѣ душ̀и, са̀ нпъ ви смѣ на мум̀а са, ак̀у ви ѣ др̀агу, и аку йѣ касм̀етъ чи да пиѐмъ рак̀иѣ* . . . . . .“ Моминитѣ родители са прѣструватъ, че ужь момата е малка, глупава още и други такива, и послѣ имъ кажатъ: „*чи га гу стѣ нашли вйѣ мунас̀ипъ, и га на стѣ пусл̀агали йѣдноашь, н̀иѣ васъ двашь* „. Момковий баща тогава става на крака, зема шишето и черпи съ ракията най напредъ родителитѣ на момата, роднинитѣ ѝ и послѣ всичкитѣ като славятъ: “ *х̀айда Го̀спутъ да хми пум̀ага, да са сбѝратъ, да са зд̀иратъ да са ду̀диратъ, да са вийо̀тъ ка̀ту л̀озуфъ к̀орѣнь* . . . . . „. Послѣ дава шишето съ ракията и чашата на моминий баща или майка та черпатъ и тѣ, а слѣдъ тѣхъ черпятъ и всички тѣ, по редъ. Тогава момковий баща изважда отъ торбата занесеното и поиска да дойде момата. Момата безъ да проговори никому, влиза при мумарѣ тѣ цѣлува рѫка най напредъ на момковий баща и послѣ порѣдъ всички тѣ, а момковий баща ѝ дава торбата съ всичкото и ѝ честити; момата зема и го дава на баща си и майка си и имъ цѣлува рѫка и си излезва.

Слѣдъ това когато излазятъ момарѣтѣ, дарятъ ги, момковий баща, братия та му съ ризи и по една кърпа, а другаритѣ съ по кърпа, прѣметна та прѣзъ десното рамо, които ги запасватъ на пояситѣ си и си отиватъ у тѣхъ тъй. На момъкътъ дарътъ е риза и кърпа, на момковата майка, сестри, снахи, лели съ *миньдилѣ* или *тѣстѣмелѣ* и съ по една кърпа и на всички други момкови роднини. Тия дарове, събиратъ въ друга торба, въ която турятъ моминий прьстенъ съ орисъ, памукъ по малко и съ цвѣте въ чиста бѣла кърпица. Дароветѣ на момковитѣ роднини пращатъ съ момарѣтѣ, защото тѣ недохождатъ всичкитѣ тогава у момата съ мумарѣтѣ. Слѣдъ даряванието, момарѣтѣ си излазятъ и си отиватъ, а момата по рѣдъ цѣлува всякиго на десната ржка, а тия я даряватъ съ пари, което ся казва *фиифъ* и си сж на момата. Вечерьта, когато става годежьтъ, момковитѣ родители ся сговарвятъ съ моминитѣ кога да бжде другий годежь, какъ да стане, какво да прави момата и момъкътъ, напр. че трѣбва да бждатъ скромни, да си отдаватъ почетъ, да внимаватъ къде ходятъ и др. такива. Момковитѣ родители у дома си нареждатъ дароветѣ на видно мѣсто въ кжщи и съсѣдитѣ и роднинитѣ имъ отиватъ и ги честитятъ, а на най блиский праздникъ тѣ ся *угиздѣтъ* съ тѣхъ и ходятъ въ черква. Отъ тогава послѣ момъкътъ не може да погледне друга мома или да иде на хоро, на сѣдянка и на други веселби безъ годеницата си, сжщо и момата. Момата на пжтьтъ или въ кжща когато случайно ся срѣщне съ момъкътъ или роднина негова, крие ся и единъ другъ си отдаватъ почетъ на новитѣ си роднини. Тоя годежь ся казва *н̀осѣнйѣ лиш̀ѣнъ* или *мѣнѐнйѣ поарстѣнь*. Слѣдъ една седмица, въ нѣделя вечерь, моминитѣ роднини повикватъ (поканятъ) момъкътъ на госте за първъ пжть у годеницата си. Момъкътъ заедно съ брата си, или другъ неговъ близъкъ роднина, отиватъ, у годеницата си и занасятъ едно шише ракия. Тамъ ги гощаватъ и си отиватъ, като ги даряватъ пакъ съ по една кърпа, а тѣ даряватъ момата съ пари. Годеницата въ по прѣдишни врѣмена у дома си не е излизала никакъ прѣдъ годиникъ тъ си или родителитѣ му и сж ся вижда-

ли само на хорото или на сѣденка, нъ сега тѣ си излизатъ и свободно са разговарятъ съ годеникътъ си или роднинитѣ му. И момъкътъ въ седмицата веднжжь е отивалъ у годеницата си и само вечерь, а сега отива когато иска. Въ сегашне врѣме тия обичаи съ спазени строго у помацитѣ, гдѣто момъкътъ вижда и говори на момата само слѣдъ вѣнчанието.

Вторий годежь става съ носение ракия. Слѣдъ единъ мѣсецъ или слѣдъ една година и повече, момъкътъ праща родителитѣ си у годеницата си та занисатъ отъ 2 до 30 оки ракия, захаръ, каве, сладко, и други дарове на годеницата си, а моминитѣ родители ги даряватъ съ *да̀рувѣ* пакъ както и на първий годежь. На другий день и момкови и момини пращатъ по една жена съ гърне пълно съ ракия, и цвѣте и ходятъ по всичкитѣ имъ роднини, съседи и приятели и изъ цѣло село изъ къша въ кжща да черпятъ. А у момъкътъ и у момата си отиватъ пакъ особно *на ракия* да ги черпятъ и имъ честитятъ, гдѣто пѣятъ, играятъ и свирятъ съ гайди. Въ сегашно врѣме, носянието ракия става веднъжъ съ първий годежь, а по нѣгдѣ носятъ само прьстенъ и *лишѣнъ*, и годежьтъ дьржятъ тайно, безъ разноски и отъ двѣтѣ страни.

„НОСѢНЙѢ ГИЗДИЛУ“.

Слѣдъ нѣколко врѣмѣ, момковитѣ родители ся споразумяватъ въ кой день щс стане третий годежь, който ся счита за най здравъ и сигуренъ отъ какъ стане. Момъкътъ приготвя *сре барни шинжѝрѣ, ѝгли ку̀рѣшница, по̀дбранн̀ици, чѣпра̀зѣ, дюлб̀ень, фуст̀ань* или *воалнѣникъ, ку̀ндурѣ, жюрапѣ, фесъ, зю̀нки, углѣда̀лу, купр̀инѣна* кърпа и др. и заедно пакъ съ ракия, орисъ, каве, захарь, сладко, сухо грозде и други, всичкитѣ момкови роднини, сестри, лели майка и други начело съ момъкътъ отиватъ у момини. Моминитѣ родители повикватъ пакъ своитѣ си роднини и тамъ моминитѣ родители ги черпятъ и гощаватъ всички. Момковитѣ роди-

тели изваждатъ *гизд илуту* и го даватъ на момата, а тя цѣлува ржка на всички. Слѣдъ това тя ся обличя, и облѣчена излезва, а заедно съ нея и една нейна близка роднина, жена, та дари момковитѣ родители и роднини кого съ риза, кого съ тѣстѣмель, кого съ миндиль или съ кърпи, а момата по редъ пакъ ги цѣлува всички въ ржка, а тѣ ѝ честитятъ. На излизание, тя пакъ ги цѣлува, а тѣ и дарятъ пари — *фиѳъ* — за нейний дарь. Съ *гиздилу ту*, момкови тѣ родители носятъ и четире голѣми хлѣба отъ пшеничено брашно гдѣто на трѣпезата двата или единий *ломятъ*. Сжщото вращатъ и моминитѣ родители т. е. и тѣ два или четире хлѣба, това казватъ: *пуврá щанѣ цá ли*. Отъ тия хлѣбове, моминитѣ родители както и момковитѣ, нарезватъ на малки късове и пращатъ по едно късче та гостятъ всичкитѣ си роднини и съсѣди. Момата гощава отъ захарьта и дарява отъ кърпитѣ своитѣ си дружки отъ страна на момъкътъ. Прѣзъ деньтъ отиватъ у момата и у момъкътъ роднинитѣ имъ да имъ честитятъ и пиятъ ракия. У момата изваждатъ всичко занесено отъ момъкътъ да го гледатъ, а у момъкъгъ нареждатъ дароветѣ за показъ. Отъ какъ ся занесе гиздилото, отъ тогава послѣ рѣдко може да ся развали годежь, Инакъ разгодявания ставатъ много, и тая страна, която най напредъ развали годежьтъ, общинитѣ ги спогаждатъ съ глоба толкова, колкото струва занесеното, напр. ако момъкътъ остави годеницата си, всичко каквото е занеслъ, спиратъ му го за глоба и една чястъ даватъ на черковната касса, а другото остая у мамата, сжщото е и ако момата не иска годеникътъ си. Момата всякой праздниченъ день въ черква и на хоро, ще отива облѣчена съ годениковото и гиздило и момковитѣ родители съ моминий дарь. Отъ тогава послѣ тѣ вече ся сродяватъ, отиватъ си по госте и си отдаватъ честъ единъ други моминитѣ и момковите родители, особенно момъкътъ и родителитѣ му иматъ голѣма почетъ у момини.

Освѣнъ това, момъкътъ когато да отива въ чюжбина по печалба, отива у годеницата си, тя го дарява съ

цвѣте и кърпа, а той съ пари, и за въ пжтъ му сбиратъ отъ страна на годеницата си особни ястия. Момъкътъ пакъ отъ своя страна, всякога когато си дойде отъ печалба, ще донесе дарове на годеницата си, на майка ѝ, на баща ѝ, на сестритѣ ѝ на братията ѝ и на дружкитѣ и роднинитѣ ѝ, кърпи, чорапе, гривни, захарь, каве и др. На Коледа, на Тодоровъ день, на Петровъ день, Димитровъ день, Никуль день, Успѣние, момковитѣ роднини несятъ у момата по два хлѣба, пиле ракие, каве, захарь и др. и нѣкои дарове за годеницата. А момини имъ повращатъ само хлѣбове. На Водици момъкътъ носи освѣнъ горнето и 4-6 оки и повече халва гъста, и момини отъ нея гостятъ по малко роднинитѣ си. На Великденъ носятъ кукли (хлѣбове съ по едно или повече яйца забити на тѣхъ) и яйца червени, и всякиму отъ кжщнитѣ момини и ся казва *христосуванѣ*. Момъкътъ на всяки заговезни и *отгувѣлки*, съ по една бъклица вино ходи у момата и тамъ *загувѣва* и *утгувѣва*.

Ж). СВАДБА.

(Сѣ'чепйѣ сва'дба).

Годежьтъ въ Ахъ-челебийската кааза трае отъ една най много до шестъ години, а въ повечето случяи около двѣ три години. Въ Дарж-дере, Габрово и Еникйой (Ксантийска околия) има случаи въ които единъ момъкъ и мома сж годятъ и до 12 години. На рѣдко такъвъ продължителенъ годежь бива и въ Ахж-челеби. Тая продължителность често става причина на разгодявание, затова изъденъ въдень годежитѣ траятъ по малко.

Когато момъкътъ е урѣдилъ домашнитѣ си работи, или пакъ нуждата го е заставила да ся жени, а момата е приготвила всичко нуждно споредъ мѣстнитѣ обичаи, тогава става свадба. Свадби въ Ахж челиби, Дарждѐре и Габрово и Еникйой, ставатъ най много мѣжду Петровъденъ и Богородични пости, мѣжду Успѣние Богороди-

чно и Коледни заговезни и мѣжду Водици и Велики пости. Въ другитѣ врѣмена прѣзъ годината не ставатъ и годявание защото небивало, а ощс повече, защото прѣзъ тия врѣмена и населението повечето отсѫствува по чюжбина. Свадби ставатъ само въ недѣленъ день и много рѣдко другъ день прѣзъ седмицата.

Когато и отъ двѣтѣ страни сѫ приготвени, тогава момковий баща съ още единъ неговъ най близъкъ роднина, зематъ едно шише ракия и отиватъ у момини. Тамъ ся черпятъ съ ракия, гощаватъ и ся споразумяватъ съ родителитѣ на момата, въ кой денъ ще бѫде свадбата, какви церемонии да правятъ, колко обуща ще трѣбватъ за мэминитѣ братя и други роднини, колко дарове за момковитѣ роднини, колко добитъкъ за свадбата и др. Това ся казва *с̀ѣчѣнйѣ св̀адба* и бива всякога една седмица врѣме прѣди свадбата. Отъ тогава послѣ и двэтѣ страни ся приготвятъ, у момата седятъ нейнитѣ роднини и ѝ шиятъ и момъкътъ и момата вече не ся виждатъ извънъ кѫщи, особно момата не излиза никакъ по вънъ. Когато е станъло съгласието за свадбата, даряватъ съ кърпи, които сѫ ходили.

ЧЕТВЬРТЪКЪ.

(Прѣди свадбата).

Тоя день момковата майка испече пити въ огньтъ, свика роднинитѣ си ломятъ съ медъ и орисъ и ги гощаватъ за святиитѣ като славятъ: *„сиѝ а св̀адба вазм̀ихсуваме; аку́ йѣ касм̀етъ и аку́, има ѝ зинъ утъ Го́спудѣ. Сѝчкитѣ свѣтц̀и да са пумушн̀ици и закр̀илница. . . . . .“* Ломятъ и за св. Харалампия да защищава бѫдѫщитѣ съпрузи отъ всякакви болѣсти. Тогава опрѣдѣлятъ девери двама, които трѣбва да сѫ не годени и не женени. Тѣ биватъ отъ по малкитѣ братя на момъкътъ, или браточеди негови. Опрѣдѣлятъ старъ сватъ и стара сватия; ако момъкътъ има по голѣмъ братъ жененъ, него поставятъ за такъвъ, ако нема, то отъ браточедитѣ му

или съседитѣ му. Слѣдъ това пращатъ единий деверъ у момата да земе торбитѣ. Когато отиде тамъ, здрависва ги и слѣдъ като го почерпятъ съ нѣщо, деверьтъ казва ни моминитѣ родители и домашнитѣ й: *“чисти́та ви р̀адусъ, какоафту ѝма ус́улъ, ст̀оритѣ му поатѣтъ“*. Тогава една жена, която си има мѫжь, дава торбитѣ, три, на деверьтъ а казва: *“чист ити, сасъ здр̀авйѣ да ги н̃оситѣ“*: Тия торби сѫ едната за момъкътъ, а двѣтѣ за девѣритѣ. Те сѫ направени домашно, съ червени и черни краски, съ копринени висулки и сьрмени окичени прѣзъ краищата. Въ всякоя отъ тѣхъ има по двѣ кърпи и малко бисилекъ, а деверьтъ даряватъ съ кърпа особно. Деверьтъ зема торбитѣ и щомъ излезе на двотьтъ, момата заплаква за прьвъ пѫть на майка си:

„Йо́ла ми йо́ла ста́ра ма́йчице,
Зоаха ли ми ма́йчю ш̀ѣрѣнинѣ т̀орби,
Своарши ли са ма́йчю уткоаца ли са,
. . . . . .“

Сѫщо тѫй нарежда жаловито и на дружкитѣ си, на сестритѣ си и роднинитѣ си.

Деверьтъ донесе торбитѣ у момъкътъ, честитятъ му и ги закачатъ въ момковата стая. Надвечерь деверьтъ зима своята си торба и момковата, съ бъклици отъ вино и отива та *кале́сва* — призовава — кумътъ, като му оставя момковата торба, съ която кумътъ ще сѣди прѣзъ свадбата до въ недѣля вечерь или утреньта, когато кумътъ отиде у момъкътъ и слѣдъ вѣнчанието си е оставя у момъкътъ. Нъ прѣди да калесатъ кумътъ, деверьтъ и момковата майка отиватъ пьрво въ черквата та калесватъ свѣтиитѣ и оставятъ тамъ по нѣкоя кърпа, а слѣдъ това отиватъ и калесватъ три плодовити дрѣвя, най напрѣдъ дрѣнъ, за да бѫдѫтъ съпрузитѣ здрави и яки като дрѣнъ. Деверьтъ на три пѫти подава торбата и сипва по малко вино въ кореньтъ, оставя и по едно цвѣте и майката момкова казва: *„да до́йдишь уво́шку на св̀адба у м̀оѣ синъ“*. Вечерьта момковата майка дава единъ хлѣбъ и една кърпа на едно дѣте отъ

отъ *ц̀ала коаща*, т. е. което си има и баща и майка. Вечерьта ломятъ съ медъ и оризъ и у момата, както и у момъкътъ. Прѣзъ тоя день пекжтъ хлѣбътъ и у момкови и у момини за свадбата. Тоя день старата сватя отнася у момкови два хлѣба, фасулъ суровъ въ единъ сждъ и две клончета отъ слива, а у момата сжщото занася сжсѣдка отъ *ц̀ала коаща*.

ПЕТЪКЪ.

Тоя день деверьтъ калесва старий сватъ и роднинитѣ на момъкътъ, които сж въ друго село. Старий сватъ тогава си приготвя ясте, питие за моминитѣ роднини въ недѣля; това гощавание е на негови разноски.

У момата тоя день родителитѣ ѝ отдѣлятъ *сиаѝ отъ* каквото ще ѝ дадътъ, роднинитѣ ѝ, сѫшиватъ го на денкове и го складатъ въ една стая, гдѣто момата отъ тогава послѣ не бива да излиза въ другитѣ стаи изъ кжщи и при нея стоятъ дружкитѣ ѝ, и роднинитѣ ѝ не спятъ вече въ тая стая. Приката — *сиаѝ отъ* — тукъ състоятъ 4—20 *х̀алища* постелки и покривки, нѣколко ката дрѣхи женски, кърпи — *аглоаци* — домашни потрѣби, прѣстилки, ковчези и др. всичко отъ 3—30 а негдѣ на богати хора и до 40 товара, въ стойность отъ 20—200 лири турски.

СЖБОТА.

Утрењта въ сжбота у момкови приготвятъ отъ 2 до 4 чисто бѣли едри овни, които боядисватъ съ бои, окичватъ съ цвѣтя и звънци и се казватъ *г одъшъ*. Старий сватъ и единий деверь зематъ по една торба съ бъклици вино и закарватъ *г̀ одъшътъ* тържествено прѣзъ село у момата, а на тръгване отъ момкови гръмноватъ двѣ пушки за извѣстие. У момата излизатъ всичкитѣ ѝ домашни роднини и посрѣщатъ *годъшътъ*. Тогава из-

вождатъ и момата съ надвесенъ подъ челото *тъстъмелъ* за приличие и съ другъ, който прикрива ржцѣтѣ ѝ, които държи отъ предъ. Момата приближа и цѣлува найнапредъ старий сватъ, послѣ деверьтъ на десното рамо еднжжь и на десната ржка два пжти. Послѣ на три пжти се покланя къмъ овнитѣ и ги цѣлува на челата и на три пжти допира ржцѣтѣ си до роговетѣ имъ Деверьтъ тогава откача звънцитѣ и овнигѣ прѣдава на моминитѣ родители и казва: *„утъ насъ м̀алку, утъ Го̀сподъ мл̀огу“*. Тия овни остаятъ у моминитѣ родители, които закалятъ за вечерьта, когато отидатъ отъ момкова страна годешници тѣ да ги гощаватъ. Старийтъ сватъ и деверьтъ слѣдъ като ги почерпятъ, даряватъ ги съ дълги и искусно изработени домашни кърпи — *аглоаци*. — Когато ся върнатъ у момкови, деверьтъ прѣмета *аглоакътъ* прѣзъ десното рамо и го зашиватъ отъ левата страна на кълката като лента, да виси до ногитѣ му и на тѣхъ турятъ още по нѣколко малки кърпи. Това е отличието на деверьтъ и тия кърпи заедно съ шарената торба сж на деверьтъ, които носи до въ недѣля вечерь.

Прѣзъ деньтъ деверьтъ отива и калесва всички роднини, приятели, съсѣди и други на момъкътъ за вечерьта у момкови на *„н̀умува тр̀епъза“*. А часътъ по 8 вечерьта, слѣдъ пладне, пращатъ деверьтъ и калесва поблизкитѣ приятели и роднини на момъкътъ за *гудъшн̀ици*, които отиватъ само мжже, а жени нѣколко и то момковата майка, сестритѣ му, снахитѣ му и старата сватя. Часътъ по 10 калесанитѣ годѣшници ся събиратъ у момъкътъ, а момковитѣ родители натоварятъ на единъ конь отъ 10—30 оки орисъ, нѣколко оки ракия и вино, грозде сухо, две баници и четире голѣми пшенични хлѣба. Тогава съ гайда и пѣсни и съ момъкътъ на чело отиватъ у момини. Тамъ ги черпятъ, гощаватъ пѣятъ и ги даряватъ всичкитѣ съ кърпи, момъкътъ дарятъ съ единъ дългъ до ногитѣ *аглоакъ* и другъ късъ, и ся казватъ: *„зѝ отюски аглоаци“*, на майка му дарятъ тестѣмель, миндиль и две червени кърпи, които казватъ: *„ѝ одбулки“*, на сестритѣ му и снахитѣ му по единъ миндиль, тестѣмель и кърпа.

Момковата майка, едната баница и единъ хлѣбъ дава на момата, а другитѣ на майка ѝ. Момата вечерьта на гости своитѣ си дружки, които сѫ тамъ, отъ баницата и хлѣбътъ. Тогава часътъ по 12—1 вечерьта, годѣшницитѣ си отиватъ пакъ съ гайдата и пѣсни у момкови и ся разотиватъ у дома си. Вечерьта у момъкътъ отиватъ всички калесани прѣзъ деньтъ и му занасятъ мѫжетѣ по нѣкой сждъ бакъренъ съ малко орисъ или фасулъ, — *съмънцъ* — а женитѣ съ по единъ хлѣбъ и съ единъ сждъ суровъ фасулъ или орисъ, а близкитѣ носятъ баници. Тоя даръ ся казва „*шювишъ*“ и когато го даватъ на момъкътъ казватъ: „*на, утъ менъ малку, утъ Госпудъ млогу*“. Вечерьта до срѣдъ нощь пиятъ ракия, гощаватъ ги, пѣятъ, играятъ и си отиватъ всякой дома си. Обикновенно ясте на свадба е месо съ орисъ и чисто месо и ся казва „*кѫшъкецъ*“. И у момата тая вечерь всичкитѣ ѝ роднини сѫ калесани на гощавание и ѝ носятъ и тѣ подобенъ даръ.

Прѣзъ тая вечерь у момата ся събиратъ 5—6 отъ дружкитѣ и прѣзъ нощьта кичатъ „*коажълътъ*“. Ако сѫ деверитѣ двама, два кѫжлове правятъ, ако единъ деверь, единъ кѫжелъ. Кѫжловетѣ сѫ хурки, шарени съ бои, на връхътъ навръзватъ искусно всякакви цвѣтя съ разни видове бои прѣжда, копринени и сърмени висулки, на краятъ връзватъ зрънца сухо грозде, чесновъ лукъ за уруки, и по нѣколко златни малки монети[3]).

НЕДѢЛЯ.

Сутриньта рано бащата или братътъ на момата ѝ събира въ една торба *нивѣстинскитѣ дрѣхи*, отива при момата и истръсва дрѣхитѣ на купъ и казва: „*на да ги носишъ сасъ здравйъ*“. Тогава двѣ жени отъ роднинитѣ ѝ я обличатъ и приготвятъ за *нивѣста*, а тя плаче и ся прощава съ всичкитѣ.

Утриньта у момъка калесанитѣ вечерьта за *сватувъ* (сватове ся казватъ, които ще иджтъ да зематъ невѣстата) ся събиратъ всички у дома му. Тогава зематъ и толкова коне за вдигание момината прика, колкото имъ сѫ казали отъ момини, за деверитѣ земѫтъ отдѣлни коне окичени, за момъкътъ, за старий сватъ, а за невѣстата сѣлъ конь. Ако е въ друго село невѣстата, тогава отиватъ всичкитѣ сватове съ коне и прѣспиватъ тамъ, още отъ вечерьта, тогава казватъ: *на ирѫлъгъ*. Момковитѣ родители не отиватъ у момини тогава, а отиватъ въ черквата, когато ги заведжтъ на вѣнчание[4]).[5]).

Старата сватя тогава зема въ една торба голѣма червена окичена съ сърмени и копринени висулки „*ирѫкрива*“ *или, шинжиръ* и др. за невѣстата. Съ пѣсни и гайда. сватоветѣ тръгнатъ отъ момкови и гръмватъ нѣколко пушки пакъ, за извѣстие. Когато достигнатъ у момини на дворътъ, тогава събравшитѣ момини дружки запѣватъ жѣловиту по чифъ отъ страна на момата:

Скри́й ма скри́й ма ми́ли бра́тку
Ф' десну крилцѣ!
„Скрилъ си та бикъ мила сестру,
Кулай не́ма!
На дворъ до́йдѣ боарза конѣ

---

[3]) И въ сѫбота вечерь когато да идатъ *годѣшницитѣ* у момини, както и утриньта въ недѣля, когато отиватъ сватоветѣ да зематъ невѣстата, четирма отъ най-блискитѣ роднини момковци, спрѣварятъ другитѣ и отиватъ напредъ у момини до дворътъ Тамъ ги посрѣщатъ моминитѣ роднини, и изнисатъ на рѣшето дарове и ги дарятъ съ кърпи. Тогава тѣ си са върнатъ и пакъ изново си отиватъ съ сватоветѣ, та и другъ пѫть ги дарятъ. Тѣхъ казватъ *ирѫоварници*.

[4]) Сватоветѣ отиватъ утриньта рано въ недѣля момини и тамъ ся баватъ 2-3 часа и слѣдъ отпустъ черква, се извършва венчанието.

[5]) На свадба ся събиратъ въ недѣля у момини и въ черквата на вѣнчание, много момичета, жени, хора и не призовани, само отъ любопитство да гледатъ.

Мила сестру
На к'онѣ-нукъ поастра т'орба,
Мила сестру,
Фафъ торба-на чѣрвѐнъ пр'ѣкрифъ
Мила сестру,
Фафъ пр'ѣкрива-нь чисту сребру
Мила сестру,
Тебъ гу нѐсѣтъ, тебъ гу дáватъ
Мила сестру.

Моминитѣ родители и роднини посрѣщатъ на дворътъ сватоветѣ, колто завождатъ въ кжщи, старий сватъ, деверитѣ, зетьтъ и други отиватъ за стаята на невѣстата, гдѣто нѣкои отъ моминитѣ роднини затварятъ вратата и непущатъ деверитѣ и зетьтъ. Слѣдъ нѣколко минутно бавяние, старий сватъ дава по нѣкой грошъ за откупъ и вратата отварятъ и зетьтъ влиза съ другитѣ при невѣстата. Когато зетьтъ ся бави на вратата, момичетата (моминитѣ дружки), при невѣстата пѣятъ:

Та отвуритѣ ни
Бѣлú грáда пóрти,
Да вúдимъ нивѣста-на
Какво цвѣтйé цвѣтú,
Сúню и зѣлéну
Бѣлу и червѐну.

Кумътъ, деверитѣ, *зоалвитъ* (зълви сж сестритѣ или братовчедкитѣ на зетьтъ, на брой две, които ще вардятъ и подпиратъ невѣстата), старий сватъ и зетьтъ влезътъ и зетьтъ ударя съ кисията си на три пжти невѣстата по главата и съ десната си нога я настжпя на нозетѣ на три пжти. Щомъ зетьтъ приближи при невѣстата, момитѣ пѣятъ:

Щу стуú васъ тѐбѣ зйóтю
Тйóнку та висòку,
Б'ѣлу та чѣрн'оку?
Залáгашь ли гу зй'отю
Или гу прудáвашь?
„Нúту гу залàгамъ,
Нúту гу прудáвамъ,
Мѣ'на гу мѣнòвамъ
За две чйòрни йòчи
И за б'ѣлу лúцѣ.

Въ това врѣме невѣстата и зетьтъ не бива да продумватъ микому. Тогава принесжтъ ястие на зетьтъ, невѣстата, зълвитѣ и старитѣ сватии да яджтъ, а деверитѣ откуповатъ кжжловетѣ отъ момичетата и когато ги земжтъ, въ едната ржка кжжловетѣ, а въ другата торбитѣ съ бъклицитѣ, излазятъ, честитятъ имъ и калесватъ всичкитѣ роднини на невѣстата, които казватъ *м'омини*. Тогава момковитѣ роднини (женитѣ) покриватъ лицето на невѣстата първо съ бѣла кърпа, послѣ съ червената *иръкрива*, тъй щото лицето ú ся не вижда никакъ, дори до поясътъ. Послѣ я накичатъ съ *гиздúлуту*, *ú глитъ* (сребърни шинжирчета), жълтици на редове по главата и др. п. Покривката ú направятъ тъй, щото на главата стои издигната съ врьхъ, като хуния. Въ това врѣме зетьтъ ся не отдѣля отъ невѣстата и двамата стоятъ прави единъ до другь и никой не бива да мине помѣжду имъ; а зълвитѣ стоятъ отъ лѣво и дьржатъ невѣстата подъ мишница. Тогава единий деверь зашива обущата на невѣстата у чорапитѣ ú и иглата строшава на двѣ части врьзъ главата ú и ги хвьрля къмъ двѣ страни, защото не бива да ся шие вече съ тая игла. Доклѣ всичко това ся върши съ младоженцитѣ, сватоветѣ гощаватъ вънъ съ ясте, пиятъ и ся веселятъ, а невѣстинитѣ дружки пѣятъ тия пѣсни на зълвитѣ:

Ху'бавичка зоалву
Иѣ'дѣ чйòрни йòчи,
Иѣ'дѣ б'ѣлу лúцѣ,
Доали хи залáгашь
Ил'и хи прудàвашь?
„Нит'у хи залàгамъ
Нúту хи прудáвамъ,
Мѣ'на хи мѣн'овамъ
За две чй'орни й'очи
И за б'ѣлу лúцѣ.

На кумътъ.

Стàни стàни мúли кȕмѣ,
Откупи си кумȉица-на.
Кума ти ѣ млогу врѣдна
За два грáда уградéни.

—

На старий сватъ.

Стàни стáни стáри сváту
Фдúгни воскѣ,
Воскѣ ти ѣ подпиѣна
Стáри сváту,
Поатйѣ ти ѣ день дѣлéку
Стàри сváту,
Друмйѣ ти ѣ каменлúву,
Стáри сváту,
Конйѣ ти са убусѣли
Стáри сváту.

—

На девѣритѣ.

Стàни стàни йой дéвѣрю
Фдúгни воскѣ.
Воскѣ ти ѣ подпиѣна,
Йой дéвѣрю,
Друмйѣ ти ѣ день дѣлéку.

—

На всяка пѣсень момитѣ приематъ даръ по нѣкоя пара отъ зетьтъ, кумътъ и др. Тогава дарятъ всичкитѣ сватове съ кърпи, а сватиитѣ съ миндиле и тестѣмеле. Когато вече всичко е приготвено [6]), тогава завиватъ

[6]) Въ сѫщото врѣме когато наближатъ сватоветѣ, невѣстата плаче на майка си и я пригръща:

Мúла ми мúла стàра мáйчице,

ржцетѣ на невѣстата съ тестѣмель и единий край даватъ на кумътъ, а въ другата му ржка двѣ зелени сливови клончета да носи. Тогава завожда кумътъ невѣстата, до нея зълвитѣ отъ странитѣ, а слѣдъ нея зетьтъ съ торбата кумува и съ дългий *аглоакъ* прѣзъ десното му рамо, и слизатъ и ся спиратъ на дворътъ, а гайдата свири особна мелодия, на която невѣстата подпирана отъ зълвитѣ ся покланя вѣжливо напрѣдъ и удря тихо ржцетѣ си. Сватоветѣ тогава земътъ приката и я струватъ на срѣдъ дворътъ на единъ купъ, а моминитѣ роднини поставятъ сѫдι срѣдъ приката и искатъ откупъ за нея. Въ това врѣме всичкитѣ момини роднини, малки и голѣми (само братия, сестри, братовчеди и снахи), най-напрѣдъ отъ родителитѣ поредъ, на всякиго на три пѫти клати главата невѣстата на рамената, а две жени, нейни близки, даряватъ родителитѣ и братията ú съ ризи, сестритѣ съ тестѣмеле, другитѣ съ кърпи за прошка. На приката момковитѣ роднини хвърлятъ пари, пазарятъ ся, викатъ на шега, прѣпиратъ ся и когато паритѣ станатъ отъ 50—1000 гроша, тогава ги зематъ моминитѣ родители и казватъ на момковитѣ: „*х̀айда дйо, да ви йъ хаирл̀иъ*“. Тия пари ся даватъ на невѣстата въ джобътъ, а сватоветѣ зематъ приката, товарятъ я на конетѣ и на юздитѣ имъ врьзватъ по една кърпа. Въ това врѣме, доклѣ ся вършι всичко това на дворътъ моминитѣ дружки пѣятъ:

На невѣстата.

Р̀усу мàла м̀омѣ
Щу си унúкнала,

Кайдúса ли ма та дáдѣ ли ма,
Ф· чюздинѣ людйѣ.
Кой щѣ ти мáйчю бѣлу упрé
Кой щѣ ти ти мáйчю мáзну налѣпй
Кой щѣ ти мáйчю двóрѣ измѣтé?
. . . . . .

И уклàла са си?
Доали дàрѣ нéмашь
Дàрѣ да даровашь,
Или спàпѣ нéмашь,
Спапѣ да туварѣшь?
— Друшки мои друшки,
И дàрѣ си úмамъ
Дарѣ да даровамъ,
И спапѣ си имамъ
Спапѣ да туварѣмъ;
Ами ми іе жѣлну
Жѣлну и усилну,
Какъ си ма удѣлѣтъ
Утъ мàйка утъ бàща
Утъ милни нѣ брáтйѣ
И брàтйѣ и сèстри,
Утъ гулѣма рода
Утъ близни кумшúѣ.

Когато вече да извождатъ невѣстата отъ дворътъ, тогава пъкъ пѣятъ тая пѣсѣнь:

Русу мáла момѣ,
Русу йобарни са,
Мáйци ти нароачѣй,
Нароачѣй пуроачѣй:
— Мáлѣ мила мàлѣ
Сѣла самъ бусúлѣкъ,
Ф' нашѣ-на градúнка,
Вéчерь гу залúвай
Вутрину пулúвай
И сѣнка му прáви,
Дудé да са воарна
Горна-на нидѣлѣ,
Да си гу обѣрамъ
Кúтьки да гу сторѣмъ
Да си ми коалѣсамъ
Мои-нѣ дéвѣрѣ
И мои-нѣ братйѣ.

Тогава стават сватоветѣ и съ пѣсни тръгватъ напредъ, слѣдъ тѣхъ невѣстата подпирана отъ братията си, до нея зетьтъ, зълвитѣ, сватиитѣ и най-сетнѣ конетѣ съ приката, а най-напредъ вървѣтъ деверитѣ на коне, които прѣпускатъ. По тоя начинъ доведътъ невѣстата въ черквата и слѣдъ обрядътъ обикновенъ за вѣнчание, по сжщий начинъ я довождатъ въ домътъ на момъкътъ [8]). Когато прѣстигнатъ въ дворътъ на момъкътъ, момковитѣ родители излизатъ съ по единъ тасъ (сждъ) вода съ една топка бѣло масло въ него. Момковата майка повдига на три пжти невѣстата отъ земята заедно и момъкътъ. Кумътъ тогава честити на родителитѣ: *чистита ти сноаха, да са живи, да хми са радвашь на внуци и иръвнуци . . . . . .*“ и имъ дава тестѣмельтъ, по когото момковата майка и баща завождатъ невѣстата въ опрѣделенна стая, като и даватъ тасътъ съ водата и невѣстата като върви, излива отъ водата по малко, а на огнището хвърля сждътъ съ останалата вода. На влизание отъ маслото намазва праговетѣ на вратата, а съ водата заедно, още на дворътъ, момковата майка ги посрѣща и съ два хлѣба. Всичко това са прави да бждатъ младоженцитѣ здрави, богати и плодородни. Слѣдъ въвождането на невѣстата въ кжщи, моминитѣ роднини, които сж калесани утриньта за *момини*, дохождатъ отъ черква и тѣ съ невѣстата, растоварятъ приката и я внисатъ въ стаята при невѣстата и остаятъ у момъкътъ, а сватоветѣ си отиватъ у дома си и само най-близкитѣ момкови роднини остаятъ у момъкътъ да слугуватъ Щомъ внесатъ въ кжщи приката и на часътъ я расшиватъ да не стои завързана, за *да ни сод завоарзани.* Моминитѣ тогава насѣдатъ, черпятъ ги и ги гощаватъ [9]). Въ това

[8]) Момковитѣ родители, облечени добрѣ съ моминитѣ дарове, отиватъ въ черква отъ какъ отведътъ невѣстата и хвърлятъ както въ черквата, тъй и въ момковата кжща, гдѣто ще стъпятъ младоженцитѣ, бѣла вълна, която зема свѣщенника.

[9]) Моминитѣ роднини ся иматъ на особна почетъ у

врѣме откриватъ невѣстата и я *забрадятъ с' рачъникъ* — бѣла, дълга и широка ивица отъ домашно платно, на краищата съ копринени краски, везани, и дълги висулки. Невѣстата съ тая ивица обиватъ главата ѝ прѣзъ гръдитѣ, освѣнъ лицето, и отзадъ я *заиглюватъ* съ *иглитъ*. Това е отличителний знакъ на невѣстата. Слѣдъ малко врѣме, прѣзъ деньтъ, моминитѣ родители испращатъ две опитни жени — *момини* — съ две баници, два хлѣба и кърпи за дарове у момата. Тамъ тѣ растръсятъ приката и приготвятъ дарове за *моминитъ*. Въ това врѣме, догдѣ моминитѣ ся веселятъ, зълвитѣ съ едно котле, отвождатъ невѣстата на рѣката или чешмата. Зълвитѣ на три пѫти наточватъ вода и я даватъ на невѣстата, а тя излива водата и третий пѫть зема котлето пълно съ вода и хвърля на зълвитѣ сребърни пари даръ. *Моминитъ* тогава си тръгнатъ и на дворътъ невѣстата имъ *изулива* съ водата да ся омиятъ всякой по редъ, а моминитѣ роднини — жени — ги дарятъ, пакъ тѣ хвърлятъ въ сждътъ пари — *фаифъ* — на невѣстата. Най-напрѣдъ даряватъ момковий баща съ риза, майка му съ *тъстъмелъ* и *миндилъ* старий сватъ и кумътъ съ ризи, кумата и старата святя съ *тъстъмелъ* и ризи, моминитѣ братия съ ризи, а другитѣ съ кърпи. Тогава деверитѣ съ вино и ракия въ ржцетѣ си, съ гайдата завождатъ моминитѣ у невѣстинитѣ родители, тамъ играятъ черпятъ ги и си ся разотиватъ всякой у дома си. Вечерьта деверитѣ свалятъ *аглоацитъ* и си ги носятъ у тѣхъ. Зълвитѣ приготвятъ легло за младоженцитѣ, сѣднатъ на него и момъкътъ ги дарява съ пари Деверитѣ си завождатъ кумътъ у тѣхъ си и му заносятъ

момкови, гдѣто правятъ разни смѣхории, натяквание на момкови тѣ роднини, държатъ деверитѣ на единъ кракъ да ги черпятъ и искатъ разни нѣща съ гатанки. като: бѣлъ пѣтелъ, на едноа нога — зелка; едноа кукошька с' девѣть пилцѣ, — чесновъ лукъ и др. подобни. И на всички тѣхни икания имъ пригадатъ търпеливо, инакъ тѣ ся расърдватъ и на излизание завличатъ каквото намѣрятъ, овца, крава и др. безъ да може нѣкой да имъ каже нѣщо и завлеченото животно, на срѣдъ пѫть заколватъ.

четире хлѣба пшенични, две баници и една плешка месо варено или печено. [10]).

ПОНЕДѢЛНИКЪ.

Утрeньта момковата майка намира невѣстинитѣ дрѣхи за да види девствѣнностьта, нътова е тайно[10]). Тогава рано, деверьтъ напълня едно шише ракия размесена съ захаръ или медъ — *блага ракиъ* — и отива и черпи невѣстинитѣ родители и послѣ кумови. Прѣзъ тоя день черпятъ съ такава ракия всичкитѣ момкови роднини, които отиватъ у момъкътъ за това. Тоя день играятъ хоро и ся казва *илакѐди*. Моминитѣ родители отъ своя страна пращатъ една жена и съ *благата ракиъ* черпи всичкитѣ имъ роднини. Това е знакътъ за непорочностьта и девствѣнностьта на невѣстата. Прѣзъ тоя день у момкови *ломътъ* питата, която невѣстата е занесла съ себеси въ недѣля на бабата. Надвечерь калесва моминитѣ родители и роднини за прьвъ пѫть на гостеу момкови, което ся казва *ѝовратъ*. У момъкътъ ги гощаватъ, веселятъ ся и си отиватъ. Невѣстината майка занася на младоженцитѣ баница, хлѣбъ и суровъ фасулъ за да ся плодятъ.

Невѣстата слѣдъ венчанието си, койтоиде у дома и', или тя иде нѣгде или по пѫть срѣщне нѣкои, трѣбва да ги цѣлува въ ржка и ржцетѣ си да държи покрити съ кърпа, да не говори много, а на кумуви никакъ; това е за приличие. Тъй сжщо, безъ баба си не бива да иде никаде сама.

ЧЕТВЪРТЪКЪ

Тоя день, утринъта невѣ стата събира своитѣ и на

[10]) И тукъ ся пази тоя обичай за дѣвството на невѣстата, нъ тайно. Ако се случи да излезе невѣстата не мома, тогава тя изгубва почетъта и любовьта си както отъ съпругътъ си, тъй и отъ роднинитѣ си. Въ такъвъ случай, когато отиде деверьтъ въ понедѣлникъ утриньта да черпи родителитѣ ѝ съ *блага ракиъ*, налива въ чаша, безъ дъно. да ся излива ракията, което е знакътъ че дъщеряга имъ е излѣзла не чиста, и родителитѣ ѝ ся срамуватъ. Нъ това сега не сжществува.

съпругътъ си дрѣхи и заедно съ зълвитѣ, отива да ги пере. Ако е праздникъ, тя поне една кърпа трѣбва да опере за прьвъ пѫтъ.

ПЕТЪКЪ

Тоя день, близкитѣ роднини на момъкътъ (отъ три *цали коащи*) ги калесватъ на *воазвратьки*[11]). Невѣстата ще направи двѣ баници и заедно съ момъкътъ, деверьтъ и момковитѣ родители ще идатъ на едната кѫща. Тамъ тѣ даватъ едната баница и кѫщнитѣ имъ повръщатъ пакъ друга цѣла отъ своя страна. Вечеръта ги гощаватъ и спѫтъ тамъ. Утриньта въ сѫбота ще идатъ за обѣдъ на втората, до вечерьта на третята, гдѣто правятъ сѫщото съ баницата и въ сѫбота вечерь ще прѣспѫтъ пакъ на пьрвата, гдѣто ще ядѫтъ баницитѣ. Утриньта въ недѣля отиватъ въ черква и отъ тамъ у дома имъ ся врьщатъ на третий день. Прѣзъ тия дни, никой отъ младоженцитѣ не бива да иде у дома имъ, нито пакъ да погледнѫтъ надъ кѫщата имъ. Невѣстата кѫдето и да иде, стои права и само на ядене сѣднова и ся носи твърдѣ вѣжливо и прилично. Въ черквата тѣ дарятъ попътъ съ кърпа, а той имъ чете молитва.

Прѣзъ деньтъ, въ недѣля, младоженцитѣ отиватъ на пьрво на госте у моминитѣ родители. Изъ пътьтъ невѣстата цѣлува дружкитѣ си и имъ плаче тихо, които нарочно я чѣкатъ да я видятъ. У родителитѣ ѝ вечерьта сгоягъ и ги гощаватъ. Отъ тогава послѣ всичкитѣ имъ роднини поредъ ги калесватъ на госте, и момъкътъ ходи съ торба съ бъклица напълнена съ вино у всичкѣ.

---

[11]). Въ думитѣ по мѣстното нарѣчие, въ които ся срѣщатъ двойногласнитѣ — оа — като *иоатъ, коарсъ* и др. ся изговарятъ взаимно и нѣкакъ проточено и винаги ударението на думата пада надъ тѣхъ. Затова те съставляватъ единъ звукъ, свойственъ само на родопското нарѣчие.

„ХОДѢНИѢ С'ЙѢРѢ"

У кумови.

Слѣдъ двѣ или три недѣли, нѣкой праздниченъ день, младоженцитѣ пращатъ месо орисъ, ракия и др. които заниса девѣрьтъ въ нова торба у кумуви, гдѣто зготвятъ ясте и калесватъ младоженцитѣ. Послѣднитѣ съ деверитѣ и родителитѣ си отиватъ и младоженцитѣ цѣлуватъ крьстникътъ и домашнитѣ му и стоятъ прави и никому не продумватъ, доклѣ не имъ позволятъ. Младоженцитѣ занасятъ двѣ баници, четире хлѣба и вино. Ржцетѣ на невѣстата сѫ покрити съ кърпа. Въ това врѣме гощаватъ другитѣ, а младоженцитѣ стоятъ прави. Слѣдъ това, кумуви завождатъ момъкътъ и невѣстата въ отдѣлна стая, гдѣто имъ даватъ ястие да ядѫтъ сами. Ако кумуви сѫ въ друго село, прѣспаватъ една нощъ и младоженцитѣ спѫтъ съ дрѣхитѣ и обущата си на нозетѣ имъ. Когато дойде врѣме да си отиватъ, тогава крьстницата отмахва отъ ржцетѣ на невѣстата кърпата, и съ зелено клонче на три пѫти повдига *рачьникатъ* отъ главата ѝ, а невѣстата ѝ цѣлува ржка и тогава продумува и ѝ казва: *иручавай кальману*. Отъ тоя день невѣстата не ся срамува и си говори на крьстникови и не цѣлува ржце, а *рачьникатъ*, ако искатъ домашнитѣ и носиго до шестий мѣсецъ най много. Ако не, сваля го утриньта, когато ся върнатъ отъ крьстникови.

Тоя понедѣлникъ, невѣстата опира отъ три цѣли кѫщи по единъ тѣстѣмѣль и си имъ ги дава въ четвъртъкъ. Прѣзъ тия дни въ понедѣлникъ, вторникъ и среда, приготвятъ дароветѣ и даряватъ всичкитѣ съсѣди и роднини, едни съ кърпа, други съ *махрами* — бѣли особни домашни четирежгални ивици, прѣзъ краищата съ паралелни червени чърти, които женитѣ носятъ на главитѣ си.

Отъ тогава послѣ невѣстата трѣбва да ходи добрѣ облѣчена и въ дѣлнични дни. И доклѣ не е родила тя, бабата я завожда у нѣкоя родителка, която е родила мѫжко дѣте, *на убиходанйъ*, съ колаци, захарь, ракия,

два хлѣба, две кърпи, две лъжици и суровъ фасулъ, всичко това даръ на новороденото. А въ понедѣлникътъ слѣдъ кумови, единий деверь отсичя дрѣнова тояга за хурка, и занася на невѣстата, като захваща самъ да преде и я заучява да преде.

Невѣстата, догдѣ не измине една година слѣдъ оженването ѝ, не бива да ходи никадѣ сама, а все съ баба си.

Тия обичяи сѫществуватъ и до днесь по всичкитѣ села въ Ахѫ-челебийската кааза. Има случяи момъкътъ една вечерь да ся вѣнчяе съ годеницата си и послѣ въ друга вечерь да гощава и нѣговитѣ и моминитѣ роднини, за да не ставатъ много разноски. Защото въ такъвъ случяй, колкото разноски станатъ, толкова, а по нѣкога и повече си спечелва отъ *шювишь* — дарътъ, гдѣто ще ся събере. Въ всякой случяй, свадбитѣ тукъ изискватъ много разноски и за дветѣ страни. Една свадба съ всичкитѣ обичяи, костува отъ 5 — 50 турски лири.

Заб. За погребение и други обичаи по смьртьта, помени и други, сѫ описани въ книгата "Животътъ на българитѣ въ срѣдня Родопа" отъ сѫщий издатель, 1886 г. Центр. Печ. на Ед. Дионе, Пловдивъ.

Обичаи и вѣрвания прѣзъ разни дни и суевѣрни праздници прѣзъ годината.

„СУРУВАКЪ".

1-й Януарий. Нова година,

Срѣщу Нова година, дѣцата насичатъ дрѣнови пръчки и отъ пѫпкитѣ имъ вечерьта домакинитѣ *наричатъ* за всички домашни и добитъкътъ, като захващатъ най-напрѣдъ отъ най-старий, дѣдото или бащата. Това става тъй: домакинята хвърля една пѫпка въ огъньтъ на пепелта и казва: *аку щѣ ирикара живу и здраву гудината, чи да са*

расѣтли. Ако пѫпката пукне, показва че тоя, за когото е наречена ще бѫде здравъ и веселъ цѣлата година, ако, не напротивъ. Пѫпкитѣ не оставятъ да изгорятъ въ огъньтъ, а щомъ пукнатъ, изваждатъ ги и ги скриватъ за цѣръ; отъ тѣхъ *смиватъ* (въ вода ги квасятъ и съ водата имъ), омиватъ домашнитѣ или добитъкътъ при разни кожани болѣсти. Ако пѫпката случайно изгори, то е смьрть за когото е наречена.

Прѣзъ нощьта въ пьрви пѣтли, възрастни и малки момчета по нѣколко ходятъ по кѫщитѣ и *бухатъ*. Зиматъ голѣми водни камьми, влѣзътъ въ кѫщи, хвьрлятъ камньтъ яката на подътъ и извикватъ: *касу тижи камѣнѣ-съ, и стрику му* (или както е името на домакинътъ), *кисйота*. Тогава домашнитѣ ги даряватъ съ пари. Това момче, което най напрѣдъ е *бухалу* въ една кѫща, нему домакинитѣ даряватъ най-много, по нѣколко гроша.

Сутринъта малкитѣ дѣца ходятъ изъ кѫщитѣ съ дрѣновитѣ пръчки и кого гдѣто намерятъ или срѣщнатъ удрятъ го по гърбътъ и казватъ: *сурва здрава весела гудина и ду гудина сасъ здравйѣ*, а тѣ ги даряватъ съ петачета, орѣхи и други нѣща за ядение.

Освѣнъ това, тоя день за обѣдъ, всяка домакиня омиса пита и туря въ нея дрѣнова пръчица съ сребьрна монета, и слѣдъ като я испече въ огъньтъ, ломятъ я и я раздѣля на толкова късове, колкото сѫ всичкитѣ домашни, раздава късоветѣ на всякиго и *нарица*: *кутриту йѣ касмѣтлиѣ ирисъ саѣ гудина, нему да йѣ пароата*, и комуто ся случи въ свойтъ дѣлъ пръчицата съ парата, той ся счита за касметлия прѣзъ новата година и нѣговото щастие ще сполучи. Прѣзъ цѣлий день ходятъ изъ кѫщитѣ на честито и имений день е на тия, които иматъ име Василъ или *Воалчю*.

Освѣнъ това, домакинята утринъта прѣди черква, ще *сурвака* съ дрѣнова пръчка всичкий добитъкъ, да бѫде здравъ и плодороденъ прѣзъ цѣлата година. Ако има малко дѣте, пеленаче, и него *сурвака*,

„КОАРСЪ“.

5-ий Януарий

Тоя день свѣщенникътъ ходи изъ кѫща въ кѫща и ржси свѣтена вода, а домакинитѣ го дарятъ съ масло, житни произвѣдения, вълна, яйца и др. Вечерьта въ всяка кѫща варятъ чюкана пшеница като коливо и *ломътъ за здравйь и свѣта юрдана*. Прѣзъ нощьта срѣщу Водици, всяка домакиня щомъ попеятъ пьрви пѣтли, отива на рѣката или чешмата и наточва вода мълчешкомъ, която ся има за цѣръ при разни болести прѣзъ годината.

„ВУДИЦИ“.

6-ий Януарий, Богоявление.

На водосвѣтътъ на рѣката или чешмата (гдѣто нема рѣка), отиватъ всички. Момъкъ, който е годенъ, още напредний день е пратилъ на годеницата си пари. Слѣдъ освѣщение водата, момковитѣ роднини, майкаму, сестритѣ му, снахитѣ му и други, омиватъ по лицето годеницата му, а тя ги дарява всички съ пари. Слѣдъ отпустъ, вичкитѣ ще си отидатъ у домаси съ запаленитѣ свѣщи и всяка домакиня ще иде на рѣката да наточи вода и омие домашнитѣ икони и крьстове. Тоя, който е намерилъ хвърлений спорѣдъ обичяя крьстъ, отива съ още единъ свой другарь изъ кѫщитѣ съ крьстъ въ ржка да събира даръ, пари и кърпи. Отъ събраното една чястъ дава на черквата, а останалото ся гощаватъ съ другаритѣ му. Прѣзъ деньтъ ходятъ по визити, гдѣто има или *Юрдана*, *Дана*, *Гана*, и единъ другъ наддаватъ съ пари или вино да ся кѫпятъ. За когото дадѫтъ най-много и той не може да даде повече, завличатъ го съ дрѣхитѣ и го окѫпватъ въ рѣката, или въ корито на чешмата, и даденото за него вино или пари, испиватъ на пиние помѣжду имъ, а по нѣкой пѫть го даряватъ на черквата. Освѣнъ това, който е неджгавъ, страда отъ трѣска или друга легка болѣсть, окѫпва ся въ рѣката съ дрѣхитѣ, за да ся изцѣри.

„АТАНАСУФЪ-ДЕНЬ“

18-ий Януарий.

Всяка домакиня тоя день носи *бѣлку-завѣсчькъ*, кърпа или друго нѣщо въ черквата за здравие на домашнитѣ.

„ТРИФУНЬ“

1-ий Февруарий.

Тоя день утриньта рано, всяка домакиня зима брадвата, и ужь като че ще посѣче добитъкътъ, удря съ брадвата у нѣкой стълпъ и вика: *чюишь ли ма Трифунь?*. а домашнитѣ изъ кѫщи ѝ отговарятъ: *ни чюѣмъ та утъ маслу, утъ сирѣнь*, и пр. по тоя начинъ по съ единъ ударъ нарѣжда за всичкий добитъкъ. Ходятъ и по нивитѣ, градинитѣ и правятъ сѫщото и съ овощията и нивитѣ. Това ся казва *трифуносванйь* и ся прави за плодородие и изобилие отъ всичко прѣзъ годината. *Трифуносватъ* и кисията на мжжетѣ за да бждатъ пълни съ пари прѣзъ цѣлата година. И жени перждающи *тдифуносватъ* съ *мутувилката* (мотовилка, на която навиватъ прѣжда), за да раждатъ

Тоя день праздноватъ строго и не пипатъ никакво остро оржди, като пожь, ножици и пр. защото до вечерьта *Трифунъ щъ ги трифуноса*, ще ся порѣжатъ съ нѣщо.

„СВѢТА БУГРОДИЦА“

2-ий Февруарий, Срѣтение Господне.

Женитѣ пекътъ прѣсни пити и раздаватъ ги за здравие на дѣцата имъ.

„СВѢТИ АРАЛА“

10-ий Февруарий, Св. Харалампие.

Домакинитѣ пекѫтъ на нажежена на огънь тикла

РЕГИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА

(плоча), *марудьници*, *тъпъйки* — колачета отъ пшенично или царевично брашно, намазватъ ги съ медъ или захаръ и раздаватъ по сжсѣдитѣ за *булъхчиците*, *да поминоватъ сасъ здравйъ и Свъти Арала да закрилъ утъ благи и медьни*. Малки късчета отъ тѣхъ оставатъ по таванътъ, крьстопжтиащта. за да ги намерятъ тамъ.

„СВѢТИ ВЛАСЪ“.

11 ий Февруарий.

И тоя день надвечерь и утринята рано, съсѣдитѣ изнасятъ на пжтьтъ, колаци и други ястия и *ломьтъ за здравйъ на дубитакатъ*. Тоя свѣтия ся счита за стопанинъ на болѣститѣ по добитъкътъ. Червенъ конецъ, платъ или каквото и да било червено нѣщо по боя, не пипатъ тоя день и не работятъ, за *да ни ирушикава дубитакатъ* и да ся *ни изълувъватъ женитъ*, да не изхвърлятъ дѣцата си.

„ИВАНУВА ГЛАВА“.

25ий Февруарий.

Тоя день сж намерили ужь на Св. Иванъ Крьстителя главата въ коприва, за това тоя день въ всяка кжща готвятъ ясте отъ коприва.

„МАРТА“.

1ий Мартъ.

Всичкитѣ домашни тоя денъ трѣбва да станатъ отъ сънъ много рано, въ зора, за *да хми ни напикава Марта учитъ*, т. е. да не сж сънливи цѣлото лѣто, а да ся пъргави. Всяка домакина ще измете всичкитѣ жглове на кжщата и *сущъту* (боклукътъ) ще хвърли далече отъ кжща. Ще стрьси всички постелки и покривки, ще накади съ тамиянъ и памученъ парцалъ всичката кжща, около кжщата, дворътъ, оборътъ и градината, *да ни ходятъ бабулки*, да не излизатъ прѣзъ лѣтото змии. Змиитѣ рѣдко казватъ, а повече *бабу̀лка*, защото ся боятъ да изрѣкжтъ името `и , да ся не плодятъ. Слѣдъ това по всичкитѣ съмнителни за змии мѣста около кжща, въ градината, кладатъ огневе да уплашятъ змиитѣ. На домашнитѣ врьзватъ червени и бѣли конци по ржцѣтѣ, които ся казватъ *мартеница*, за да ги не хапятъ бълхитѣ. Тоя день кадятъ съ памученъ парцалъ пчелитѣ и който капорь има останалъ отъ зимата медъ, изваждатъ го, *пудрзъватъ пчелитъ*. Ако домакинята е пъргава тоя день, ще бжде такава прѣзъ цѣлото лѣто. Всички мѣтжтъ и работятъ и тоя день ся счита начало на пролѣтьта.

„СВѢТО ЧИТРИДѢСТѢ“.

9й Мартъ.

Тоя день казватъ че, *флизатъ сто и читридъстъ нажежъни ръзни ф' земьота и толкува студени излизатъ*. За това варятъ царевичини зърна и всяка домакиня трѣбва да раздаде до 140 зърна или залъга отъ каквото и да било ясте. Тоя день садятъ овощия и казватъ че, *и суха стоалъбица да иусадишъ, щъ са фанъ*. Всѣкой домакинъ или домакиня посажда по 40 дрѣвчета.

„БЛАГУВѢЦЪ“.

25й Мартъ.

Тоя день дохождатъ щъркалитѣ, лѣстовицитѣ и всичкитѣ прѣлетни птици. За това, който види щъркаль (*лъйлекъ*) да хвърчи, радва ся, че ще бжде здравъ и веселъ цѣла година. А който види най-напредъ щъркаль да ходи или лѣжи, показва му не добро, не ще бжде здравъ прѣзъ годината. Момитѣ и момцитѣ завръзватъ. Щомъ нѣкоя мома или момъкъ види лѣстовица най напрѣдъ, като я глѣда догдѣ хвърка завръзва на три пжти праздна кърпа и *нарица*: *какоафту ща да зоама, такоафъ бълъкъ да ми туришъ*, ако е мома. Завръзаната кърпа оставятъ тогава на покривътъ на пещьта извънъ кжщи

три дни и три нощи, и тогава я зиматъ и развръзватъ. Лѣстовицата, вѣрватъ, че какъвто мжжь или жена ще земе, такъвъ знакъ ще тури въ завръзаното мѣсто на кърпата. Ако намѣрятъ каль, значи че ще земе мжжь дюлгеринъ ако е мома; ако е момъкъ, ще земе жена копачка. Ако намѣри бакъръ късче, на момата показва че ще земе бакърджия, ако е книга късче, ученъ, ако е парцалче, шивачь и пр. По сжщий начинъ завръзватъ и малкитѣ дѣца за да узнаятъ на какъвъ занаятъ ще бждатъ.

„ЛОАШКУ“.

1й Априлий.

Тоя день всякой гледа да излъже за нѣщо нѣкого, *да гу изложщи*, за да не хапятъ бълхитѣ прѣзъ лѣтото.

„ГЙОРГЮФЪ-ДѢНЬ“

23й Априлий.

До тоя день овчяритѣ не колятъ ягнета. Тоя день всѣкой овчярь ще заколи по едно ягне курбань. Всички домашни ставатъ рано въ зора и ся омиватъ съ роса за здравие. Тоя день бержтъ лѣковититѣ трѣви и ако вали дъждъ, хващатъ, събиратъ, дъждовната вода въ сждове, оставятъ я на слънце и ставаужь оцетъ. Тоя день, женитѣ които сж женени отъ Димитровъ день послѣ прѣзъ тая година, носятъ баница и хлѣбове въ черквата заедно съ бабитѣ си и *ломътъ*, раздаватъ по къщче на роднинитѣ си. Това ся казва *юарва чйорква*. Срѣщу тоя день прѣзъ нощьта, магесницитѣ правятъ своитѣ магии. Тоя день никой не бива да спи, защото е сънливъ цѣлото лѣто. Всички ся теглятъ съ кантарь день. Всяка домакиня прави баница и ломятъ на трапеза съ зелени листа, за здравие. Тоя день каквато трѣва да ся откъсне, лѣковита е. Тоя день, ако поиграе цинганка на хорото, всичкитѣ моми прѣзъ лѣтото ще сягодятъ. Ако убиятъ змия, изгоряватъ я и пе

лельта и ся счита за лѣковита. Тоя день, която жена нема дѣца, убиватъ и змия, отрѣжатъ `и главата и въ устата `и турятъ бобово зърно, което посаждатъ съ главата заедно въ хралупатъ букъ, извънъ село, гдѣто не ся чюе гласътъ на пѣтелъ. Това зърно ако израсте и колкото зърна има, толкоба дѣца ще има жената, която изяде роденитѣ зърна. Ако нѣма дѣца, то `и зърното не израстнова.

„ИРМИНЬ-ДѢНЬ.“

1 ий Май,

Тоя день ставатъ много рано, и домакинитѣ въ зори накичватъ вратата на кжщитѣ съ листе отъ круши. Излизатъ нѣгдѣ въ ливадитѣ пиятъ млѣко, *фататъ майсъ*. 1-и и 2-и май женитѣ казватъ *ирминцкитъ годувъ* и ги празднуватъ за болести. Тия дни овцетѣ ся вдигатъ отъ зимнитѣ си паши въ полето и трьгватъ да лѣтоватъ въ планинитѣ. Всякой ся търкаля по росата, за да събератъ много роса, та да иматъ много касметь.

„ГУДУВЕТЪ“

8ий и 9ий Май.

И тия дни празднуватъ за болести.

„ПРѢДУЙ.“

21ий Май· Св. Константинъ и Св. Елена.

Овчаритѣ тоя день отбиватъ *лоачьтъ*, ягнетата отъ майкитѣ имъ и поставятъ мандри. Всякой овчаръ коли курбань и млѣкото тоя день правятъ сирене *ирѣсну*, гъсто млѣко *тълъмйо*, и го раздаватъ по роднинитѣ и съсѣдитѣ си. Женитѣ имъ правятъ баници и други ясте, ходятъ на мандритѣ и *ломѣтъ*, за да бждатъ овцетѣ плодородни, млѣчни и здрави прѣзъ лѣтото. На кръстниктъ даватъ плешка отъ курбаньтъ, хлѣбъ цѣлъ, сирене и млѣко.

„КУНАРЬ“.

9й Юниий.

Тоя день праздноватъ за конетѣ за *пашуръ*, който работи ще ся порѣже или напори, било отъ домашнигѣ било отъ добитъкътъ.

„ВАРТУЛУМѢЙ“.

11й Юний.

Праздноватъ твърдѣ строго и Помацитѣ. Нищо жѣлѣзно не пипатъ, *да са ни лйоска*, да не вали градъ.

„АХРѢЙ“

12й Юлий.

Който работи, *хоахрѣ*, вали градъ или силенъ порой.

„ЛИСѢЙ“

14й Юлий.

Който работи тоя день, *аку̀ гу ни флиши ду вѣчѣроа, ду гудината щѣ гу флиши*, т. е. ако не го сполѣти зло или болесть до вечерьта, до годината безъ друго ще му ся случи нещастие, а най много по лицето си ще ся поврѣди нѣщо

„ПЛАТѢЙ“

15й Юулий.

На тоя день, нищо не бива да ся работи, защото *силатъва*, ще му загине нѣщо, или самъ ще ся *крати*, ще умрѣ. Жена ако омие тоя день дѣтето си, до вечерьта ще ѝ загине.

„ЙѢНЮФЪ-ДУНЬ“

24ий Июний.

Срѣщу тоя день, момичетата набиратъ *брешнѣлъ* и едно особно бѣло цвѣтѣ, което наричатъ *Йѣнюска китка*,

Йѣнювичька и всяко момиче си извива по една китка и туря на нея прьстеньтъ си или нѣкой другъ бѣлѣгъ, за да си я познава. Надвечерь, двѣ момичета земжтъ едно котле, *харкума* и занисатъ отъ рѣката или изворътъ *малчѣшна вода*, (не продумуватъ никому доклѣ я донесжтъ). Слѣдъ това ся събиратъ на нѣкоя *цала коаща*, турятъ китките въ бакърчето, покриватъ го съ аленъ поясъ, заключятъ го съ куфаръ и го поставятъ въ расцьвтенъ трѣндафель да прѣстои прѣзъ нощьта. Утриньта въ зори земжтъ бакърчето и го поставятъ на срѣдъ дворътъ, играятъ хоро около него и пеятъ тия пѣсни:

1

Вила са лоза вилува
Около града Крушюва
Ни билу лоза вилува,
Билу іе Йѣнкѣ дѣвойка,
Ду Милушѣ стуѣшѣ,
И на Милушѣ думашѣ:
Агà дойдитѣ свàтувѣ
Милушю мой пубрàтимѣ,
Млогу свàтувѣ йолатѣ
Дубрà самъ дàра готьвила:
Фсѣкѣму свàту пу конѣ
Стáрѣму свàту два конѣ.
Кумѣ хи дюльбѐнь махрамоа,
На бѣлйѣ-нъ Дунавъ бѣлѣна,
На мàламнинѣ кàмѣнѣ
Сасъ срѐбарни-нѣ копанѣ.

2

Момѣ, мари, мàшька момѣ,
Лѣту-ну са изминова,
Китьки-нѣ ти прицвѣтѣватъ,
Ти нищéшь ли да са главишь?
Ща са глàвѣ ща са жѐнѣ
За хажиѣ за бульйѣринъ.

3

Нувà ли е Кѐрину любѣ
Дѐну носи широки ракàвѣ,
Дѐну йѣзди конь за хилыйѣда
И уружйѣ за друга хилыйѣда.

4

На бѣлйѣ-нъ Дунафъ дѣвойки
Бѣли-нѣ платнà бѣлеха,
За дàрувѣ хи готьвѣха.
Най мàличька-на дѣвойка,
Най млогу платна бѣлѣшѣ.
„Хайда ма майчю оглави
На маличька-на дѣвойка,
Чи си смѣ лика прилика,
Кайну два цвѣта цвѣтѐни,
Кайну два строака бусильчѣкъ.
„Сину лю йѣмой сину лю,
Йѣ та ща сину углави,
Ала е тѐбе ни дàватъ.
Тиѣ іе даватъ другйѣму,
Другѣму фафъ другу селу.
„Поди хми речи малѣ лѣ,
Ага іе мѐнѣ ни даватъ
И нему да іе ни даватъ,
Ага іе менѣ усилну
И нему да іе усилну“.

5

Мийни ми мийни, Стойкѣ
Присъ дюкѣньйѣ-ну, Стойкѣ
Присъ чѣршийка-на, Стойкѣ
Или срамъ та іе, Стойкѣ
Утъ уфчѣрѣ-нѣ, Стойкѣ?
Утъ кѣхѣ́-нѣ, Стойкѣ.
Кѣхѣе-нѣ са мои-нѣ брáтйѣ
Брàтучѣдѣ ми са уфчерѣ-нѣ.

Слѣдъ испѣванието на пѣснитѣ, една стара жена отваря бакърчето, изважда киткитѣ на една кърпа, а съ водата ся омиватъ всичкитѣ момичета прѣкрьстятъ ся и казватъ: *дай ни Божъ здравйъ, и ду гудина сасъ здравйъ*. Тогава жената закрива киткитѣ и безъ да гледа на тѣхъ бърка съ ржката и изважда по една китка и *нарица*: *кутрату щъ да зоамъ хажиъ, нехината китка да излъзе*. Тъй на всяка китка нарича по нѣщо все добро и на което мома ся случи китката, такъвъ ще бжде и мжжътъ ѝ. Тъй наричатъ и момчета, които вземжтъ участие въ киткитѣ и турятъ свои китки. Тия китки ги скриватъ и се иматъ за лѣкъ при кожни бокѣсти — *исиъ, гриъ, краста* и др.

„ПРУКОПЪ“

8й Иулий.

Тоя день празднуватъ за порѣзване. Който работи *ни ирукоищува*, не спори му нищо и не напредва

„СВ. КИРИКЪ“

15й Иулий.

Празднуватъ за дѣцата, да ги не намиратъ болести.

„СВ. МАРИНА“

17й Иулий.

Тоя день ся празднува много строго за змиитѣ. Конци, въжа, косми не пипатъ, защото змиитѣ тогава изобиловатъ.

„ИЛИНЪ-ДѢНЬ“

20й Иулий.

Тоя день празднуватъ и колятъ на високи бърда курбанъ за дъждъ.

„ЙѢГУСЪ“

1й Августъ.

Тоя день праздѵуватъ за болести и всѣкой изида по една *скилида* чесновъ лукъ да го не хваща треска. Прѣзъ тоя мѣсецъ не кроятъ дрѣхи, не годяватъ се и не ся женятъ. Августъ ся счита за не щастливъ мѣсецъ.

„ГУЛѢМАТА ЧЙОРКВА“

15й Августъ.

Вечерьта и утринъта, всяка домакиня носи по едно паниче медъ и петохлѣбие въ черквата и *ломътъ за Свѣта Бугродица*. Въ кѫщитѣ ся събиратъ поредъ по нѣколко кѫщи и *ломятъ* прѣзъ деньтъ и ся гощаватъ.

„ИВАНУВА ГЛАВА“

29й Августъ.

Тоя день празднуватъ и постятъ и не ядѫтъ дрѣнки, защтото тоя день сѫ отсекли главата на Св. Ив. Крьстителя и я хвърлили ужь въ дрѣнъ.

„УСТИНА“

1й Септемврий.

Празднува се много строго за дивечьтъ. Ножици не отварятъ да рѣжатъ за *да са ни утварятъ на воалкувътъ устата.*

„МАЛКАТА ЧЙОРКВА„

8й Септемврий.

Тоя день утриньта ломять за Св. Богородица.

24тй 25ий Септемврий

Тия дни празднуватъ и ги казватъ *завалька*, за вълцитѣ и труднитѣ жени да не хвьрлятъ дѣцата си.

„СВ. ТУМА„

6ий Октомврий

Праздникъ на дюлгеритѣ. Домакинитѣ имь носятъ петохлѣбие въ черква, ломятъ въ домоветѣ си и имъ ходятъ по визити. Ап. Тома ся почита отъ дюлгеритѣ за *закрилникъ* на занаятътъ имъ, за това го и праздноватъ тържественно.

„ПЙОТКУФЪ-ДѢНЬ“

14ий Октомврий.

Празднова ся за лудость. Който работи, полудява. Тоя день овчяритѣ пущатъ въ овцетѣ кочюветѣ (*мжжкитъ*) *да са марлйотъ*. До единъ мѣсяцъ догдѣ ся отлъчятъ кочюветѣ, не лепятъ огнищата си и нищо калено не пипатъ. Овчяркитѣ пекътъ пити, дробятъ ги и ги поливатъ съ масло *смидалъ*, и събиратъ роднинитѣ си и ломятъ.

„ДИМИТРУФЪ-ДѢНЬ„

26ий Октомврий.

И тоя день ся казва *иоарва чйорква*, защото тия които сѫ оженени прѣзъ лѣтото, носятъ баници и хлѣбове въ черквата прѣзъ деньтъ и ломятъ и раздаватъ на роднинитѣ си, както и на Георгевъ день. Тоя день е сроковий день на всички калфи, чираци, шигърти и др. слуги. Тоя день си излизатъ отъ господаритѣ си, тоя день ся и уславятъ. Ломятъ домакинитѣ у дома си за здравие на съпрузитѣ си, затова го и казватъ *моаскъ* праздникъ.

„СВѢТИ ВРАЧЬ„

1ий Ноемврий

Праздноватъ за болеститѣ.

„СВ. АДРѢЙ“

30ий Ноемврий.

Тоя день готвятъ ястие отъ всичко, що има въ кжщи *да наѣдрѣва*, за плодородие. Пекжтъ пити и турятъ въ тѣхъ пари, да ся множатъ паритѣ. За тоя день казватъ: *дѣнйотъ наѣдрѣва колкуту иросѣну зоарну, иакъ на Сурувакъ колкуту Елѣнь*,

„СВ. ВАРВАРА“

4ий Декмврий

Тоя день варятъ чюкана пшеница, като коливо въ всяка кжща, пекжтъ пита и правятъ двойна свѣщь *зиваръ*, която свиватъ на колело. Тая свѣщь палятъ когато поставятъ трапезата да ломятъ и кадятъ тимиянъ. Питата е прѣсна и я ломятъ за шарката, *сшиката*. Свѣщьта скриватъ и ся казва *Варварика свѣшь*; тя ся има за лѣковита и когато да ражда жена или отъ добитъкътъ, когато гърми много, когато завали силенъ дъждъ или градъ, запалватъ я. Не бива кжща безъ такава свѣщь и цѣлата година трѣбва да ся намира. И тоя день не пипатъ червенъ конецъ за змиитѣ. Риба уловена тоя день отъ рѣката ся има за много цѣровита по болеститѣ на добитъкътъ, да ги напояватъ отъ нея, турятъ въ кърмило и други.

„СВ. САВА“

5ий Декемврий

Отъ всяка кжща носятъ коливо въ черквата вечерьта и *чйонатъ* за Св. Никола. Новооженените носятъ голѣми колива и голѣмъ хлѣбъ, отъ когото попътъ не рѣже *урѣска*, а си зема отдѣлно направенъ за него хлѣбъ. Бабата ломи хлѣбътъ.

„НИКУЛЬ ДѢНЬ“.

6ий Декемврий.

Тоя день варятъ риба и ломятъ на трапезата за Св. Никола.

„СВ.СПИРИДОНЪ“

12ий Декемврий.

Тоя праздникъ е на бакърджиитѣ, калаиджиитѣ и златаритѣ. Домакинитѣ имъ носятъ петохлѣбие и ломятъ за *сиорина*, ходятъ имъ по визита.

„СВ. ИГНАТЪ“

20ий Декмврий.

Тоя день казватъ е *завило да ражда* Св. Богородица, затова женитѣ го праздноватъ много строго. Тоя день *скитахсуватъ*, внимаватъ, най напредъ утриньта какъвъ човѣкъ ще влезе въ кжщи. Радватъ ся много когато влезе женско, защото показва плодородие. Празднова се за огнь Св. Игнатъ ся счита за прѣдставитель и стопанинъ на огньтъ и който не празднува, *ни тачи*, ще го сполѣти бѣда отъ огнь.

„СВѢТА ЧЙОРНѢ (ЧѢРНОРИЗЙѢ)“.

22ий Декемврий

Празднуватъ за здравието на съпрузитѣ. Която жена работи, казватъ: *щъ са иучѣрни, аку не ду вѣчероа, ду гудината*, т. е. ще умре стопанътъ ѝ.

„СУХА КОЛАДА“

24ий Декемврий.

Малкитѣ дѣца тоя день отъ зори ходятъ съ торбити изъ кжщитѣ и на дворътъ викатъ *Кульду, Кульду!* а домакинитѣ ги даряватъ съ орѣхи, колачета и други работи зе ядене. Домакинитѣ тоя день приготватъ ястията за другий день.

Прѣди 20 години е имало обичаятъ, да ся събиратъ по четире момци и ходяли изъ кѫщитѣ да пѣятъ. Когато отивали на дворътъ извиквали на домакинитѣ: *да славитѣ ли иги да славимъ?* ако домакинитѣ нежелаяли да имъ пеятъ, дарявали ги и имъ казвали; *да славимъ*! Ако ли желаяли да имъ пеятъ, дярявали ги и имъ казвали; *да славитѣ*. Тогава испѣвали по една пѣсень, като глѣдали да бжде спорѣдъ занаятътъ и желанието на домакинитѣ. Ако въ кѫщата е имало малко момче, пеяли слѣдующата пѣсень:

1

Стàни нинѣ, гуспудинѣ
Чюли смѣ та, та смѣ душли
Дубри гостѣ кулѣдарѣ,
Имашь сина бѣлѣжитѣкъ
Пишѣ му са царь да боаде.
Ала ми іе маличичѣкъ,
Маличичѣкъ глупавичѣкъ
Той ни може конь да йѣха
Конь да йѣха и уружи
И ниможѣ воскѣ рѣди.
„Дай гу дай гу, станѣ нинѣ,
Фана му, щимъ ду труица
Ду труица млади момци,
ІЕдинъ му щѣ конь уружи,
Друкъ гу щѣ на конь вазсѣди
Третйѣ-нъ му щѣ воскѣ рѣди
Стани нинѣ гуспудинѣ
Тебѣ пѣемъ, Бога молимъ,
Колку-ну звѣзди ф' горну нѐбу
Толкува здравйѣ сомува дому
И на маличку и на гулѣму,
На Ступанѣ, на зигварѣ.

Гдѣто имало момъкъ, пеяли:

2

Зора са іе зазорила,
Изъ гиздава Власка земѣ
Ниѐ било йѣспа зора
Йѣм' іе било дубоаръ юнакъ,
Дубоаръ юнакъ с' боарза конѣ,
Конѣнъ диха зора фдига,
Юзда-на му слоанцѣ грѣе,
Петальки му, мѣсѣчинка.
Стани нинѣ, гуспудинѣ
Тѐбѣ пѣемъ и пр.

Гдѣто е имало мома:

3

Израслу іе пукрай морѣ,
Пукрай морѣ рѣдумъ борйѣ
Рйотъ юнаци, рйотъ дѣвойки,
Руса дѣвойка даръ дарова,
Ду сичкѣхъ хи даръ дусоса,
Ду любѣ хи даръ нисоса,
Руса си му йодрумонѣ:
Йола любѣ ютрѣ вечѣръ,
Ща та дарѣ чйорни йочи,
Чйорни йочи бѣлу лицѣ.
Стани нинѣ. гуспудинѣ,
Тебѣ пѣемъ, и пр.

Когато домакинь-тъ е билъ овчяръ:

4

Стани нинѣ, гуспудинѣ,
Чюли смѣ та, та смѣ душли,
Дубри гостѣ, кулѣдарѣ,
По дубоаръ ти хаберъ носимъ,
Утъ пулйену ширинйе-ну,
Уфчици са разйѣгниха,

Фсе уфчипи ваклушѣнки;
Кузици са разйѣриха,
Фсе кузици правурошки;
Кравици са растелиха,
Фсе паньковѣ благуславни;
Кубильки са разждрѣбиха,
Фсе кубильки златогривни
Стани нинѣ, гуспудинѣ,
Тебѣ пѣемъ и пр.

Слѣдъ испѣванието на пѣспитѣ, даряваи ги съ свинско мѣсо, печево, и други работи за ядение. Вечерьта срѣщу Колѣда, залагатъ (пънь) на огнището, който трѣбва да гори до Водици. Тогава му събиратъ пепелта и ся има за цѣрь при разни болѣсти посипване градинитѣ, за прѣдпазване отъ въсеници.

„БУГАНИТѢ ДЕНѢ“

Отъ 24ий Декемвдий, до 5ий Януарий, днитѣ сж казватъ *бугани день*, защото тия дни само, въ годината ходятъ изъ улицитѣ *буганцитъ*, и когото намеряли нощѣ на пжтьтъ, завличатъ го съ себе та го изядатъ, или го нахранватъ съ човѣшко месо та става и той като тѣхъ. Затова прѣзъ тия вечери, отъ рано ключатъ кжщитѣ, вечерь до пѣтли никой не излиза изъ кжщи. *Буганцитъ* сж чудовища нощни, хора страшни съ по едно око и съ по една нога, голи. Жилищата имъ сж стрьмнитѣ пещери, гдѣто хора не ходятъ и гласътъ на пѣтелътъ ся не чюе. Буганцитѣ ходятъ нощѣ, и щомъ попѣятъ пѣтлитѣ, изгубватъ ся. Слѣдъ заминованието на свѣщенникътъ съ свѣтената вода на 5й Януарий, изъ кжщитѣ и тѣ сж изгубватъ и не излизатъ вече.

„БРУЕНИТѢ ДЕНѢ“

Щомъ влезе месяцъ Мартъ, наставатъ *бруенитъ день*, които сж неопределенно число. Пьрвий день си е Мартъ,

а послѣдующитѣ всякой день *наричатъ* за съсѣдкитѣ и други жени и фамилии. Напримѣръ, вторий Мартъ наекжтъ за едикоя си фамилия, и ако тоя день врѣмето е ясно и добро, то и тая фамилия е добра, мирна и безъ врѣда. Ако врѣмето е дъждовно, тогава е знакъ че е не добра, ако е мразъ, строга и злобна къмъ другитѣ. Съ една речь, по врѣмето на тия дни, опрѣдѣлятъ характерьтъ и поведението си едни други. Въ всяка махала, въ всѣка кжща си *наричатъ* за която фамилия искатъ. Освѣнъ това, пьрвитѣ седемъ дни опрѣдѣлятъ и седемьтѣ лѣтни мясеци, какво ще бжде врѣмето прѣзъ тѣхъ. Пьрвий Мартъ си е за месяцъ Мартъ вторий за Априлий и т. н. до седмий за Септемврий. Ако пьрвий день е дъждовно врѣмето, то цѣлий месяцъ Мартъ ще бжде дъжделиво. Ако е мразъ, то цѣлъ Мартъ ще бжде врѣмето мразовито и т.н. Същото *наричатъ* за зимата и зимнитѣ месяци прѣзъ пьрвитѣ дни на Септемврий. Прѣзъ *бруенитъ день*, домакинитѣ не работятъ нѣкои домашни работи. Напримѣръ, прѣзъ тѣхъ не шиятъ и не кроятъ за домашни дрѣхи, не искарватъ торъ за нивитѣ и др.

„БАБИНИ ДЕНѢ“.

Послѣднитѣ два дни на месяцъ Мартъ сж казватъ *бабини день*, защото тѣхъ ужь Марта заела отъ Февруарий за да си отмъсти на бабата съ стадото въ планината. Затова Февруарий е отъ два дни по малъкъ отъ другитѣ прѣзъ годината месяци.

“МЙОСНИЦА“

Месопустъ.

“СИРЬНИЦА“.

Сиропустъ.

Инакъ ся казватъ въобще *иустувътъ*, месопустъ, *малкитъ иусъ*, сиропустъ, *гулъмитъ иусъ*.

Момитѣ и момцитѣ и прѣзъ двѣтѣ недѣли, вечерьта въ тьмно, на само и тайно, на долътъ или рѣката, правятъ съ дрьвце прингa, мостче, и ся вращатъ отъ другото мѣсто. Прѣзъ нощьта, който момъкъ ще я земе, или

която мома ще го земе, ще го прѣвѣде на сънъ прѣзъ мосчето, По това гадаятъ момитѣ и момцитѣ за бѫдѫщитѣ си другари. Освѣнъ това, вечерьта когато ломятъ да ядѫтъ, пьрвитѣ залъзи отъ ястието, момитѣ и момцитѣ прѣварятъ отъ другитѣ да земѫтъ най напредъ, скриватъ ги и ги турятъ подъ възглавницитѣ си, и на сънътъ ще видятъ тоя юнакъ, или тая мома, която ще земѫтъ за бѫдѫщи другаръ или другарка. Тия дни излизатъ и старо и младо на хорото и всякой ако не повече, то поне единъ пѫть ше обиколи хорото, да поиграе колкото старъ и да е, за да ся роди конопльтъ. Вечеръта направятъ отъ тѣсто змия и я испичятъ въ тавата подъ баницата и я ломятъ задъ вратата мълчешкомъ и казватъ: *ага йѫ змиѫ иутъ камньнъ, пакъ йѫ да самъ вархъ камньнъ.* За тия вечери, по нѣколко фамилии въ една махала, съседи или роднини, се сабиратъ по редъ въ една кѫща, една година въ една кѫща, друга въ втората; единий постъ, Мѣсопустъ въ една, а на Сиропустъ въ втора и *загувѣватъ наѣдно.* Всякоя фамилия събере домашнитѣ си всички и ястията и отидатъ на опрѣдѣлената кѫща; тамъ пеятъ, играятъ и ся веселятъ до срѣдъ нощъ и ся разотиватъ послѣ. На Сиропустъ прѣзъ деньтъ, ходятъ по роднинитѣ си, у кръстникови, у братия по голѣми, у сестри, у родители и др. съ по едно шише ракия, черпятъ ся, цѣлуватъ ся въ ржка и ся прощаватъ. По малкитѣ ходятъ на *ирошка* у по голѣмитѣ по възрастъ. Ако нѣкои сж се карали, непрѣменно трѣбва да ся намерятъ тоя день и да ся прощаватъ. На трапезата дѣцата връзватъ за конецъ варени яйца и ги люшкатъ въ устата на старцитѣ, това казватъ *хлацканйѫ.*

Освѣнъ това, отъ прѣди нѣколко дни напрѣдъ, момитѣ, момцитѣ, дѣцата, а нѣгдѣ и старитѣ, въ всяка махала, събиратъ и нанисатъ отъ гората по много хвойна. Щомъ ся мръкне, запалятъ я на огнь въ една градина и горятъ я на голѣмъ огнь до срѣдъ нощъ. Това казватъ *орадиѫ.*

Слѣдъ като вечерятъ излизатъ всички и стари и млади, всякоя махала на своята си *орадиѫ*, пеятъ и играятъ около огньтъ съ гайда хоро. На това хоро пеятъ слѣдоющитѣ пѣсни:

1

Уралъ дѣду на̀ ливадйѣ,
На ливадйѣ на зѣлену.
Фчюлу му са ф' селу хору,
Ф' селу хору ф' селу моми;
Та распрйогна волувѣ-нѣ,
Устави хи на ливадйѣ,
Волувѣ-нѣ ревнуваха.
Урала-на скрипнуваха.
Че утидѣ на хурону,
Та са фати ду моминѣ,
И си пита малки моми:
„Хубафъ ли самъ малки моми,
Хубафъ ли самъ за галѣнйѣ?
„Хубафъ ми си мили стрики,
Да ти ние бѣла брада,
Бѣла брада жйолти зоабѣ,
Чи са воарна утъ хуро-ну.
Та утидѣ у дума му,
Та устрига бѣла брада,
И ихчюка жйолти зоабѣ,
Ритна баба затъ вратана:
„Умри бабу с' денѣ и бисъ денѣ,
Мень си галятъ малки моми,
Хемъ ма галѣтъ китьки даватъ.
Пакъ са воарна на хурону,
Чѣ си пита малки моли:
„Хубафъ ли самъ малки моми,
Хубафъ ли самъ за галѣнйѣ,
За галѣнйѣ за зиманйѣ?
„Хубафъ ми си мили дѣду,
Кайну котѣ угурѣлу,
Кайну гоарнѣ кашиварну,
Кайну кутѣлъ бисъ упашка,
Кайну коаса гарагашка,

Чи са пусна утъ хурону,
Та са воарна у дума му:
„Стани бабу ни умирай,
Менѣ моми насмѣхъ думатъ,
Насмѣхъ думатъ потсмѣхъ зиматъ.

2

Пазарихъ са пазарихъ,
Попу гоаски да пасамъ,
За нидѣля просура,
За мѣсѣцанъ четѣри:
Уткарахъ хи на блату,
Легнехъ чѣхчйокъ да поспѣмъ,
Третйѣнъ день са разбудихъ,
Чи ми найдахъ патькѣмъ-нѣмъ,
На патькѣмъ-нѣмъ главинѣ,
И гоаскѣмъ-нѣмъ нугинѣ.
Чи ми видѣхъ попище,
Сасъ краставу конище,
Сасъ шипкуву проачищѣ,
Правѣ нахъ мень варвѣшѣ;
Ага ма удриѣшѣ,
Та карфчица пускашѣ;
Ага ма зафторѣшѣ,
Кужица утпарѣшѣ
Утъ тамъ му са испуснахъ,
Ни ма пцуахта стигашѣ,
Ни ма плѣтйѣ здоарьжѣшѣ.
Главоана ми тоатрѣшѣ
Кайну ф' тиква орѣхи,
Забенѣ ми хлацкаха,
Кайну селцка мельница,
Нуги-нѣ ма барждѣха,
Кайну коса раждива.

3

Прела Райкѣ три гудини,
Та напрѣла три врѣтѣна

Т вариха хи на кула-на,
Кула-на ми скрипнувашѣ,
Волувѣ-нѣ ревнуваха;
Та ги носи ф' касабоана,
Срйошнаха иѣ ду две мишки,
Райкѣ си хми одрумонѣ:
„Мари мишки мои друшки,
Видѣхтѣ ли мотукъ старца?
„Райкѣ Райкѣ пуста Райкѣ,
Видѣхмѣ гу долу долу,
Долу долу ф' вуденица,
Роака му бѣ помѣтачька,
Нога му бѣ затаптачька.

„ТОДУРОСКА СРѢДА"

Срѣда слѣдъ Сирница.

Тая утрина домакинитѣ пекътъ пити и колачета и ломятъ въ черквата и си раздаватъ по мѣжду си за душетѣ на умрѣлитѣ. Тоя день празднуватъ.

„ТОДУРОСКИ ПЙОТАКЪ."

Петъкъ слѣдъ Сирница.

Вечерьта срѣщу сжбота, носятъ коливо въ голѣмъ сждъ новоожененитѣ, и петохлѣбие всичкитѣ и ломятъ въ черквата *за концку и ступанцку здравйѣ.*

„ТОДУРОСКА СОАБУТА„

Сжбота слѣдъ Сирница

Домашнитѣ въ всяка кжща ломятъ у дома си. Вечерьта квасятъ въ вода грахови зърна, нанизватъ ги на-конци и ги окачватъ на дѣцата по ржцетѣ, по шиитѣ, а дѣцата едни други си ги краджтъ, *цѣлуватъ ги* и ги яджтъ. Това ся пйави за да не хапятъ бълхитѣ.

„ЛАЗАРИЦА"

Лазарево Въскресение

Ломятъ и раздаватъ колачета за *свѣтекъ Лазара.*

„ВЕЛИКЪ ЧЕТВОАРТАКЪ.“

Великий Четвъртъкъ

Утриньта стават рано и ся омиват съ росата по трѣвата, или съ вода, въ която има наквасенъ здравецъ за здравие. Тоя день пекът хлѣбоветѣ и *куклитѣ*, (хлѣбъ на срѣдата съ забито червено яйце). Вапсват яйцата и пьрвото вапсано яйце, обиколят лицето си всичкитѣ домашни и казват: *живо здраву чьрвену йьчинку*. Когато кокошка снесе тоя день яйце, вапсват го и го записат въ черквата въ олтарьт да прѣсѣди до Великъ день, послѣ го зимат и го турят въ нивитѣ, или въ кжщи за плодородие и *да умьта градушката*, (дане вали градъ). Свѣщьта съ която тоя день свѣтят въ черквата, скриват я за цѣлата година и когато загьрми силно, или завали градъ или силенъ дъждъ, запалят я въкжщи да спре, и я турят на *аристйота*, триножникът на капкитѣ.

Тоя день правят въ всяка кжща *кушьрьта*. Това е единъ голѣмъ хлѣбъ отъ чисто пшеничено брашно, нашарена съ тѣстови пръчици и кръстчета и съ забити на нея отъ 6 до 20 яйца. Тоя день *чйонатъ* за душитѣ, защото казват, че тоя день Господъ отваря и пуща на свобода душитѣ, и на Спасовъ день пакъ ги затваря.

„ВИЛИ—ДѢНЬ.“

Тоя день утринъта отъ черква, всякой ще си занесе у дома си запалена свѣщьта, и тамъ и на четиретѣ жгли въ кжщи ще я допира до стѣнитѣ и на четвъртий жглъ ще я угаси. Това правят да не хапят бълхитѣ. На трапезата ломят *кушьрьта* и на всякого отъ домашнитѣ дават по единъ късъ съ по едно яйце, а отъ останалата дават когато дойдат госте. Прѣзъ деньт всякоя домакиня, съ съпругът си, зема два голѣми хлѣба, *кукли*, съ по двѣ на тѣхъ или по четире яйца, една баница, нѣколко червени яйца и бъклица съ вино и отиват пьрво у крьстникови та имъ дават хлѣбоветѣ и по двѣ или повече яйца на всичкитѣ, което

казват *христосуванйе*, а хлѣбоветѣ съ баницата казват *сирьдавакъ*. Тамъ ги гощават и имъ повръщат и тѣ хлѣбове безъ баница и имъ дават яйца. Сжщий *сирьдавакъ* носят на по голѣмитѣ си братя, сестри родители, девери и други роднини. Тоя день въ която кжща отиде човѣкъ, дават му яйца и му поставят ясте.

Дѣцата тоя день ся чюкат съ червени яйца, *борьтъ*.

„БѢЛЪ ПУНЬДѢЛЬНИКЪ“.

Слѣдъ Томина недѣля, понѣдѣлникъ, казват, *бѣлъ пуньдѣлникъ*. Тоя день ся счита за най щастливъ прѣзъ цѣлата година, и каквато работа ся направи тоя день, е щастлива много. Затова казват *на бѣлъ пуньдѣльникъ сиури за цала гудина*. Домакинитѣ стават рано и всички ся надспреварят да работят.

„СУХЪ ТОРНИКЪ“.

Другий день, вторникъ, ся казва *сухъ торникъ*. Тоя день, когато запреджт, окачват зелена коприва на хуркитѣ, за *да ние суха рабутата*. Не шият и не кроят дрѣхи за домашнитѣ. Тоя день не пержт дрѣхи.

„СПАСУСКИ ЧЕТВОАРТАЦИ“.

Отъ Великъ день, до Спасовъ день, тия четвъртъци не тъкат дрѣхи съ копанъ, не носят мотики изъ градинитѣ, не прѣджт, не тъчят и не шият, за да не вали градъ. Всякой четвъртъкъ варят каша, съ масло и *чйонатъ за душетъ*.

„ПЕРПЕРУГИ“.

Когато лѣтото е сухо, има суша, тогава двѣ момичета са забрадят съ бѣли кърпи, и ходят изъ кжщи въ кжщи и пеят на двороветѣ, като,играят хоро сами. Пеят тая песѣнь:

Пѣрпѣругу ругу
Лѣтна пролѣтѣшна,
Щу пу дворѣ ходишь
Та са Богу молишь?
Божѣ лѣ Госпудю
И Свѣти Илиѣ,
Да летнѣ русица,
Да са руди просу,
Просу и пчиница
И лѣтна рапчица,
Да виемъ кулаци,
За Свѣтскъ Илиѣ.

Тогава имъ наливатъ вода връзъ главитѣ на всяка кжща и имъ даватъ брашно, фасулъ и др. Съ тѣхъ ходятъ други момчета та сабиратъ брашното, и когато свършятъ, испекътъ брашното на хлѣбове, сварятъ фасулътъ, и поставатъ трапеза на нѣкой кръстопжть и който замине, даватъ му ястие за Свѣти Илия. Това правятъ да вали дъждъ и казватъ момичетата, които пеятъ *иърипруги.*

Мѣсяцитѣ какъ казватъ въ Ахж-Челеби.

Яноарий,	казватъ	Гулѣминъ.
Февроарий	»	Малкинъ.
Мартъ	»	Марта.
Априлий	»	Лоашьку.
Май	»	Йочьку.
Иуний	»	Тодуроскѣ.
Иулий	»	Петрускѣ,
Августъ	»	Йѣгусъ.
Септемврий	»	Руѣнъ.
Октомврий	»	Димитрускѣ.
Ноемврий	»	Гѣрьгйоскѣ.
Декемврий	»	Никулцкѣ.

РОДОПСКИ СТАРИНИ

ИЛИ

СБОРНИКЪ

ОТЪ

Обичаи, Суевѣрия, Пѣсни, Пословици, Нарѣчия, Приказки, Памятници, Прѣдания, Описания, Баяния и пр. на Родопскитѣ жители.

КНИЖКА III.

Нѣколко историко-археологически бѣлѣжки и материяли изъ животътъ на Българитѣ въ Ксантийско.

Събралъ и наредилъ

С. Н. ШИШКОВЪ.

ПЛОВДИВЪ
Търговска Печатница
1890.

Повечето отъ материялитѣ въ настоящата книжка за Ксантийско ми сж доставени отъ Г-да Иаковъ С. Змѣйковъ и Д. В. Мавровъ, учители отъ дълго врѣме въ тия страни.

РОДОПСКИ СТАРИНИ.

Нѣколко историко-археологически бѣлѣжки и матьрияли изъ животътъ на Българитѣ въ Ксантийско.

I.

Общи забѣлѣжки за селата Еникьой и Габрово (Ксантийско.)

Ксантийската кааза обема едно пространство на югъ до морето (Архипелагъ съ едно малко пристанище Караачь — Порто-Лагосъ), на истокъ Гюмюрджюнската кааза, на западъ р. Мѣста, която е граничната линия на Шарх-Шабанската кааза съ Ксантийската и отъ която вече захващатъ источнитѣ прѣдѣли на Македония, а на севѣръ, Ксантийската кааза влиза не повече отъ 2—3 часа вътрѣ въ Родопитѣ и граничи съ Ахж-челебийската и Дарх-дерската каази. Цѣлата тая кааза има пространството си единъ отрѣзъ на крайморската равнина отъ севѣръ къмъ югъ, което на широчина отъ политѣ на Родопитѣ до морето е не повече отъ 6 часа.

Ксантийската кааза брои не повече отъ 60 села съ градътъ Ксанти, отъ които само около 10 — 15 сж въ Родопитѣ, а другитѣ въ полето и политѣ Родопини. Градътъ Ксанти (Скеча), Енидже (прѣди 20 години цвѣтущъ градецъ по търговията си тютюнева, а сега побѣденъ отъ Ксанти, състои отъ праздни сгради и около 300 фамилии жители), Куинкьой, Исикьой, Булустра, Инели, Каябунарь и Караачь сж само населени и отъ гърци, другитѣ сж мохамедански села съ десетина помашки и само двѣ селца сж българи, Еникьой и Габрово.

Въ Ксантийсата кааза мжчно може се опрѣдѣли числото

на населението, нъ нѣкои, добрѣ познати съ нея приказватъ, че населението ѝ трѣбва да възлиза не повече отъ 40 хиляди жители, отъ които около 18 хиляди сж турци, 8 хиляди помаци, 8 хиляди гърци, 3500 българи (съ преселенцитѣ въ Ксанти българи отъ разни мѣста) и останалитѣ арапи, цигани, арнаути и др. народности. Тая кааза по настоящемъ е въ Гюмюрджюнский санджякъ и Одринский вилаятъ. Поминъкътъ на населението ѝ е главно работенето прочутий Енидженски „бухчя“ тютюнъ, земледѣлие и съ части скотовъдство. Понеже е запазена отъ Родопинитѣ върхове отъ севѣрнитѣ вѣтрове, а отворена отъ югъ отъ морето, то климатътъ е влаженъ и умѣренъ. Лѣтѣ въ полето става доста силна горѣщина, а многото зари и блатата даватъ люти испарения, за това лѣтѣ върлува лоша трѣска и др. болѣсти, които немогжтъ да понесжтъ планинскитѣ жители. Зимѣ хваща студъ, нъ снѣгъ полето никакъ не държи. За това Ксантийската кааза е богата съ растителность, съ костени, лозя, смокини, житни растения и др. твърдѣ добрѣ вирѣятъ.

Селото Еникьой е расположено въ една доста приятна поляна, въ срѣднето корито на р. Мѣста — Кара-су, въ нискитѣ южни върхове на Родопитѣ, почти къмъ политѣ на полето. Растоянието му отъ градътъ Ксанти къмъ севѣрозападна посока е 5 часа, отъ Устово (най главното българско село въ Ахжчелебийско) къмъ южна посока е 13 часа, а отъ Пловдивъ къмъ югоисточна посока 35 часа.

Еникьой брои повече отъ 280 кжщи, отъ които 30 сж праздни (безъ жители), 40 грькомански, 18 турски и останалитѣ 192 кжщи сж български. Грькоманитѣ сж българи, останали вѣрни на патриаршията и сж подъ покровителството на близосѣдната имъ Ксантийска грьцка митрополия. Българитѣ едноврѣменно съ Ахж-челебийскитѣ сж се отцѣпили отъ патриаршията и сега съ подъ вѣдомството на Одринската българска митрополия, като признаватъ Екзархията.

Габровци и Еникьовци наричатъ Ахж-челебийцѣхъ ахряне, балканлие, защото Ахж-челеби е помакляжкъ и по-високо къмъ вътрѣшностьта на Родопитѣ, а Ахж-челебийци ги казватъ като за отмьщение на докаченето, което имъ правятъ съ това

Шонги, защото Еникьовци и Габровци вмѣсто съединената буква *Щ*, въ говоръть си произнасятъ само *Ш*.

Габрово е расположено на една стрьмно-наведена площь къмъ югоистокъ. Растоянието му къмъ севѣръ отъ Еникьой е $1^1/_2$ часъ. То брои около 230 кжщи, отъ които 20 сж турски, 12 кавенета (кръчми), а останалитѣ сж жилища на българи. Грькомани до прѣди нѣкоя година е имало и въ него нѣколко фамилии, нъ сега нѣма нито една.

И Габровци и Еникьовци иматъ едро тѣло, силно развити и ягки москули, повечето съ руси очи и коса, лице сухо въздългнесто, кожа тьмножлтиникава (знакъ на не до толкова здравъ климатъ), крѣсливо и бързо говорение, говоръ натъртенъ и юнашки, легкъ нъ ленивъ ходъ, правилни чърти, смѣлъ, набоженъ, откровенъ и наклоненъ къмъ лѣность характеръ, веселъ нравъ, нъ инакъ честни чърти и обноски. Еникьовци сж единъ видъ саможиви, себелюбиви, студени и хладнокръвни къмъ всичко, а Габровци любезни, разговорливи и много гостоприемни. Тия противоположности въ характеръть имъ и др. нѣкои вътрѣшни причини, ги каратъ да бждатъ едни други (двѣтѣ) не добрѣ толкова, да си конкурирать въ общи дѣла и да си натякватъ помѣжду.

Рѣшителний имъ и юнашки духъ ги е поставилъ да станатъ пословични въ цѣлата тая часть на Родопитѣ. И благодарение на това, тѣ сж прѣживѣли разнитѣ лоши минали събития въ тия уединени мѣста, като капка масло въ морето, та и сега живѣятъ миренъ и дружески животъ съ прочютитѣ си разбойнически съсѣди Чеченци. Нищо неможе тѣмъ да ся откраднe отъ селата имъ и добитъцитѣ имъ свободно крьстосватъ и най опаснитѣ планински паши въ Улуеле и Чалътъ. Въ случай че липса нѣкое добитче, Габровци особенно, иматъ такова взаимно съгласие помѣжду си, щото всички способни за оржжие мжже, скокватъ съ оржжията си и догдѣ не намѣрятъ изгубеното, или докопатъ разбойникътъ, не врьщатъ ся въ село. Единъ старъ и заслужившъ българинъ учитель Иаковъ С. Змѣйковичь, който учителствова и до днесь (отъ 20 години насамъ) въ тия села ми пишеше единъ пжть такава характеристика за тия български мѣста: „Габровци и Еникьовци сж юнаци, Дарждерци дипломати, а Ахж-челебийци способни за търговски спе-

кулации, нъ само едно имъ нехвела, че пиятъ много спиртливи пития.“ И наистина, нигдѣ другадѣ въ Родопитѣ не употрѣбяватъ толкова много спиртливи питиета, колкото въ Габрово и Еникьой.

И Габровци и Еникьовци ся отличаватъ съ краенъ народенъ фанатизмъ и обноскитѣ имъ съ гърцитѣ и съ гьркоманитѣ сѫ горди, прѣзрителни и фанатични, безъ да ги е грижа, че интереситѣ и главнитѣ имъ земания и давания сѫ съ Ксантийскитѣ гърци. Въ Еникьой, българинъ въ грькоманска кѫща не влиза, момата си или синътъ си не даватъ да ся зематъ съ гьркомански, общинскитѣ имъ дѣла сѫ отдѣлни, дори кавенетата, воденицитѣ, хората, добитъцитѣ имъ и всякъ случай за сближавания имъ сѫ отдѣлни. При това, тѣ сѫ люти гонители на всяка християнска секта, освѣнъ православната отъ която сѫ и тѣ.

Поминъкътъ и на двѣтѣ селца е отъ части земледѣлие, скотовъдство, занаяти нѣма, освѣнъ грънчарство, нъ главний имъ поминъкъ е въ сѣянието, произвожданието, работянието и търговията имъ съ тютюнъ. Българката въ Еникьой и Габрово отъ дѣте е научена да работи, да сади, бере и произвожда тютюнътъ подъ жаркитѣ слънчеви лѫчи цѣло лѣто. Мѫжетѣ това не правятъ; тѣ пролѣть слазятъ въ Ксанти, Енидже и Кавала и до есеньта нарѣждатъ, чистятъ и свързватъ по качества събраний отъ търговцитѣ въ маазитѣ тютюнъ съ опрѣдѣленна надница отъ 15 до 50 гроша, спорѣдъ умѣнието и пъргавостьта на работникътъ. Есень тѣ оставятъ тая работа, единственно тѣхно занятие, дохождатъ си въ домоветѣ и цѣла зима до пролѣтьта спечеленитѣ пари отиватъ на крьчмаритѣ, а нѣкои дори и дълъжници остаятъ на краятъ. Мѫжката работа зимѣ е или въ крьчмата, или въ дружески пирове, или на ловъ въ гората. Кѫщнитѣ потрѣби, дрѣхи, храна и всичко нуждно набавя желѣзната рѫка на женитѣ. Такова е болшинството на населението и въ двѣтѣ села. Лѣтѣ остаятъ само болнитѣ, старцитѣ и малкото по състоятелни мѫже и нѣколцината търговци. Понеже Ксанти и Енидже е близо, то за праздницитѣ Великдень, Петровдень, Успѣние Богородично и др. работницитѣ си излѣзватъ въ домоветѣ си за нѣколко дни и пакъ си отиватъ.

Скотовъдството състои отъ отгледванието по малко едръ добитъкъ, а повече кози, на които помагатъ широкитѣ планински паши и дъбовитѣ гори въ тая мѣстность. Съ работението на тютюнътъ, тукъ съ врѣме е развита и търговията съ него. И въ двѣтѣ села си има търговци селяни (прѣди двадесеть години е имало голѣми и много търговци), които прѣкуповатъ тютюнъ въ голѣми количества и го закарватъ за продань въ Цариградъ, Одеса, Смирна и другадѣ, нѣщо което е много повлияло отъ рано да ся развие народний духъ въ тия селца. Въ миналитѣ години е имало богати търговски фамилии, които сѫ имали голѣмо влияние и въ правителството. За жалость, въ сегашно врѣме монополнитѣ дружества (главно Австрийското) въ Ксанти, Кавала и др. сѫ съсипали повечето търговци и сега има само нѣколко (главно Кудевци въ Габрово).

Въ Еникьой има двѣ черкви дѣйствующи, една гьркоманска и една българска, едната много стара. Въ Габрово има само една черква. Училища въ Еникьой има тоже двѣ, гьркоманско и българско и въ Габрово едно българско. Тия училища сѫ сѫществували още отъ прѣди 50 — 60 години и за учители въ тѣхъ сѫ служили селскитѣ тогава свѣщенници, както е било и всякѫдѣ другадѣ. Дѣцата сѫ ся учили гръцки по извѣстнитѣ въ истокъ гръцки способи. Пьрви подбудители за отхвьрлянието гръцкий языкъ сѫ били търговцитѣ селяни въ Цариградъ Янко П. Пашалиевъ, Фотю Д. Черневъ, Кириякъ Г. Кудевъ и др. отъ Габрово и Братия Вулеви, Чоджюкооларь и др. отъ Еникьой. Пьрвитѣ трима сѫ били членове въ тогавашното Цариградско Бълг. Читалище, което е помагало парично за издържанието пьрвитѣ български учители въ тия села. Българский языкъ е въведенъ въ 1869 година и за пьрвъ български учитель е билъ назначенъ Иаковъ Д. Змѣйковичь Гостиварски, македонецъ, (отъ нѣколко години насамъ и до днесь е учитель въ Дарѫ-дере). Пьрвъ български свѣщенникъ е билъ П. Кириякъ Бѣлковский отъ Устово. Въ настоящата година и въ двѣтѣ села има по повече отъ 100 ученика и отъ двата пола и по едно ученическо дружество. Заплатитѣ учителски ся разхвьрлятъ въ селскитѣ разноски, а само малка часть ся отпуща отъ черковната касса и то за училищни поправки. Въ материялно отношение Еникьой е по слабо отъ Габрово и по-

слѣднето разполага съ нѣколко стотини лири капиталъ черковенъ даденъ подъ лихва.

Ученицитѣ слѣдватъ нерѣдовно и щомъ ся понаучатъ да четхтъ и пишатъ, напущатъ училището и ся залавятъ за домашнитѣ имъ работи. Особно пролѣть училището напущатъ, когато дойде врѣме за сѣяние тютюнътъ. Инъкъ Еникьовци сж по ревниви къмъ науката отъ колкото Габровци, за това въ Еникьой 35% отъ жителитѣ сж грамотни.

II.

Нѣколко историко-археологически бѣлѣжки и прѣдания по тѣхъ за Еникьой и Габрово.

Селото Еникьой (Ново-село) околнитѣ села, както и самитѣ Еникьовци го казватъ Крьстóполе. Г. Иаковъ Д. Змѣйковичь ми е казалъ, че ся прѣдполага да е било грьцко поселение—градъ, по име Хрисополисъ. До колко е вѣрно това не може ся опрѣдѣли за сега. Обаче самото му мѣстоположение и остаткитѣ отъ стари здания и др. бѣлѣзи показва, че това село на врѣмето си е било единъ градецъ съ едно цвѣтуще население. Многото остатки отъ прьстени издѣлия въ околността му, що ся намиратъ въ земята, показватъ, че грьнчарството е било много развито на врѣмето си въ тая мѣстность. Та и днесь около 18 фамилии ся поминуватъ исключително само съ грьнчарство, едничькъ клонъ художество и занаятъ въ това село. Спорѣдъ пѫтищата които отъ Еникьой ся разклоняватъ на западъ къмъ Драмско, на югъ къмъ Ксанти и полето и на сѣверъ къмъ вътрѣшностьта на Родопитѣ, при това едничкий проходъ прѣзъ върховетѣ за Драмско и едничкий проходъ по рѣката Мѣста за на югъ къмъ полето, показватъ, че Еникьой е било срѣдищна точка за тая часть на Родопитѣ и тѣхната вътрѣшность, слѣдователно въ старо врѣме тая мѣстность не е била безъ извѣстно значение. И днесь Еникьой е пазарище второ слѣдъ Ксанти на тая околность.

Отъ старитѣ здания, едничкото оцѣлело, непокътнато старо здание е черквата грькоманска Св. Архангелъ. Тя е на южната страна въ селото и е едно ниско, просто, каменно, нъ здраво здание съ дървена покривка. Нищо не ся помни отъ населението за врѣмето кога е съградена и никаква диря (надписъ или др. нѣщо под.) не ся знае да има, още повече, че тя като грькоманска, мжчно може да влѣзне българинъ въ нея и обглѣда вътрѣшностьта ѝ добрѣ.

Какъ е можала тя да ся опази непокътната прѣзъ разнитѣ исторически събития въ тая страна, има много прѣдания въ населението, всички основани на баснословни фантазии, привични въ истокъ, които сж най-много способствовали да ся опазятъ и тъй скуднитѣ остатки на подобни стари памятници, прѣзъ миналитѣ ужасни катастрофи въ истокъ. Най распространено прѣдание за опазването черквата Св. Архангелъ е това, че колкото пѫти околнитѣ мохамедански села, или войска, или чети заминующи случайно или нарочно прѣзъ тая мѣстность, сж правили намѣрение да я разорятъ въ разни врѣмена, явявалъ ся лично единъ войникъ отъ черквата съ бѣли дрѣхи и съ гола сабля и ги разгонвалъ. Това ся приказва и задава страхъ на всичкитѣ околни села и до днесь.

До черквата Св. Архангелъ ся намира и една ниска гробница, която по направата си ся вижда да е едноврѣменна съ черквата. Въ гробницата има подземие съ много трайно и искустно построенъ каменъ сводъ. Единственний надписъ въ черквата сж два каменни голѣми свещенници. (Вижь за него въ края на настоящата книжка.

Около Св. Архангелъ, вънъ и вътрѣ въ селото ся намиратъ гръмади и основи—развалини на черкви съ слѣдоющитѣ названия запомнени въ населението: Св. Теодоръ, Св. Недѣля, Св. Богородица, Св. Духъ, Св. Атанасъ (за послѣднята казватъ че била митрополията) и др. съ неизвѣстно название. Всичкитѣ тия черквици сж въ мѣстностьта съединена съ селото, наречена Ковáчово. И вънка отъ Еникьой и Ковачово ся намиратъ оброчища. Единъ часъ растояние въ сѣверoисточна посока отъ Еникьой е Св. Петка. Мѣстностьта ѝ казватъ Броси. Край рѣката Мѣста отъ южна страна при селото ся намира една полянка, която турцитѣ казватъ Алана, а българитѣ пулеаната. На тая полянка има петь малки гробни могилки,

които казватъ Ква́ринки или Купенчеата. Тая полянка е задъ тъй наречената Демирь-капия и достига близо до турското село Курларь. За тия могилки ся приказва, че населението едно врѣме отивало на Св. Марина да коли курбань и еднжжь турцитѣ ги присрѣщнали, та ся сбили и отъ тогава сж останали гробищата[1]). Оброчището Св. Марина е 10 минути до селото Курларь и ги дѣли една суха долинка наречена Вишни́ца. [2]) Има и други оброчища, на които названията имъ не ся помнятъ.

Деми́ръ-капие (жѣлѣзна врата) ся намира на 1 часъ растояние въ севѣрозападна страна отъ Еникьой. На това мѣсто ся намира една староврѣмска стѣна по върховетѣ на стръмното бърдо въ дължь, по стръмнинитѣ нѣгдѣ оцѣлѣла на половина, а на другитѣ въ развалини. По нѣгдѣ си тя има останало до 2 метра височина, нѣгдѣ е обрасло съ дървета и е останала само основата. Тая стѣна е съградена отъ дѣлани камъне, варь (хоросанъ) и има дължина не по малко отъ 500 метра, дебелина 11 метра, а височината ѝ е неизвѣстна колко е била на врѣмето си. Простира ся по посока отъ севѣръ къмъ югъ, а проходъ има само на срѣдата, гдѣто сж и вратата Демирькапия. По посоката си показва, че тя е била съградена да пази Еникьой и вътрѣшностьта на Родопитѣ къмъ истокъ отъ Чеченскитѣ мѣста, Драмско (входоветѣ за Македония) и Енидженското поле. Единчкий входъ е реченната Клисура Демирькапия. Поселението Еникьой и долинитѣ на Мѣста сж прѣдпазени отъ рѣчената стѣна, а входътъ ѝ трѣбва да е билъ обръженъ съ единъ видъ стражарска кула, нѣщо което показватъ едни развалини при Димирь-капия. Стѣната не е била безъ извѣстно стратегическо значение и за цѣлитѣ тукашни вътрѣшни мѣста въ Родопитѣ, тъй като тя е пазила входътъ за широката Македония и крайбрѣжната ивица на Архипелагътъ.

[1]) Въ всичкитѣ български села въ Родопитѣ, имѣ построени до черквитѣ особни здания, единъ катъ врьзъ земята и единъ въ земята дълбоко, въ които ся прибиратъ и трупатъ коститѣ на умрѣлитѣ, които изваждатъ отъ гробоветѣ въ третята година слѣдъ смьртьта имъ. Тия здания носятъ особно име гробници и постоянно палятъ кандила и свѣщи въ тѣхъ.

[2]) Въ Еникьой и Габрово всичкитѣ малки поточета казватъ съ едно общо име Ви́шница.

При Демиръ-капия е черквището Св. Илия, за която населението говори да е била мънастирь. До тукъ достига единий край и на спомѣнатата по горѣ мѣстность Бро́си, гдѣто сега е ниви, въ които и до днесь орачитѣ намиратъ въ земята тухли, гърнета и такива голѣми кюпове, въ които може ся побра до 12 товара вода.

Въ срѣдъ Еникьой ся намиратъ развалини въ широка градина, които казватъ По́повия куна́къ, по които ся познава, че на врѣмето си трѣбва да е имало нѣкакво знатно здание, а населението мисли да е било митрополията. На това мѣсто, селянитѣ прѣди 50 години и повече, захванали да градятъ черква съ правителственно позволение и камънний материялъ билъ носенъ отъ развалинитѣ въ Ковачево. Нъ щомъ дошла до прозорцитѣ, околнитѣ турци ся събрали и я развалили до основа, като накарали съ сила населението да си прѣнесе всичкитѣ камьни въ Ковачево, отъ гдѣто били донесени.

На $^3/_4$ часа въ севѣроисточната посока въ дъното на Вишница сж политѣ на голий врьхъ Чалъ-тепе, който ся простира до Ксанти и свьршва южнитѣ поли въ полето. Тоя високъ врьхъ Еникьовци казватъ Ру́еан и служи като барометръ на околнитѣ жители за познавание врѣмето. Въ нивитѣ кждѣ Св. Марина, единъ Еникьовецъ орачь, като оралъ нивата си въ въ 1872/73 година, изведнжжь ненадѣйно си закачилъ оралото на голѣма жѣлѣзна брънка (халка) отъ камьненъ похлупакъ. Орачьтъ отъ тукъ, отъ тамъ (може би да е казалъ и на нѣкои си негови приятели) отмахналъ похлупакътъ и що да види, отворило ся подземно здание. То било едно здание като паралелограмъ съградено съ камьни — хоросанъ, много трайно и дълбоко въ земята. Отъ страхъ да не си испатятъ нѣщо отъ правителството, похлупили си го и замълчали да ся не научатъ турцитѣ и си стои така и до днесь. Какво е било то повътрѣ, имало ли е и други здания — кюпове, имали нѣкои дрѣвности по него, не ся знае и мжчно ще може и да ся узнае още за дълго врѣме при днешнитѣ обстоятелства.

Въобще Габрово ся счита за новозаселено село по врѣме на истурчванието. По напрѣдъ не е имало тамъ село. Прѣданието въ населението за заселванието на Габрово е, че то́ е основано отъ двама братия, отъ които единий казвали

Златилъ кехая, чието име и до днесь носи една отъ махалитѣ му, наречена Златилáтската махала. По послѣ тó ся е увеличавало отъ бѣженци отъ Исьоренъ, Муставчово и др. помашки села. Четире петь кѫщи си иматъ и днесь роднини въ Исьоренъ, напр. Касапъ Петро, Чорбаджи Павле, Фотю Чикевъ и др. на които роднинитѣ имъ отъ Исьоренъ донисатъ дѣлъ (мирасъ) отъ овощията.

Около Габрово нѣма забѣлѣжителни старини както въ Еникьой. На истокъ отъ селото е мѣстностьта Градúще, на $^1/_4$ часъ растояние, на което има развалини отъ старо здание. Само едничко прѣдание за това мѣсто има запазено въ населението и тó е, че когато било по здраво, имало е подземие, което е слизало на долѣ чакъ до рѣкичката Вишница, отъ гдѣто ужь могло да ся доставя вода за зданието, което казватъ, че е било крѣпость. Нъ такива слѣди не ся знаятъ сега.

Подъ селото има оброчище, Св. Атанасъ и врьхъ селото, мѣжду Исьоренъ и Габрово $1^1/_2$ часъ растояние въ севѣроизточната посока, е оброчището Св. Еленка, гдѣто ежегодно колятъ курбань.

III.

Нѣщо по истурчването въ Ксантийско.

Много прѣдания и тó като прѣсни, ся приказватъ отъ населението въ Еникьой и Габрово за истурчването на помацитѣ въ тия мѣста. Па и самитѣ помаци си знаятъ това (може бити да има и особни прѣдания, дори и нѣкои запазени сарини у тѣхъ) и мнозина по простодушни и не фанатазирани отъ тѣхъ си приказватъ на християнскитѣ си братя по кръвь нѣкои събития по истурчването имъ.

Прѣди всичко, да забѣлѣжимъ и това, че като гранични точки, догдѣто ся простиратъ помацитѣ на югъ въ Родопитѣ, сж р. Мѣста на западъ отъ гдѣто захващатъ Родопинитѣ поли къмъ Драмско. Тая мѣстность, дѣсната страна на Мѣста ся населява отъ турци прочюти по кръвожадностьта си и разбойнический си духъ, наричани Чеченци. Тия говорятъ развалênъ

турски языкъ съ много български и грьцки примѣси.*) Отсамъ Мѣста, отъ лѣва страна, помацитѣ достигатъ до самитѣ поли на Родопитѣ въ Ксантийската кааза.

Най распространено прѣдание и то като прѣсно още събитие измѣжду населението въ Еникьой и Габрово е това: въ врѣме на истурчването, отъ всичкитѣ околни села по нѣколко души крѣпки въ християнството избѣгали въ Еникьой и го поселили, за това го и нарекли Еникьой (Ново-село). По напрѣдъ види ся старото поселение тукъ е било разрушено. Отъ Мунжюлусъ (помашко село, близосѣдно на Еникьой) е дошла баба Буфолцка съ три дъщери и овцетѣ си и ся намѣстила въ Еникьой. За овцетѣ си купила паша въ Чалътъ за единъ мѣхъ сирене. Отъ нея водятъ потеклото си днѣшнитѣ Торомановци, Миндювци, Мирчоолларъ, Келевци и др. въ Еникьой. Тая баба е донесла два желѣзни свѣщника, които и до днесь стоятъ въ грькоманската черква. Мунджюлусци казватъ че сж били българи, нъ языкътъ имъ днесь е смѣсенъ. Чюдното е, както казахме по горѣ, че отъ дѣсна страна на Мѣста турцитѣ казватъ, че сж били грьци потурчени, нъ има много названия български. По долѣ ще видимъ, че нѣколко отъ тия чисто турски днесь села сж си запазили и българскитѣ названия.

Друго турско село Курдаланъ, $1^1/_2$ часъ далечь отъ Еникьой, го казватъ Калоя́ново и отъ това село водятъ потеклото си Андонъ Каражовци въ Еникьой! Отъ турското село Курларь и отъ Броси сж дошли нѣколко фамилии въ Еникьой и сж въ махалата къмъ Демирь-капия.

Друго важно отъ помашкитѣ села, отъ лѣво Мѣста, по извѣстностьта си и любопитнитѣ прѣдания за него е селото Исьорень, което както помацитѣ, така и Еникьовци и Габровци наричатъ по старото си име Обреашене, а помацитѣ го казватъ Бре́щене; казватъ го ужь за това, защото наскоро сж обърнати въ мохамеданството.

Исьоренъ лѣжи на пѫть отъ Ахжчелебийско къмъ Мѣста, за Габрово и Еникьой, и е расположено нѣколко часа далечь къмъ югъ отъ Енидже, врьхове отъ които захваща улейтъ къмъ морето. Къмъ Габрово и Еникьой, тó е съсѣдно на $1^1/_2$ часъ

*) Напр. „сúва кечú гюрдю̀ньму вазъ байрчишка-на на юкарѫ́“ и пр.

въ севѣрозападъ отъ Еникьой и землището имъ ся съединява. Исьоренъ, Муставшово, кѫшлитѣ и махалитѣ пръснати по бърдата чакъ до Ксанти, по на вътрѣ въ Родопитѣ Вълканово, Пашовикъ, Бюкчябунарь, Козлуджя, Демерджикъ и др. помашки селца отъ Елидже до Ксанти, сѫ най кроткитѣ, най честнитѣ и най простодушнитѣ помашки селца. Не съ малка горесть и любознателность е драго на човѣка да минова и ся срѣща съ тия простодушни и трудолюбиви хорица по тия прѣлестни и раскошни по растителность и климатъ мѣста. Още по драго е човѣку да чюе тѣхний звученъ български говоръ и чисто славянски нрави и обичаи. У тѣхъ фанатизмъ, грабежь, кръвожадность и др. убийственни пороци съвършенно липсватъ. Чисто българскитѣ географически названия, говоритъ, обичаитѣ, старинитѣ, които не сѫ рѣдкость по тия мѣста и др. под. стоятъ непокътнати и почти никакъ неизвѣстни на учений свѣтъ, и съ врѣме тѣ ще бѫдѫтъ не отъ малка важность както за българската, така и за славянската книжнина.

Жителитѣ по тия мѣста иматъ едро москулясто тѣло, пърго и стройно тѣлосложение, валчесто и кръвно лице, правилни чърти и тихъ и грациозенъ ходъ. Женский полъ ся отличава съ нѣжность, срамежливость, пъргавина и удивителна красота. Мѫжското облѣкло до нѣгдѣ е тождественно съ мѫжското скотовъдческо въ Аѫѫ-челеби облѣкло съ една лична разлика, червенитѣ пояси, зюнкитѣ на крачюлитѣ и бѣлитѣ чалми. Женското е платнена материя черна или червена, нъ съ български прѣстилки, тестемели и пояси. Само врьхнитѣ фереджи сѫ купени, а всичко друго и мѫжско и женско облѣкло е домашна направа. Поминѫкътътъ имъ е земледѣлие, скотовъдство, а най много работението тютюнъ и овощия.

Исьоренъ брои повече отъ 300 кѫщи съ своитѣ махалчини пръснати на близо по бърдата. Дѣдо Сивко, Барабиноларь и Вулевци въ Еникьой водятъ потеклото си отъ Исьоренъ. Нъ въобще болшинството въ Габрово ся считатъ за прѣселенци отъ Исьоренъ. Исьоренъ казватъ е най скоро потурчено отъ всички други помашки села въ Родопитѣ, и то не изведнѫжь всичкото село; горнята махала е била най напрѣдъ потурчена. Че наистина е скоро истурчено, старцитѣ казватъ, че прѣди 35—40 години напрѣдъ, е имало двѣ три баби по-

макини, които си вардили християнската вѣра и които пращали постоянно свѣщи, масло и др. на Еникьовската черква на Коледа. Великдень и др. лични праздници.

За причинитѣ на истурчванието на Исьоренъ казватъ и самитѣ си помаци това, че причина станалъ попътъ имъ. Попътъ имъ билъ младъ и хубавецъ човѣкъ и яздилъ бѣлъ конь. Той билъ направилъ нѣкаква грѣшка, та нѣкои отъ селянитѣ ся оплакали на владиката имъ въ Ксанти, който го повикалъ и отъ какъ го билъ съ камшикъ, държялъ го и затворенъ нѣколко дни. Послѣ му опростилъ, отпустналъ го, нъ му забѣлѣжилъ, че ако още веднѫжь ся не прѣдпази, ще му остриже брадата. Попътъ билъ много честолюбивъ човѣкъ, та отъ ядъ и срамъ, прѣдумалъ нѣколко селяни и отишли при кадията и ся потурчили. За знакъ тѣ навили бѣли чалми на главата си и когато ся врьщали, било е праздникъ, та момитѣ и момцитѣ играли хоро на хорището (и днесь има название въ селото на една площадь по име хорището). Щомъ ги видѣли, испоплашили ся, развалили хорото и ся разбѣгали. А една мома годеница, като познала годеникътъ си потурченъ, отъ що го много обичала, а отъ друга страна отъ що била прѣданна на бащината си вѣра, за да не зема турчинъ, отишла вънъ отъ селото, хвърлила ся отъ една каменна скала и ся убила. Тая скала и до днесь носи името мóминъ кáмень. Ония отъ селянитѣ, които не приели да ся извѣрятъ избѣгали въ Габрово и Еникьой.

Ако това прѣдание е истинно тогава нѣма съмнѣние, че Исьоренъ е потурчено въ скоро врѣме и съвсѣмъ по частенъ случай и частни причини отъ общето потурчване на всичкитѣ въ Родопитѣ причини, което не е било въ твърдѣ близско минало, при всичкитѣ други прѣдания, що ся приказватъ за това. Владика (отдѣлна Ксантийска епархия е била отворена въ Ксанти въ началото на настоящий вѣкъ) въ Ксанти е билъ назначенъ за прьвъ пѫть около 1800 — 810 год. Слѣдователно, около това врѣме трѣбва да е станало и частното истурчване на селото Исьоренъ. Напомнями това, дано би любопитството на вещитѣ по тая часть ги повлече да се завзематъ и изучатъ тоя толкова тьменъ исторически въпросъ по истурчванието на Родопскитѣ помаци.

Друго прѣдание казва, че Ксантийский владика, подъ чия-

то власть сѫ били и Исьоренци, имъ наложилъ тѣжъкъ владишки данъкъ, та попътъ и селскитѣ пьрвенци ся скарали съ него и като не успѣли да го прѣдуматъ да не имъ зема данъкътъ, заклели му ся че ще бѫдѫтъ на турска вѣра, ако му дадѫтъ беззаконний данъкъ.*) И отъ ядъ и инатъ потурчили ся. Това станало на день Великдень. И тукъ ся повтаря за самоубийството на мома, за да не гледа и зема за мѫжь обичний си любовникъ, който билъ станалъ турчинъ. „Ей сáквóзикана са пáтилу нáшеану сéлу“ е слушалъ Г. Змѣйковичь отъ устата на Исьоренски старци помаци въ Еникьой.

Много християнски обичаи ся пазятъ и до днесь въ Исьоренъ, като хорошграние, правяние помени за умрѣлитѣ, провождание восъкъ, масло, кърши, дрѣхи — зáвеатьчеак въ черквитѣ и др.**) Дори и роднинскитѣ врьзски, както споменахме и по прѣди, ся помнятъ мѣжду Еникьовци, Габровци и Исьоренци. Когато става свадба, годежь, рождение, лични празници, като Великъ день, Коледа и др. родственницитѣ Исьоренски си пращатъ дарове, хлѣбове и др. по мѣстнитѣ български обичаи, на роднинитѣ си въ Еникьой и Габрово. Помнятъ си ся и си даватъ дѣловетѣ отъ овощията отъ Исьоренци на Еникьовци и Габровци, и това ся испълнява и до днесь твърдѣ строго всяка година. Това забѣлѣжихме и на друго мѣсто, нъ тукъ го спомѣнахме, за да ни ся удаде случай да забѣлѣжимъ и едно обичайно право въ Родопитѣ, каквото може бити да не сѫществува всякѫдѣ. Една градина, нива или ливада, колкото притѣжатели и да промѣни, комуто и да ся продава, плодовититѣ дървета, които ся намиратъ въ тѣхъ, плодътъ имъ ся подѣля на наслѣдницитѣ на тоя притѣжатель, който когато е

*) Кълнанието въ турска вѣра е най строгата клѣтва въ Родопскитѣ българи. Каже ли вединжь „на тýрцка веара да самъ акó ни стóреа еай сувá“ то е свършено нѣщо.

**) И въ Ахѫ-челебийско у помацитѣ има тая вѣра въ целебността и помощьта на християнскитѣ святии, вѣрвания основания на разни видѣния и др. Ако нѣкой страда отъ нѣкоя болесть, настане болесть обща, или суша и др. под. испращатъ дарове въ черквитѣ, а често и прѣспаватъ въ тѣхъ вечерь. Има помаци, които като задължително си подаряватъ ежегодно опрѣдѣленно количество восъкъ, масло и др.

била въ негови рѫцѣ е посадилъ самъ плодовититѣ дървета. При това, прави ся дѣлъ и на личний притѣжатель въ чиито рѫцѣ е попаднала. Това ся пази и испълнява толкова строго, щото никакъвъ кодиксъ не е въ сила да го отмѣни. И то ся протака дори до тогава, догдѣ ся изгуби дървото. Случва ся да ся явяватъ *мирасчие*, наслѣдници, по 50 души на едно дърво, което на врѣмето е било стока на едно лице.

Г-нъ Змѣйковичь кога е билъ учитель въ Габрово, е слушалъ, че у една помакиня бабичка въ Исьоренъ е имало една пергаментна книга — писана кожа — която я имала като свѣщенно, вардила я като очитѣ си и денонощно ѝ палила кандило. Каква е била тая книга, не ся знае, защото не давала Еникой да я види. Мнозина любопитни хора отъ Ксанти, Еникьой и Габрово, ся мѫчили да я купятъ, нъ помакинята отрицала категорически, като думала: „бáба и мáйка, мирóсани да са, ми са зарѝчяли да еа чювáмъ, чи дудé сеадѝ сазѝкана киниґа ф къáщи, ѝма сѝчку хýбаво и прѝлегитну, пак куса удмáхнеа фсе лóшо и зáдьничеаву; неамóйтеа ми и спумѝна за нéеа.“ Слѣдъ смъртьта на тая помакиня, нѣкои отъ Габрово ся мѫчили да зематъ въпросната книга отъ синоветѣ ѝ, нъ тѣ отрекли, ужь че нищо не знаятъ за подобно нѣщо. Трѣбва или да е скрита нѣгдѣ, или да е изгорена, ако истина е било това. За тая книга имало и други раскази и нѣкои казвали, че тя ужь е била поповото евангелие. Въ Еникьой е намѣрено подобно евангелие, отъ което само два листа ся съхраняватъ по настоящемъ у Гего Радювъ въ Долно Райково, а другитѣ сѫ изгорени както ся види, защото оцѣлѣлитѣ листове сѫ напържени отъ огънь.

Мѣстноститѣ си пазятъ чисто българскитѣ названия, та и нѣкои села си иматъ своитѣ български имена, съ които населението си ги назовава и днесь. Така напр. чисто турското село Хуруслу $1^1/_2$ часъ далечь отъ Еникьой, казватъ Пеатлéвоıо, Ада казватъ Плóщеанеа, Деровасъ Иринца. За послѣднето ся казва, че е имало въ него една баба Ирина и въ врѣме на истурчването на това село, останало едно нейно момченце, което прибрала и хранила една туркиня приятелка и щомъ порастнало, избѣгало въ Еникьой. Защото му казва-

ла Олумъ, то́ му останало това име и отъ него водятъ потеклото си днешнитѣ Улюолларъ въ Еникьой. Казватъ че е билъ прѣдѣдото на тия Улювци.

IV.

Облѣкло.

Облѣклото, което носятъ въ Еникьой и Габрово е това:

Мѫжко облѣкло.

1-о. „Чи́пнати га́шеа.“ Вълнени домашни гащи, потури, синь или черенъ цвѣтъ, съ широки крачоли, които покриватъ само колѣното, съ малко или никакви гайтани, безъ бажяци. Лѣтно врѣме широки платнени черни или сини „кара́неа,“ както ги казватъ въ Ахѫ-челебийско. Тий ся врьзватъ и затѣгатъ прѣзъ крьстътъ съ дебела, плетена вълнена врьвь отпрѣдъ до подъ лъжичката.

2-о. „Чорапи“ обикновенно бѣли или черни, длъги до подъ коленитѣ, гдѣто ся прѣкриватъ краищата имъ отъ потуритѣ.

3-о. „Еамени́и“ сахтиянени или отъ ново врѣме кондури, на нозетѣ.

4-о. „По́яс“ домашна направа, вълненъ, въ Еникьой моравъ цвѣтъ, а въ Габрово аленъ. Той ся обвива нѣколко пѫти около крьстътъ и стѣга потуритѣ.

5-о. „Ри́за“ домашна направа памучна, съ раздвоенъ нагрѫдникъ до лъжичката, широка съ право огѫрле и съ широки рѫкави, често на краищата съ наплетени бѣли копринени краски, които въ Ахѫ-челеби наричатъ „надéмеа“ съ разни названия. Понѣкога (отъ ново врѣме) ги правятъ отъ купенъ платъ и много рѣдко да имъ турятъ копчета на шията и рѫкавитѣ.

6-о. „Елéкъ,“ жилетка вълнена, съ огѫрле, нъ безъ рѫкави и съ прѣдипления крила отпрѣдъ безъ копчета. Лѣтно врѣме отъ купенъ платъ и рѣдко съ копчета отъ горѣ на долѣ.

7-о. „Хабúнка“ копаранъ, вълненъ платъ, съ рѫкави и гайтани, нъ не закопчена отпрѣдъ. Носи ся врьзъ елекътъ и е врьхна дрѣха.

8-о. „Фесъ“ на главата безъ пискюль, често навиена около него черна кърпа, като чалма.

9-о. „Кéпеата“ длъга до петитѣ врьхна дрѣха, безъ подплата, вълненъ платъ. Тя ся носи въ студъ и я казватъ още и „копаран.“

Коситѣ си на главата стрижятъ по равно всякѫдѣ, а въ старо врѣме бръснали главитѣ си цѣли. Брадата бръснатъ, а мустацитѣ не.

Женско облѣкло.

1-о. „Риза“ домашенъ бѣлъ платъ, широка, съ раздвоенъ нагрѫдникъ, съ право огѫрле и широки рѫкави. На политѣ отдолѣ везена съ разни краски; нея казватъ „киндóсана риза.“

2-о. „Фустáнъ“ врьзъ ризата, синь цвѣтъ, вълненъ, домашна направа, въ образъ на ризата, съ рѫкави или безъ рѫкави, нъ само до рамената.

3-о. „Сая“ по кѫса врьхна дрѣха, раздвоена отъ горѣ на долѣ цѣла отпрѣдъ, достига до подъ поясътъ и ся виждатъ само рѫкавитѣ и отпрѣдъ.

4-о. „Копарáн,“ синъ или черенъ цвѣтъ, вълнена или сукнена у по богатитѣ, на длъжина до колѣнитѣ, съ широки крила, които прѣдиплюватъ отпрѣдъ, раздвоенъ отъ горѣ на долѣ и безъ копчета. И на кълкитѣ по малко раздвоени.

5-о. „Прѣстилка“ отпрѣдъ подобна на Ахѫ-челебийската, нъ по просто направена.

6-о. „Калпáк“ на главата, половината отдзадъ отъ платно, а отъ прѣдъ половината сукно червено, съ ширить прѣзъ брадата.

7-о. „Кърмá“ кърпа голѣма четирехгленна врьзъ калпакътъ на главата забучена на него съ игла. Женитѣ, които „жéлеат“ — скърбятъ носятъ бѣла кърпа. Всичкитѣ вдовици носятъ бѣли кърпи. Другитѣ червени. Въ врѣме на смьрть отъ домашнитѣ си, коситѣ си расплитатъ.

8-о. Косата си плетѫтъ както въ Ахѫ-челебийско, и отъ нея спущатъ плитки отъ врьви разенъ цвѣтъ до подъ бедрата си. Голѣма и черна коса е обична.

9-о. Емении прости и чорапи на нозетѣ си, нъ само зимѣ. Лѣтѣ боси, а на хоро само съ емении на боса нога — „на преа́бусъ.“

10-о. На ушитѣ си носятъ обеци, които казватъ „хлоре́,“ а въ Ахѫ-челебийско „у́шьники.“ Въ дѣлнични дни само по една проста сребърна халкица, а въ праздници закачатъ и по една жълта монета. Невѣститѣ носятъ по дълги обеци.

Всичкото облѣкло е домашна направа, просто и никаква раскошность нѣма както въ Ахѫ-челебийско. Гръдитѣ на женитѣ на половина ся виждатъ, защото дрѣхитѣ отпрѣдъ не сѫ закопчени.

V.

Народни обичаи въ Еникьой и Габрово.

Обикновенно и тукъ любовнитѣ влечения и на двата пола ся явяватъ още отъ раннитѣ дѣтински години. А на това сѫ причина общий характеръ на населението въ такива случаи — самитѣ родители, които още отъ пелени почнатъ да приказватъ и приучватъ дѣцата си къмъ любовни чювствования. Затова не е чюдно, гдѣто и тукъ, както и въ Ахѫ-челеби, често ся срѣщатъ дванадесеть годишни момче и момиче влюбени вече едно друго. Тая лоша чърта отскоро е проникнала въ характерътъ на тукашното население, защото прѣди 40 години и повече, старцитѣ приказватъ, че двадесеть годишни момци сѫ играяли „*чилѝкъ*“ и др. дѣтински игри, когато 35-тѣ годишни ергени играяли хорото. До 20, та и до 25 годишнитѣ момци не знаяли да отидатъ на никое публично веселие, сборъ, сѣдѣнка и пр. А 18 годишнитѣ моми тогава сѫ пасяли кравитѣ, или домашний другъ добитъкъ и дори незнаяли да преджтъ до тая възрасть.

И въ Габрово и въ Еникьой, момъкътъ ся годи отъ 18 до 23 годишна възрасть, най късно до 25 години. Тоже и момата съ еднаква възрасть, съ единственна цѣль да бѫде тя здрава за работа. Залюбванията и избиранието става на хоро, на вода и др. Сѣдѣнки стават и тукъ, нъ не както Ахѫ-челебийскитѣ.

Когато единъ момъкъ е вече рѣшилъ да ся годи за нѣкоя мома (често родителитѣ му турятъ прѣдъ видъ нѣколко моми, та ако не стане годежь на една, то на друга. Случва ся да отиватъ на нѣколко по рѣдъ и да не ги приематъ. Пакъ има и такива случаи, нѣколко момка да идатъ въ едно врѣме на една мома, която зема тогова, когото най много обича,) родителитѣ му свикватъ близкитѣ си роднини само мѫже, приятели и др. които ся събиратъ у момъкътъ. Момковитѣ родители имъ явяватъ намѣрението си и поставятъ на срѣдъ кѫщи едно решето. Тогава най напрѣдъ бащата момковъ хвърля колкото си иска грошове и послѣ по рѣдъ братията момкови и всичкитѣ събрани, като изговарятъ при хвърлянието всякой: „да остаре́ават, да обеале́ават, еаднъа́жь та добре́. Да е на здра́веа, с добра́ но́га и на сва́дбата м᾽ пак. От мень ма́лко, от Го́спудеа много.“ Най послѣ хвърля и момъкътъ отъ своя страна, колкото му ся може. (Сѫщо и у момата ся събиратъ нейнитѣ роднини, нъ тѣ не хвърлятъ пари.) Тогава събиратъ хвърленитѣ пари, които сѫ отъ 100 до 500 гроша, турятъ ги въ една хубава домашна кърпа бѣла или червена, турятъ и момковий прьстенъ и захаръ и това вече е „ниша́н.“ Тогава нѣколцина отъ най близкитѣ му роднини мѫже съ бащата на чело (на брой отъ 3 до 5 души, нъ винаги текъ, защото съ момата трѣбва да сѫ чивтъ. Това ся варди по всичкитѣ Родопи при годежи, свадби и др. Инакъ ако сѫ чивтъ, та съ момата да станатъ текъ, то́ значало лоши сѣтнини за сгоденитѣ, смьртъ на едногото отъ тѣхъ), зематъ и занисатъ нишянътъ денѣ или вечерь у момата за да сторятъ годежьтъ. У момата ги черпятъ, гощаватъ и даряватъ, а тѣ врѣчватъ на рѫцетѣ ѝ нишянътъ и слѣдъ разни благословии, благопожелания и др. п. момковитѣ хора си ся врьщатъ у момъкътъ. Момата врьща като за нишянъ и тя на момъкътъ нѣколко кърпи бѣли, хубава домашна направа, наричани тукъ „кьа́рми,“ една извива китка съ ябълка на момъкътъ, нъ прьстенъ нѣма.

Утриньта, и отъ момина и отъ момкова страна, съ пълни бакърени сѫдчета съ ракия, кръстосватъ селото изъ кѫща въ кѫща, черпатъ ги съ ракия и извѣстяватъ за станалий годежь. Нишянътъ и у момата и у момъкътъ стои въ решето на срѣдъ

кѫщи за показъ и роднинитѣ имъ ходятъ да имъ честитятъ, гдѣто ги черпятъ съ ракия и съ мезе нахуть и сухо грозде.

Никакви правила мѣжду сгоденитѣ не сѫществуватъ тукъ, както въ Ахѫ-челеби, като напр. не отивание на хорото и др. единъ безъ другъ и пр. Само едно свѣнявание и приличие трѣбва да иматъ и държятъ момата спрямо момковитѣ роднини и обратно, момъкъ спрямо моминитѣ роднини. Годеникътъ тукъ не може да отиде у годеницата си, както въ Ахѫ-челеби и сгоденитѣ немогѫтъ да ся видятъ другаде, освѣнъ на вода, или на пѫть случайно, или пакъ на описанитѣ по долѣ случаи.

Отъ главежътъ до свадбата имъ на всички по лични праздници, като Никуль день, Коледа, Атанасовъ день, Великдень, Петровъ день, Св. Богородица и др. момковитѣ родители пращатъ на момата хлѣбове, пари, баници, захаръ, ракия, вино и др. и момата тъй сѫщо връща назадъ на годеникътъ си подобни дарове и китка, нъ все въ по малко количество, знакъ на снисходителность и покорность. Годениковетѣ често пращатъ пари на годеницитѣ си, по нѣколцина ся събиратъ задружно. Годеницитѣ имъ отъ тия пари купуватъ брашно, масло и правятъ микичета „лукми,“ отъ които пращатъ на годениковетѣ имъ, нъ тайно отъ родителитѣ си.

Ходение на „цакни.“

Прѣзъ месопустната и сирната недѣли, всичкитѣ моми отъ селото отиватъ задружно въ гората за дърва, съ тѣхъ наедно и момцитѣ съ орѫжие. Въ гората момцитѣ насичатъ дърва, а момитѣ ги събиратъ и ся задѣватъ съ въжета на гърбътъ си, пакъ момцитѣ натоварватъ добитъкътъ си (товаренъ добитъкъ е тукъ магарето, коне и мулета сѫ рѣдкость) и ся връщатъ въ село. Изъ пѫтьтъ момитѣ вървятъ напрѣдъ и пѣятъ, а момцитѣ отдирѣ имъ хвърлятъ пушки, гърмятъ. Това казватъ ходение на „цàкни.“ По тоя начинъ ходятъ и въ други дни прѣзъ годината, когато ся съгласятъ нѣколко годеника. Тогава отиватъ и други моми и момци любовници, не годени, нъ нѣкакъ си по тайно, не съ подобающето тържество.

Ходение на „паратику.“

Когато иска нѣкой годеникъ, прати извѣстие на годеницата си да иде еди по кое врѣме на еди кое мѣсто вънъ отъ селото. Годеницата му земе едно „цеади́ло“ (една четирехгленна вълнена кърпа, на ѫглитѣ съ възли) и ужь че ще бере листе, иде на опрѣдѣленното мѣсто, гдѣто откакъ сѣдятъ двамата съ годеникътъ си, колкото си искатъ и послѣ си отиватъ у дома си. По нѣколко годеника ся съгласяватъ, та отиватъ задружно съ годеницитѣ си. Тая чърта е едничката развратна отъ животътъ на тия селца. Еднѫжъ отиде ли една годеница съ годеникътъ си на „парáтико,“ не могѫтъ да ся оставятъ (разгодятъ) послѣ, защото мѫчно може ся загодятъ за други. Ако не отиде нѣкоя на „парáтико,“ оставя я годеникътъ ѝ. Затова този обичай ся пази много строго.

Свадба.

Мѣжду годежътъ и свадбата ся изминватъ 2—3 години, имало е случай и по 8 години да ся годятъ. И тукъ, както и въ Ахѫ-челебийско, деньтъ на вѣнчанието опрѣдѣлятъ родителитѣ момкови и момини нѣколко дни напрѣдъ, който день непрѣменно е Недѣля, а открититѣ приготовления, или съ други думи свадбата захваща отъ

Четвьртъкъ.

Тоя день опрѣдѣлятъ двама девери, които трѣбва да сѫ ергени, братия или браточеди на момъкътъ. Деверитѣ утриньта зематъ по едно шише ракия и вино, нъ безъ торба и калесватъ момковитѣ роднини, момичета и момци. Момичетата ся събиратъ у момъкътъ, мелятъ на ръчни мелници булгуръ — *„трахана“* отъ пшеница и пѣятъ. Момцитѣ съ добитъцитѣ си и съ орѫжие отиватъ въ гората съ гърмежь и докарватъ дърва на момъкътъ, който ги черпи, гощава, пѣятъ и играятъ и ся разотиватъ вечерьта. Двама или трима закарватъ дърва отъ момковитѣ у момата, която ги дарява съ по една бѣла кърпа. Така сѫщо и у момата ся събиратъ нейнитѣ дружки и роднини момичета, които помагатъ на момата едно друго за свадбата и тамъ тия пѣятъ и ся веселятъ. Тамо тий мѣсятъ и приготвятъ и свадбарскитѣ хлѣбове и др. Отъ прѣсичянието деньтъ

за вѣнчанието, което врѣме не е по малко отъ една седмица и момъкътъ и момата вече не ся виждатъ да излазятъ по вънъ отъ кѫщи. Има обичай, че още тоя день, когато ся е отсѣкла свадбата, майката или друга нѣкоя баба, завръзва на възли учкурътъ (врьзката) на потуритѣ на момъкътъ и ги отврьзва само слѣдъ вѣнчанието на първата вечерь, когато да отидатъ въ брачната стая, слѣдъ като ся вече разотидатъ свадбаритѣ и всички, които сѫ били по свадбата. Това ся прави, за да не би неприятели да завръжятъ момъкътъ и съ това да не може да извърши половий актъ. А такива неприятели на момъкътъ или момата сѫ ония хора, които сѫ желаяли да земѫтъ момата за свое момче, или момъкътъ за своя мома. Това вѣрвание го има и у помацитѣ и у българитѣ въ цѣлитѣ Родопи. Има го и въ Пловдивско по селата.

Сѫббота.

Деверитѣ отъ рано тоя день почнатъ да калесватъ госте за свадбата. Съ пълна бъклица вино, турена въ шарена торба съ цвѣте, отиватъ най напрѣдъ и калесватъ крьстникови и послѣ по рѣдъ всички роднини и приятели изъ кѫща въ кѫща, които му е посочилъ момъкътъ и родителитѣ му. Калесването става по тоя начинъ: подава деверьтъ бъклицата и казва: „заповеáйтеа на свадба довéчеара.“ Калесаний зима бъклицата, глътне малко отъ виното, като изрече и подобающата благодарность и благопожелание на младоженцитѣ.

Тогава всякой калесанъ ще купи по единъ четвьртъ отъ едно гювде месо, или пакъ събиратъ ся нѣколко души и купятъ задружно единъ живъ овенъ, или козелъ, на когото навръзватъ звънци и съ викове, тропотъ, пѣяне и цигулки (лúра) го закарватъ на момъкътъ. Понѣкога го нашарватъ съ бои, окичватъ съ цвѣтя и съ подобающий шумъ го закарватъ у момата и отъ тамъ у момъкътъ. Това е дарътъ на момъкътъ, вмѣсто Аxx-челебийский шювúшь, състоящъ отъ сѫдове и др. домашни принадлѣжности. Особенно е прѣдпочтително козе месо, или козелъ. Крьстникътъ завождатъ у момкови съ особно тържество, съ свирня. И неговий даръ е сѫщий, както и другитѣ.

Събраното месо наготвятъ у момъкътъ и ги гощава. Вечерьта стоятъ до късно, всичкото врѣме ся прѣкарва съ веселби и послѣ ся разотиватъ.

Всичкитѣ сѫдове за свадба сѫ прьстени и внимаватъ щото тѣ да бѫджтъ нови. Ястията на свадба сѫ четире: 1-о чорба съ орисъ и съ тлъстина наречена „лúгда,“ 2-о месо чисто „кóпанеа,“ 3-о пилафъ и 4-о „кеашькéкъ“— булгурь съ тлъстина отъ месо. Сѫщото е и у момата.

Недѣля.

Утриньта въ Недѣля, деверьтъ отива съ бъклица и довожда най напрѣдъ кумътъ съ четата му (роднини и близски кумови) у момъкътъ. А слѣдъ отпустъ черква, всички отъ миналий день момкови роднини, ся събиратъ въ домътъ на момъкътъ и всякой си носи отъ себе си по едно шише ракия и когато отиватъ за невѣстата, черпятъ ся единъ другъ изъ пѫтьтъ и всякиго другиго, когото случайно срѣщнатъ. Когато всичко е готово, тогава старий сватъ (момковий баща или най близний му роднина; старий сватъ е единъ видъ управительтъ на свадбата отъ момкова страна), раздава на всички сватове по едно зелено брешленово клонче, което всякой носи затъкнато на поясътъ си, или на шапката. Тоя обичай значи това: че както брешленътъ ся свива и сплита у другитѣ дървеса, така и младоженцитѣ да ся свиватъ единъ у другъ и виятъ домъ, и както брешленътъ и зиме и лѣте е зеленъ и цврьстъ, така и младоженцитѣ да бѫдатъ винаги здрави, твърди и щастливи. Слѣдъ това всички търгватъ за невѣстата. Най напрѣдъ върви деверьтъ съ знаме—бѣлъ платъ на върлина и на върхътъ зелени клончета—слѣдъ него сватоветѣ отпрѣдъ по старитѣ, до тѣхъ по младитѣ съ свирни и пѣяне пѣсни, послѣ момъкътъ съ приятелитѣ си и най сѣтне женитѣ и момитѣ. Знамето е сторено отъ момина страна и пратено на момкови; него казватъ „прéапур.“ Тоя обичай е имало и въ Аxx-челебийско напрѣдъ, нъ сега го нѣма. Има го у помацитѣ и въ българскитѣ села въ Рупчоска околия, гдѣто го казватъ „стiáг.“

Когато достигнатъ до кѫщата момина, първо влиза кал-

та́теа-т съ деверитѣ и зетьтъ и послѣ сватоветѣ[1]). Въ стаята гдѣто е момата, има много момичета нейни дружки, които притварятъ вратата и подаватъ ржцетѣ си навънъ. Кумътъ имъ спуща по нѣкоя пара (подобно като въ Аххъ-челебийско) като за откупъ, послѣ ритва вратата на три пѫти и влѣзва заедно съ деверитѣ и зетьтъ съ зълвитѣ (зълви сж двѣ момичета сестри или браточедки момкови и ги казватъ придаржеа́лъки). Въ това врѣме момичетата пѣятъ така:

Карагу́й стои́
На мо́мин сто́бур,
Пофа́лила еа
Мома́ сас мо́мчеа.

Тогава деверьтъ приближава при невѣстата, която не е нагиздена добрѣ, донася и́ отъ момкова страна чораши, обуща, кърпа за покривание и др. и почне да и́ обува чорашитѣ пьрво като и́ говори на три пѫти: „де́ксай невеа́сто.“ Послѣ я прикриватъ съ бѣли кърпи, турятъ и́ на главата нанизи монети и слѣдъ като ся прощава съ родителитѣ и роднинитѣ си, дарява ги съ кърпи и вече всичко е готово. Доклѣ трая приготвянието на невѣстата, сватоветѣ пѣятъ, играятъ и ся черпятъ съ ракия на дворътъ. Тукъ не ги гощаватъ, както въ Аххчелебийско. Слѣдъ това деверитѣ и́ даватъ по въ ржка да държи червени кърпи за единий край, а деверитѣ по единъ край отъ една и по тоя начинъ я извождатъ отъ ханбеать— момината стая, навънъ за дворътъ. При това, запалятъ и́ и по една восчена свѣщь по една въ ржка и слѣдъ като ударятъ всички сватове съ по една бѣла кърпа прѣметната прѣзъ рамо, тръгватъ пѣшкомъ за черквата по тоя рѣдъ: най напрѣдъ вмѣсто деверьтъ, крьстниковий синъ носи знамето, до него сватоветѣ, деверитѣ съ невѣстата и зетьтъ и момковитѣ зълви, а слѣдъ тѣхъ женитѣ, роднини момкови и момини.

[1]) Единъ обичай сжществува тукъ още, когото нѣма въ Аххчелебийско; той е: когато достигнатъ сватоветѣ до момината кжща, отпрѣдъ портитѣ момшитѣ роднини забиватъ въ земята една дълга до 10 аршина вьрлина и на вьрхътъ вързватъ голѣма червена кърпа, и догдѣ нѣкой отъ момковитѣ роднини не ся въскачи и свали кърпата отъ вьрхътъ, не влизатъ въ кжщи. Ако не съумѣе нѣкой бьрзо да ся искачи, смѣятъ ся и гаврятъ сватоветѣ.

Въ черквата при вѣнчание, зълвитѣ дьржятъ невѣстата по отъ страна, а сватоветѣ си свиратъ и пѣятъ на черковний дворъ догдѣ ся свьрши вѣнчанието. Въ черквата влизатъ само женитѣ и близкитѣ момкови и момини роднини. Въ врѣме на обрядътъ, крьстницата хвьрля пари прѣзъ главитѣ на вѣнчанитѣ, а момковитѣ роднини въ решето прѣхвьрлятъ орѣхи, шекерчета, и др. работи за ядение и дѣцата ся надспрѣварватъ да събиратъ. Слѣдъ вѣнчанието, невѣстата завождатъ пакъ съ запаленитѣ свѣщи и съ сжщето тържество въ домътъ на момъкътъ.

Тукъ момъкътъ ги оставя и отива по напрѣдъ въ кжщата си и ги причаква на скалата и като ся закачи невѣстата за въ кжщи, прѣхвьрля пари прѣзъ главата и́, а на нея даватъ решето съ пшеница и врьзъ пшеницата бѣлочервена врьвчица. Тогава невѣстата вема единий край и навива на три пѫти нишката, а другий край навива момковата майка и послѣ оставятъ навитата нишка въ решетото. По това поднасятъ на невѣстата мальчеа́шьна вода та ся омива. На прагътъ на стаята момкова, момъкътъ ударя на три пѫти невѣстата си съ кесията съ пари и я настжпнова на три пѫти на дѣсната нога. Слѣдъ това присрѣщатъ невѣстата три жени отъ цѣли кжщи и и́ казватъ: „добре́ ни здо́е жи́ва и здра́ва.“ Слѣдъ това и́ подсятъ постланъ столъ да сѣдне и и́ даватъ на скутътъ малко мжжко дѣте, което цѣлува и дарява съ чораши и съ торбичка захаръ, нѣкоя пара и др. т. Послѣднето ся прави за да и́ бжде пьрвата рожба мжжко.

Слѣдъ това, невѣстата подава единъ хлѣбъ на дѣтето, а другий дава на баба си, която пакъ на третий день го споредля и раздава на роднинитѣ си. Тия хлѣбове сж пшенични, нарочно печени и донесени съ невѣстата отъ домътъ и́ родителски и ги казватъ пону́да. Когато зетьтъ настъпва невѣстата си, роднинитѣ му ся смѣятъ и казватъ: „стъа́пни ia ху́баво да тіа слу́шеа.“

Слѣдъ всичко това, всички ся разотиватъ у дома си, а деверьтъ отива и калесва за вечерьта моминитѣ роднини, които казватъ по́газеаеа, а момковитѣ си ся считатъ калесани отъ сжбботата. Вечерьта всички отиватъ у момъкътъ, нъ не носятъ нищо; тамъ ги гощаватъ, свирятъ, пѣятъ и играятъ хора́, а слѣдъ това зълвитѣ изваждатъ невѣстинитѣ дарове отъ ков-

чегътъ, а деверитѣ даряватъ всичкитѣ отъ невѣстина страна кому риза на по близскитѣ, кому кърпа. Всякой даренъ щомъ му прѣметнатъ дарътъ прѣзъ рамото, подскокнова на три пѫти и съ двѣтѣ си нозе нагорѣ и изговаря слѣдоющата благословия: да остареѐват, да обеалеѐават, еаднáшь, та добрé. Слѣдъ това пущатъ една чаша и всякой даренъ спуща въ нея по нѣкоя пара, за невѣстата фпи́ф. Като ся свърши всичко това, кръстникътъ влазя при невѣстата и зетьтъ, които го цѣлуватъ въ рѫка, по дрѣхитѣ и на коленитѣ слѣдъ като му стоятъ по три поклони. Тогава кръстникътъ земе чаша вино и черпи всичкитѣ по рѣдъ, а черпенитѣ му турятъ по една я-бълка въ чашата, които пакъ той раздава на свадбаритѣ, кога излѣзе вънъ. На излизание, невѣстата подлива на кръстникътъ да ся омие и тогава всички ся разотиватъ съ благопожелания къмъ младоженцитѣ.

Отъ невѣстина страна, нейна роднина, стои при нея една жена, която си излиза чакъ кога да спѫтъ прѣзъ нощьта. Вечерьта, кога всички си излѣзѫтъ, зетевата майка, или друга нѣкоя баба, развръзва завръзаний учкуръ на зетевитѣ потури и го опасва съ единъ кѫсъ отъ мрѣжа.[1]) Моминитѣ роднини занисатъ отъ момкова страна на невѣстината майка хлѣбъ, месо и др. и то отдѣлно на бащата, отдѣлно на майката, защото тѣ не отиватъ у момъкътъ тоя пѫть.

Понедѣлникъ.

Утриньта рано, момковитѣ родители напълнятъ двѣ шишета ракия посладена съ захаръ — блага ракия, и испращатъ една жена та заниса едното шише на невѣстинитѣ родители, а отъ другото ходи изъ кѫща въ кѫща и черпи всички изъ селото, нъ неженените момъкъ или мома не черпятъ отъ тая ракия.

[1]). Завръзване на младоженцитѣ неприятелитѣ имъ правятъ така: зематъ единъ ножь и го турятъ на едната страна на пѫтьтъ, а ножицата на срѣщната и слѣдъ като минатъ сватоветѣ за у момата да я зематъ, зематъ ножьтъ и го турятъ въ ножицата наопаки, врьзватъ го добрѣ и го хвърлятъ въ дълбока вода и когато изгние ножьтъ, тогава могѫтъ новоожененитѣ да ся развържатъ и сподѣлятъ брачното легло. Сѫщо правятъ и съ два сапуна.

Дѣвственността на невѣстата тукъ ся пази и варди много строго. Невѣстата е длъжна тутакси слѣдъ ставание отъ дѣвственното легло, да свали долнитѣ си дрѣхи и ги остави на нѣкой кѫтъ въ кѫщи, така щото лесно да ся намѣрятъ. Утриньта рано момковата майка и други жени близски, намѣрятъ дрѣхитѣ и ся увѣрятъ по бѣлѣзитѣ, че невѣстата имъ е излѣзла мома. Всички роднини отиватъ и питатъ момковитѣ домашни „как сте, добрé ли сте? — Млóго добрé“ отговарятъ весело, което значи че невѣстата е цѣломѫдренна. И моминитѣ родители пращатъ двѣ жени съ баница — плакéнда — у момъкътъ за да ся увѣрятъ лично въ дѣвственността. Тамъ имъ поставятъ трапеза, та ги гощаватъ, на която изядатъ и баницата. Ако невѣстата не излѣзе мома, тогава тя ся подлага на питания, мъмрения и всички я гледатъ съ прѣзрение. Момъкътъ има пълно право да си я върне на родителитѣ ѝ освѣнъ ако е причината самъ той, прѣди да ся оженятъ. Въ по отдавнашно врѣме е имало случаи да ся връщата вѣнчени невѣсти у родителитѣ си, по причина на развалена дѣвственность, нъ сега такива случаи нѣма.

Бъакал.

Прѣзъ тоя день още моминитѣ родители пращатъ у невѣстини двѣ-три малки момченца съ една бъклица напълнена съ вино и единъ хлѣбъ домашенъ — пеащеаний — проваленъ на срѣдата и навретъ на тъсмата на бъклицата, когото занисатъ у невѣстата. Тамъ имъ поставятъ праздна трапеза безъ нищо и отъ зетева страна поставятъ пакъ други момченца. Момченцата зематъ хлѣбътъ задружно и го расчекватъ на части врьзъ трапезата, като пѣятъ сѫщата пѣснь, която пѣятъ при влизание зетьтъ у невѣстата: „карагуй стой“ и пр. Слѣдъ това имъ принасятъ ястие, гощаватъ ги и си ги испращатъ, като ги цѣлува невѣстата, а зетьтъ имъ дава даръ по нѣкоя пара.

Прикеа.

Въ Габрово и Еникьой не закарватъ ведно съ невѣстата и приката, както въ Ахѫ-челебийско, а я зематъ въ понедѣлникъ вечерь. Събиратъ ся нѣкои отъ близскитѣ роднини

момкови, и заедно съ зетьтъ и невѣстата отиватъ у невѣстинитѣ родители. Тамъ ги гощаватъ, а зетьтъ и невѣстата черпятъ съ вино и ракия и даватъ всякиму по единъ късъ хлѣбъ и късъ отъ баница. Приката колкото е, е събрана на единъ купъ. Невѣстинитѣ родители и роднини турятъ врьзъ нея едно мжжско дѣте, комуто даватъ пари врьзъ приката отъ 5 — 20 гроша и послѣ товарятъ приката на единъ конь и я закарватъ у момкови. Тукъ нѣма тия излишества въ прика, както въ Аххчелебийско. Всичкото струва отъ 200 до 500 гроша и състои отъ единъ катъ дрѣхи за невѣстата, едно или двѣ халища, единъ юрганъ, два чюла, единъ сандъкъ, една тава съ нѣколко други сжда, нѣколко ризи, чораши, кърпи и една брадва и едно въже за дърва.

Когато испращатъ приката, невѣстинитѣ дружки, които сж дошли у родителитѣ ѝ, пѣятъ тая пѣснь:

Ма' прощáвай майчíу, прощáвай,
Ма' сúчко ми халáль устóри
Ма' прикеá-та и дáруве-ту
И дéто сме іáли и пúли!
— Халáлъ да ти еа дъáшеаріу
Отъ мень и от Гóспудеа.

На третий день слѣдъ вѣнчанието, обикновенно вечерь, ходятъ пьрвий пжть на госте — въáзвратьки — у невѣстинитѣ родители, гдѣто ги гощаватъ.

Рождение.

И тукъ сж распространени много вѣрвания при трудностьта и ражданието съ единственна цѣль да ся спази дѣтето и майка му отъ разни болѣсти и смьрть.

Когато една трудна усѣти знакове за ражданието, повиква баба си и нѣкои отъ близкитѣ ѝ роднини жени, нъ на други не казватъ и всячески ся стараятъ да спазятъ тайна, да не би да угадятъ нѣкои отъ съсѣдитѣ, защото въ такъвъ случай ражданието ставало мжчно. Бабата накадява кжщата и раждающата съ тамиянъ, запаля кандилото и ся молятъ на Св. Богородица.

Когато ся роди дѣтето, бабата му отрѣзва пжпътъ, провира го прѣзъ перустията и го обагрява отъ саждитѣ по челото, за да го не хващатъ уруки. Намазва го по тѣлото съ сланина, за да го не хваща „деáтеашу-ту“ — дѣтинска болѣсть. Родителката обигравать около тѣлото ѝ съ въже, турятъ задъ вратата огънь и палешникъ за да не дойде „нé хáрно.“ Потеглятъ дѣтето и колкото оки е тѣжко, толкова оки масло занасятъ въ черквата. Родителката цѣла седмица ся не „свáлеа,“ не съблича родилнитѣ си дрѣхи. И тукъ ся вѣрва въ урисницитѣ, които до крьщението на дѣтето дохождатъ невидимо и опрѣдѣлятъ бждщето на дѣтето, затова родителката не оставятъ сама.

Щомъ ся роди дѣтето, приготватъ прѣсна пита и сжщеврѣменно ся събиратъ роднинитѣ ѝ, кадятъ родителката съ тамиянъ, когото казватъ „лúван,“ расчекватъ питата и даватъ най напрѣдъ да яде родителката, а послѣ изядатъ питата другитѣ. Навънъ не изнасятъ отъ тая пита, която казватъ пóнда или малка пита. Всяка жена ще ся омие, кога да си излѣзе отъ родителката.

Прѣдъ пьрвата седмица отъ деньтъ на рождението всичкитѣ жени, роднини и съсѣдки, отиватъ у родителката, като всякоя заниса по нѣщо — понýда — овощия, баница, колачета и др. ий честитаватъ: „на здрáвіе ви деáтеанцеа, дошъáл ви гос, данó да é с добрá нога или с добрá стъапка.“ Всякоя гостенка ще поднесе дарътъ си на родителката да хапне и ще открие отрочето да го види, като му плюйне да го не хванатъ уроки.

За да ся прѣдпази дѣтето отъ урисници, поганци, болести и др. п. огъньтъ въ кжщи небива да погасне ни денѣ ни нощѣ, до четиредесетий день; слѣдъ захождание слънцето недаватъ нищо да ся изнесе извънъ кжщи; ако нѣкой отъ домашнитѣ по нѣкоя причина закъснѣе, то щомъ влѣзе въ кжщи, посрѣщатъ го съ огънь, като хвьрлятъ срѣщу му нѣколко живи въглене; накадяватъ кжщата съ тамиянъ. На отрочето връзватъ по пеленитѣ чесновъ лукъ, нѣкой ногътъ отъ петель и др. п.

Когато кокошкитѣ нощно врѣме случайно крякнжтъ, или кучетата вийнатъ, домашнитѣ изговарятъ: „блúзо áнгештеа, далéко поганчетата.“ Ако дѣтето много плаче нощѣ, га-

сятъ въглене въ сждъ пъленъ съ вода и отъ водата ръсятъ дѣтето и изъ кѫщи и изъ дворътъ. Ако на нѣкоя жена мрѫтъ дѣтцата, или е пакъ бездѣтна, причината ся отдава на магии, които неприятелкитѣ имъ сѫ сторили.

Голѣма пита.

Отъ деньтъ на рождението, най кѫсно до 15 дни, повикватъ момичета или жени, та опичятъ до 20 голѣми пити прѣсни — безъ квасъ, приготвятъ домашнитѣ отъ 20 до 35 оки медъ, нѣколко оки орѣхи и сирене. Пититѣ надробяватъ въ дървени копани, поливатъ ги съ медъ, прѣсолъ и масло дървено ако е постъ, или бѣло ако е блажно и приготвятъ трапеза. Тогава повикватъ роднинитѣ и съсѣдкитѣ на родителката, повиканитѣ пакъ повикватъ свои роднини и съсѣдки, та така отъ цѣло село женитѣ ся събиратъ у родителката. Не повиканитѣ ся докачватъ и сърдатъ. Всяка повикана жена зема отъ дома си една ока брашно и при влизание въ кѫщи, омиватъ ся, даватъ брашното на кѫщнитѣ и сѣдатъ на поставената трапеза, яджтъ орѣхи и медъ и послѣ надробенитѣ пити, което казватъ змигáть. На излизание, на всяка жена даватъ по 100 до 200 драма змигáть и единъ късъ хлѣбъ да носи у дома си. Ако отъ момитѣ, които сѫ пекли пититѣ нѣкоя е годена, праща отъ змигатьть на годеникътъ си. Това се казва голеáма пúта.

Крьщение.

Слѣдъ една недѣля отъ рождението, нѣкой праздниченъ день слѣдъ служба, бабата занася дѣтето въ черква да ся крьсти. Въ черквата дохождатъ крьстникътъ и крьстницата и донисатъ за дѣтето една пелена, риза, сáинка (врьхна дрѣшка), калпаче, пбiуф и кърпа. Когато попътъ да тури името на дѣтето (за името казва крьстникътъ какво да е), дѣца стоятъ и внимателно ся вслушватъ и щомъ чюятъ името на дѣтето, варятъ ся кое по напрѣдъ да дотърчи и обади на родителката, която ги дарява съ пари и послѣ си ся врьщатъ въ черквата, та и крьстникътъ имъ даде по нѣкоя пара. Слѣдъ свьршване

на обрядътъ крьстникътъ занася дѣтето заедно съ попътъ у родителката и ѝ го дава на прагътъ на кѫщнитѣ врата, и си излѣзва и отива у дома си.

Въ Еникьой и Габрово на крьщавание дѣте угощение не правятъ, както въ Аxx-челеби, а заносятъ на крьстникови сваренъ пилафъ, хлѣбъ и др. отъ които пакъ тѣ раздаватъ на роднинитѣ си и съсѣдитѣ си по малко.

И тукъ е обичай до четиредесятий день родителката да не излазя изъ кѫщи.

Погребение

Когато нѣкой отъ домашнитѣ ся разболѣе отъ каква и да било болесть, прѣди всичко за исцѣрение викатъ попътъ да му пѣе, зематъ отъ черквата нѣща, като ключоветѣ, нѣкои сребренни части отъ иконитѣ и др. под. омиватъ ги съ вода, отъ която пръскатъ и омиватъ болнийтъ и му даватъ да пие. Носятъ въ черковата масло, восъкъ, дрѣха и др.

Когато горнитѣ срѣдства не помогнатъ, тогава прибѣгватъ до бабитѣ. Повикватъ нѣкоя опитна и вѣща въ магиитѣ баба, която отива та зема прьстчица отъ всички мѣста, гдѣто болний е ходилъ и отъ всички води отъ които е пилъ, накадява го, туря прьстчицата (или какво и да е суще) въ вода мълчишкомъ наточена, поръсва болний, или го омива отъ нея и послѣ я разлива пакъ по всички мѣста, гдѣто е ходилъ болний. Или пакъ му мѣри сърдцето, че ужъ е измѣстено отъ страхъ или друго нѣщо и пр. Бабешкитѣ лѣкувания сѫ изобилни тукъ и тѣ съставляватъ особенъ прѣдмѣтъ и мѣсто за описване. На лѣкарь много рѣдко да отидатъ при болесть.

Когато умрѣ човѣкъ, облачятъ го въ най новитѣ му дрѣхи. Всичкитѣ му роднини ся събиратъ въ кѫщата при умрѣлий и съ високъ гласъ плачятъ и изрѣждатъ съ думи добринитѣ му отъ животътъ му. Това казватъ жѣлеание. Младитѣ жени и момитѣ отъ най блискитѣ роднини на умрѣлий стоятъ прави и гологлави съ расплетени коси, а по старитѣ жени и по далечни роднини носятъ бѣли кърпи на главитѣ си и опасватъ прѣстилки съ бѣлочерни краски напьстрени. Това е трауръть за

оплаквание на умрѣлий и близскитѣ го държатъ цѣла година, а по далечнитѣ до 40-тѣ дни. Всички отъ селото дохождатъ при умрѣлий, запалватъ му свѣщь при главата, прощаватъ го и оставятъ по нѣщо, като ябълка, орѣхи, лѣшници и др. плодове въ нарочно приготвената до мрътвецътъ кошница; това е даръ на мрътвецътъ и на другитѣ прѣди него умрѣли, на които ще занесе отъ близскитѣ имъ. Тия плодове ся раздаватъ то на дѣцата при погребението му.

При погребението му носятъ бѣлъ прѣпоръ на вьрлина, сѫщо като на свадба. Тоя прѣпоръ носятъ напрѣдъ мрьтвецътъ, ако е момче, момчета го носятъ, ако е момиче, момичета го носятъ, спорѣдъ възрастьта на умрѣлий. На погребението раздаватъ пари на всички присѫтствующи и всякой ще хвьрли по една шьпа прьстъ на гробътъ и послѣ ся омиватъ. Съ неомити рѫце никой ся не врьща.

Слѣдъ погребението всички ще отидатъ въ кѫщата на умрѣлий и всякой ще занесе вино, ракия, ястие и тамъ поставятъ трапеза и яджтъ за Богъ да прости.

Ако случи да умрѣ мома или момъкъ годени, раздаватъ дароветѣ имъ на погребението имъ като на свадба.

Доклѣ не е погребенъ умрѣлий, вардятъ да го не прѣскочи нѣкое животно, или пакъ да прѣмине вьрьзъ постелката прѣли да я дигнатъ, че ужь умрѣлий вампирясва, става на таласъминъ, отъ което населението ся много бои и разни приказки ся разказватъ за такъви случки.

Роднинитѣ на умрѣлий до тритѣ дни, или до седмицата, нѣкогажь и до 40-тѣ дни не яджтъ блажна храна. Всяка зарань и вечерь палятъ на гробътъ свѣщи, кадятъ тамиянъ и плачятъ до 40-й день.

На четиредесятий день поставятъ трапеза за умрѣлий и обличятъ едного съ нови дрѣхи за душата му. Облѣчений трѣбва да е врьстникъ на умрѣлий, и ся счита вече като тѣхенъ отъ тогава послѣ.

Въ стаята на умрѣлий до третий день турятъ въ по една чаша вино и масло на столъ и ако въ нѣкоя отъ тѣхъ течностьта ся намали, значи че душата на покойний обитава въ кѫщата и я испила.

Третини, деветини и др. нѣма тукъ, както Аххъ-челебийско.

Ако нѣкому за прьвъ пѫть умрѣ дѣте, родителитѣ му не отиватъ на гробътъ и въ черквата, а го испращатъ като даръ на Бога безъ скърбь, безъ да плачятъ, като казватъ да иде даръ на Бога.

Суровокъ. I-й Яноарий.

Вечерьта пекѫтъ домакинитѣ пити и баници и турятъ клончета въ тѣхъ, както и на Коледа.

Утриньта отъ зори още, дѣцата съ дрѣнови пръчки ходятъ по кѫщитѣ и суровакатъ. Пръчкитѣ казватъ сурвáчьки, а кога суровакатъ, казватъ сýрва здрáва годи́на, догоди́на пó-здрава. Даряватъ ги съ пари и овощия.

Водици. Водокръащи.

Малкитѣ дѣца ся събиратъ въ всяка махала, налѣятъ въ гърне вода, извиятъ китка въ срѣдата съ ябълка набучена на сребърна игла и стоятъ на пѫтьтъ, та който замине, прьскатъ го съ китката отъ водата и казватъ дóни мень стри́ку и прѣсканий имъ хвьрля по нѣкоя пара въ гърнето. Послѣ зематъ гърнето, или ако не отъ всяка чешма намокрюватъ китката и тръгнатъ изъ кѫща въ кѫща въ махалата и като прьскатъ съ китката, казватъ за мло́го годи́ни; ко́лкото кà̀пки, то́лкова бà̀бки (жьлтици). Съ тия пари, дѣцата си правятъ угощение.

Тоя день селото си расподѣлятъ на махали и въ всяка махала мѫжский полъ тръгнатъ изъ кѫща въ кѫща, носящецъ вода въ котле въ босилекова китка и свирящецъ съ гайда, рѫсятъ домашнитѣ, попѣятъ и поиграятъ малко. Въ всяка кѫща домашнитѣ ще хвьрлятъ по нѣколко гроша (отъ 5 — 10, а младоженци и по бѣло меджидие). Ако въ една кѫща има ново сгодена мома или момъкъ, или пакъ ново оженени, безъ друго ще ги водятъ съ гайдата на близната чешма да ги омиятъ и да си ги заведжтъ въ кѫщи. Такива хвьрлятъ повечко пари. Събранитѣ пари ще скътатъ за идущата година, а съ събранитѣ отъ ланскитѣ Водици пари, ще купятъ месо и питие и всички отъ махалата безъ разлика на полъ и възрасть ще ся събератъ въ една опрѣдѣлена кѫща и ще яджтъ, пиятъ и играятъ. Това казватъ пеáеанеа — нáпив — пи́йница.

VI.

Праздници и обичаи прѣзъ тѣхъ.

Всичкитѣ праздници и голѣми и малки ся почитатъ твърдѣ строго. Въ праздникъ празднуването състои въ хорото. Въ черква мжжетѣ не отиватъ всички, а въ кафенето отъ зори още, а щомъ стане хорото всички сж тамъ и стари и млади. Ако нѣма праздникъ, нѣма и хоро, ако нѣма хоро, нѣма и праздникъ. Хорото ся играе по сжщий рѣдъ, както и въ Ахжчелебийско.

Коледа.

Срѣща 25-й Декемврий, вчерьта по срѣдъ нощь всичкитѣ селски дѣца отъ малко до голѣмо излизатъ облѣчени добрѣ на едно мѣсто опрѣдѣлено въ селото и тамъ задружно викатъ съ високъ гласъ: „ку́лда — кула́чька — ку́лда-а-а!.“ Тоя дѣтински ревъ напълва цѣлото село, та всичкитѣ дѣца въ единъ часъ отгорѣ ся събиратъ до едно. Когато ся събератъ всичкитѣ, тогава по голѣмитѣ ги завождатъ по рѣдъ всички и захванатъ селото изъ кжща въ кжща, като ся спиратъ при всяка кжща и викатъ колкото си можятъ: „ку́лда, кула́чька, ку́лда-а-а!“ Домакинитѣ си знаятъ та всякоя излиза и имъ дава овощия, колачета и др. Това ся казва въ Габрово коледу́ваніе, а въ Еникьой коледи́сваніе. Утриньта всичкитѣ дѣца сж въ черквата, гдѣто епитропитѣ имъ пущатъ ди́ско, та имъ събиратъ пари и ги раздаватъ на дѣцата, а ако не достигнатъ, навършватъ ги отъ черковната касса. Тоя обичай казватъ мущулу́к.

Вечерьта срѣщу Коледа, домакинитѣ правятъ баници и пити и турятъ въ тѣхъ по една монета и дрѣнови клончета наречени по едно за добитъкътъ, за нивитѣ и пр. и послѣ ги ломятъ на трапезата на толкова кжса, колкото сж членове въ семѣйството и кому каквото ся падне на негово щастие ще бжде нареченото прѣзъ годината. Монетата комуто ся падне, той ся счита за най щастливъ отъ всичкитѣ и нѣкакъ си първенството въ домътъ е негово.

Слѣдъ заходъ слънце тая вечерь, женитѣ залагатъ на

огнището голѣми сухи пъне, които трѣбва да горятъ до утриньта. Тия пъне казватъ бъ́дьници. При това турятъ на огъньтъ сурови дъбови клоне да прѣгорятъ прѣзъ срѣдата и послѣ ги съхраняватъ като нѣща прѣдпазителни отъ разни суевѣрни страшила.

Мѣжду Коледа и Водици вѣрватъ че щомъ ся смрачи додѣ попѣятъ първи петли ходятъ пога́нчеата, калака́нзеареа, които ако срѣщнатъ нѣкого по пжтьтъ, причиняватъ му болесть и смъртъ. Тия нощни духове вѣрватъ, че сж единъ видъ страшила, на които жилища сж рѣкитѣ, изворитѣ, чешмитѣ и др. водни мѣста. За това въ цѣлитѣ Родопи, когато човѣкъ пие вода отъ нѣкой изворъ или чешма, длъженъ е да остави беалеашька — врьвчица отъ дрѣхитѣ си, или пакъ нѣкоя пара на духоветѣ на водата, за да не му причинятъ зло. Такива вѣрвания и прѣдпазителнитѣ имъ срѣдства сж знайни на женский полъ най много.

Срѣщу Коледа и Водици вечерьта донисатъ дрѣнови клончета и пжпкитѣ имъ пукатъ въ огъньтъ, като наричатъ за всякиго по една пжпка и съ това гадаятъ за животътъ и здравието на домашнитѣ. Ако пжпката пукне и ся раствори въ огъньтъ, показва че тоя отъ домашнитѣ за когото е наречена ще бжде здравъ прѣзъ годината. Ако пжпката не ся раствори, а съ хвърлянието ѝ заедно захване да гори, показва недобро, болесть и др. на тоя за когото е наречена.

Вѣрва ся, че срѣщу Коледа и Водици ся отваря небого и става видѣлина по всякждѣ и всичкитѣ дървета и планини навождатъ върховетѣ си на долѣ къмъ земята за да ся поклонятъ Богу. Който го види каквото и да поиска отъ Бога, дава му ся. Тогава ся скриватъ пога́нчеатата.

Ако нѣкоя махала по разни причини (напр. въ случайна смърть на нѣкой човѣкъ въ махалата тоя день) немогжтъ тоя день да ръсятъ и ся веселятъ, то го отлагатъ по сѣтне, дори и слѣдъ двѣ недѣли да е, пакъ си го правятъ.

Прѣзъ тоя день никой човѣкъ, било мжжъ, или жена, или мома неможе да отиде въ друга махала, защото щомъ го видятъ, улавятъ го и или ще го окжпятъ цѣлъ въ коритото на чешмата, или ще му земжтъ откупъ пари, колкото си искатъ.

Месни и сирни заговѣзни.

Всяка махала събиратъ борина, хвойна, шюма, храсте и вечерьта накладжтъ голѣмъ огънь въ срѣдъ махалата въ нѣкое мѣсто широко и всички хора отъ махалата и стари и млади излѣзатъ и играятъ хоро и пѣятъ около огъньтъ, а старитѣ съ по шише ракия, ходятъ черпятъ ся единъ другъ и ся прощаватъ. Това огнено увеселение въ Габрово казватъ бубýли, а въ Еникьой меáшьници мн. число. Около 2 до 3 часа, всички ся прибиратъ въ кжщи и тамъ вечерятъ и ся веселятъ дори до съмване. И тукъ има обичай, както въ Ахж-челеби, да ся събиратъ роднини и съсѣди по 5—6 и повече фамилии въ една кжща и задружно да заговѣватъ. Всякой годеникъ отива на тоя огънь, гдѣто е годеницата му, а тая послѣднята му дава своержчно едно шише захарна ракия и ябълка и цѣлува му ржка за прошка, а годеникътъ почерпва приятелитѣ си и домашнитѣ си отъ нея.

Поститѣ тукъ ся вардятъ строго и никой неможе послѣ да ги наруши. Голѣмъ отстжпникъ ся счита тоя, който наруши постъ. Въ пьрвитѣ три дни отъ великий постъ постятъ тримеаро, не яджтъ и не пиятъ нищо, а въ срѣдата женитѣ раздаватъ въ черквата слѣдъ отпустъ топла шита и разни плодове. Прѣзъ великитѣ пости хорá не правятъ, тоже и сѣдѣнки и старитѣ жени носятъ черни кърши на главитѣ, младитѣ бѣли и всички пепеляви прѣстилки, въ знакъ на желяние.

Великдень.

Отъ всяка кжща жената или дѣте занася у крьстникови единъ голѣмъ хлѣбъ и единъ малъкъ съ по нѣколко червени яйца. Нѣкой викатъ крьстникови въ домътъ си и ги гощаватъ. Дѣцата ся чюкатъ съ червени яйца.

Гергювдень.

Единъ день прѣди Гергювдень, женитѣ бержтъ особни трѣви, размисатъ ги съ брашно и съ соль и мжжетѣ отиватъ рано утриньта гдѣто е добитъкътъ имъ, кози или говеда и слѣдъ като ги накърматъ, хвьрлятъ по нѣколко пушки и ся врьщатъ

за черква. Това правятъ едно за да бждатъ млѣчни добитъцитѣ имъ, друго за да ги запазятъ отъ устата на звѣроветѣ прѣзъ годината. Всички други вѣрвания и обичай въ тоя день сж сжщитѣ, както и въ Ахж-челебийско. (Глед. Р. Старини II кн. 1888 год.)

Тоя день Еникьовци излазятъ $3^1/_2$ часа на югоистокъ при турското село Серинчь, гдѣто има оброчище и принасятъ жертва. Турцитѣ отъ това село имъ изнасятъ ястие и ся радватъ на това християнско служение, че и тѣ ще иматъ благополучие.

Всички четвьртаци отъ Великдень до Петдесятницата и тукъ вардятъ — празднуватъ за градъ.

Въ врѣме на бездъждие и тукъ има обичайтъ Ахъ-челебийски пеарпеаруги, когато въ Еникьой наричатъ Лàзарки —Додòльки.

Янювдень. 24-й Иуний.

Бабитѣ събиратъ тоя день разни знающи отъ тѣхъ трѣви и билки, които имъ сж нуждни за лѣкувания прѣзъ годината. Момитѣ виятъ китки и наричатъ бждщето си, подобно въ Ахж-челебийско.

Св. Елена. 22-й Май.

Казватъ, че Св. Елена държала въ ржката си градътъ и който я непочита, истръсвала го надъ цѣлото село. За това тоя день празднуватъ много строго за градъ.

Голѣма Богородица. 15-й Августъ.

Тоя день ся празднува съ голѣмо тържество. Всички по заможни семейства пекжтъ на ръженъ чеверме, което наричатъ вьартеалéшка печенúца. Отъ това печево една часть разнисатъ по съсѣдитѣ си и на сиромаси, а останалото яджтъ съ медъ и дини. Подобни единъ видъ празденства съ чевермета правятъ цѣла една седмица и околнитѣ помашки села, въ които зематъ учястие и турскитѣ. Тия празденства сж както сбороветѣ по селата въ Пловдивско; на тѣхъ свиратъ свирни, биятъ тъпани, правятъ едноборство, хвьрлятъ пушки и дори

играятъ и съ хора. Дохождатъ търговци отъ Скеча, Кавала и др. и продаватъ и купуватъ разни стоки. Тия сборове нѣкои турци казватъ балъ панаиръ, а други кетенъ ислаа. А за да не ставатъ сбивания и др. безпорядъци, мѣстнитѣ аги поставятъ мѣстна стража, за да вардятъ тишина.

VII.

Народни пѣсни

по говорътъ въ Еникьой и Габрово (Ксантийско).

1.

Ива́новице, кехаіо́вице,
Пѫ́тниче и́де, за-кона́к пи́та,
За-кона́к пи́та, пи́та и шьта.
Чем-и́мате-ли кона́к за-не́га?
— Посто́й пѫ́тниче, посто́й, поча́кай,
Да попи́там ста́ра-си ба́ба:
Мор-ба́бо, ба́бо, мор-ста́ра ба́бо,
Пѫ́тниче и́де за-кона́к пи́та,
Чем-и́маме-ли кона́к за-не́га?
—Ста́н'-му нивеа́сто, ста́н'-му о́туреай,
Та́-му по́стеліай пьстри сежіаде́,
Пьстри сежіаде́ и жълти іамбо́ле [1])
И-му-си ме́тни пьстар проске́фал.
Та́-ми-си здо́йде Ива́н кехаеа,
Та́-си распа́са кеме́рь дука́ти,
Та́-си-хи кла́де на въ́азглавіе-то,
Та-му-си го́твеаа вечер' да еаде́
И-му-си да́даа ви́но варе́но,
Та-ми-си ле́гна да вече́реае.[2])
— Мар'-нивеа́сто, мла̀да ху́бава,
Да прику́пиме но́ви сижи́ме,
Да-му отги́нем беа́ла-та ши́ia,
Да́ му си зе́мим кеме́рь дука̀ти.
Ста̀на нивеа́ста и́-си прику́пи,
И́-си прику́пи те́нки сижи́ме,
Та̀-му отги́на беа́ла-та ши́ia,
Та̀-му-си зе́ха кеме́рь дука̀ти.
Чи́-ми здо́йдаа Ива̀нови-теа,
Ива̀нови-теа мла́ди пасти́ре,
Та почіу́каа и поріу́каа,
Та́-ми излеа́зе Ива́новица,
Ива̀новица, ке́хаіо́вица,
— Ива̀новице, кехаіо́вице,
Чей-ту́ка-ли-е Ива́н кехаеа́?
— Чем'-то́й-е неа́то, то́й-си ни-здо́е!
— Чем'-то́й ту́ка, то́й сно́шка здо́е,
Не́ка излеа́зе та̀-да-ни ка̀же
Кадеа́-за-гради́м но́ва кошеа́ре?
— Ни-бре́ іовче́ріу, мла́ди іовче́ріу,
Чем'-то́й-ли беа́ше, Ива̀н кехаеа́?
— То́й-ми беа́ше, мла̀да нивеа́сто.
Мла̀да нивеа́ста ви́кна да пла̀че.

Слушана отъ баба Вренза Арнаудова.

[1]) „Іамбо́ле“ келиме домашни съ шарени краски за постелки.
[2]) „Да вече́реае“ да нощува, да спи.

2.

Бо́йдан До́бринки ви́каше:
— Ста́н'-ми, До́бринко, замеа́сай
Беа́ли черве́ни чіоре́ци,
Чи́-шим До́бринко да и́дим
У-тво́й-та ма́йка на го́сте.
Тъа́рнаха пѫ́тъ да пѫтіо́ват,
Идеа́ха, шу-поидеа́ха,
Здо́йдаха до среа́де пѫть-т,

Бóйдан Дóбринки вúкаше:
— Ià поглеáднай Дóбринко, ià вúдеай,
Вúкни-ми зàпеай Дóбринко,
От-иднá устà два глáса,
От-иднó гúрло три сéсіа.
— Нишіá-ти запеá, Бойдане,
Тýс-е Стуеáнова плáнина;
Чи-си-ме Стуеáн лiýбеше,
Тá-ше-ме Стуеáн познàе
И-ше-ме беáда побеади.
Бóйдан Дóбринки от-ромóне:
— Мú-са, Дóбринко, страхóвай,
Дордеá-е Бойдан със-тúбе.
Вúкна Дóбринка, та-запеá,
Чи-сú дочiý млад Стуеàн.
Излеàзе Стуеàн със-лiýдіе,
Фáтиа Бóйдана вьàрзаа,
Тá-му зинжúре-то тýриа:
Дрéбан зинжúр на шúіа-та,
Белешчé-теá на ръàкú-теа,
Букаé-теа на ногú-теа.
Дóбринка рúпна, подрипна
На Стуеáнови скýтове
И-си Стуеáну-м' вúкаше:
— Стуеáне лiýбе, Стуеàне,
Нúе-са от-напреáшь гáлеахме;
Ià пóдай-ми-си сàбіа-та,
Бóйдану-м' глáва да зéма.
Чú-му главá-та ни-узеá,
Ам'-му зинжúре отреаза,
Беалешчé-теа от-ръакú-теа
Букаé-теа от-ногú-теа
И на Бóйдана вúкаше:

— Хà! да-тé вúдеа, Бойданè,
Какъв-си iунáк пó-свеата,
Каквà-те мáйка хрàнила!
Тà- се Бойдан засýка
И-си Дóбринки вúкаше:
— Ià поглеáднай, Дóбринко, ia вúдеай!
Едúнчек замàх замàхна,
Сеах-ги под сàбіа подлóжи,
Остàна Дóбринка девóйка,
Тà-си ia Бóйдан запоé.

Слушана отъ баба Чипилова.

3.

Врéнзинко-лiо чейлiàн, мóминко-лiо,
Сеáнна Врéнза на скàла-та-м'-хи,
На скáла-та-м'-хи да плáче,
Чи-здóе Iоржio Беáлiов:
— Оти плáчешь Врéнзо стрúкова?
— Кáк-да ни плàчем, бре-стрúко,
Угà-ме снóшка годеáха!
— Със кóго Врéнзо стрúкова?
— Със-Мáтіа Ióржio Златàріов.
— Мъàлчи Врéнзо, нимóй плáкать,
Iáм стáн'-си собéрай гóдешь-та
Ше-пóда да-с'-ку óн' са,
У Мáтіови Златáріови.
Стáна Ióржio та-отúде,
Та-почiýка и порiýка
У Мáтіови Златáріови:
— Нà-ви-си Злàто гóдешь-та,
Врéнза-ни вúка да вьàрне,
Да вьàрне бéйка-ви Мáтіа;
Тіа-ше зéме Курбéтетога.
Стáна Врéнза та-отúде,
Тàтко-м' хи-му пróйма да оннесé,
Чú-ни завàри кайка-т:

—Пре́йди-ме Бе́йко Али́а,
Та̀тко-м-хи-му про́йма да о́н' са!
Удри́ Али́а гио́ндерь-т,
Напрьска Вре́нзи хъ́ста̀нь-т.
—Шу́ с'о́ри, Бе́йко Али́а,
Та-ми хуста̀нъ-т напрьска,
Ма́йка-ни ше-м' са ка̀ра!

Слушана отъ баба Вренза Аркаудова

4.

Драга̀не, мо́ме, Драга̀не,
Шу́-ти-са о́чи голе́ами?
—Голе́ами-ми-са, голе́ами,
За ви́черь ра́но на во́да,
Би́стра во́да да нали́ва.
Нали́ваше и пла̀чеше
И Ду́нав же́лно кьа̀лне́ше:
—Да-дадé Го́споть, Ду́наве,
Да-пре́асъ́хне си́нио мо́ре,
Си́нио мо́ре и бе́ал Ду́нав
И мо́й-то ли́убе да-здо́йде.
—Драга́не мо́мле-ле, Драга̀не,
Со́сува кална̀, Драга̀не,
Че́и сно́шка-ми-са мѝнали
Ду́веть бейли́цки геми́и,
То́й-то-хи ли́убе ка̀раше
И ми́лен кава̀ль сви́реше,
Кава̀ль-т ду́ма ду́маше:
„Драга̀не мо́мле-ле, Драга̀не,
Ча̀ка-ме, шу́-ме почáка,
Ишше-ме мьрва [1]) почà́кай,
Да-по́дам и да-са-вьа́рнам
За годи́на и полви́на,
Iàко-си Драга̀не, ни-здо̀йда,
Тога́с-са го́ди и же́ни".

Слушана отъ сжщата.

Збор игра́етъ пуд о́раше,
Пуд о́раше, низ лива́дie.
Збор-хи ви́де́а́, чи подне́а́чи.
Играй збо́рio-ми подне́а́четь,
Iáс ни здо́ех збор да гле́а́дам,
Iáм iáс здо́ех сжд да сж́дia,
Сжд да сж́дia, за́пть да пра́вia
По-мо́ми-те́а́, момче́та-та.
Сви́-са збо́рio, гра́бна мо́ма,
Та́-ia ме́тна низ iáрie-то.

Слушана отъ сжщата.

5.

Зла́тинко-лio Хажи́-Ми́лкова,
Кioйбаши́ова дъшерio,
Ста́ни-са Зла́то, пре́а́менай,
Пре́а́менай, Зла́то, о́гизде́ай,
На́де́анай ле́а́тно гизди́ло,
Та-ми́тни черве́на кърма́,
Ха́йде на хо́ро да и́дим,
На хо́ро, на хори́ше-то,
Да́-са фа́ним на хоро́-то,
На хоро́-то, на удни́ка-т." [1])
Чи́-са зада́де Зла̀тинко,
Отдо́ло Кара̀-Хioсеи́н,
Пак Зла́тинка-са iотпу́сна,

---

[1]) „Мьрва" значи по малко,

[1]) „Удни́ка-т" казватъ на тая часть отъ хорото, което въ Ахж-челебийско казватъ „по́вудьник."

От хорó-то, от удни́ка-т
И сеа́нна при жени́-теа́-м'-хи,
С' мàлко деа́те на ръаки́-теа;
Чи замúна Карà Хіосеúн,
Та-ре́че беа́ли Зла́тинки:
—И-с пе́ть деа́цá да стàнишь,
Пàк-ше-та ти́бе да зе́ма.

Слушана отъ Мария Сарчева Караоланова.

7.

Мари́ Не́до-ліо, те́нка Не́до-ліо.
Не́дин ба́шіу ромо́неше:
— Ела Не́до-ліо, да-веа́череа́им,
Да-веа́череа́им, да-заговеа́им.
— Посто́й тàте-ле, почàкай-ме,
Дорде́ Не́да реа́чь да-свьа́рши.
Чи-хло́пнаха на врати́-теа,
Но врати-теа́ каркéле-то,
Не́да ре́че màсторе-са,
Màсторе-са, златàре-са,
Ти́ia беа́ха мор'-Не́до-ліо
Клеа́ти ту́рце харами́ia,
Фàт'ха Нèда, въарзаха,
Накла́даха до-два́ о́гніа,
Наже́гаха до-двеа́ тепсе́
Да изгореàт те́нка Не́да.
Не́да-хми-са жеа́лно мòли:
— Ми́те-си-ма кайди́сова,
Кайди́сова, изгореа́ва,
Чи́-сам ско́ро дове́дена,
Дове́дена, докàрана,
Имам, неамам двеа́ недеа́ли
Двеà недеàли и трù де́ніа!

— Лъжи Не́до ліо, ко́го лъжишь,
Харами́ia нимо́й лъгать,
Харами́ia мно́го знàіать:
Че́м нимеа́ше-ли вче́ра сва́дба,
Че́м нибеа́ше ли на сва́дба-та,
Ни-държеа́ше-ли ма́лко деа́те,
Ма́лко деа́те, първо мо́мче,
Калпа́кат-му-беа, мор' Не́до-ліо
Же́лти хлоре́, беàли грòша?
Кàжи Не́до-ліо, иманіе-то,
Деадово-ти, ба́бино-ти?
Каза Не́да два казане,
Два казане беа́ли гро́ша,
Еди́н казань же́лти хлоре́.

Слушана отъ баба Врънза Арнаудова.

8.

Стуеа́не, Стуеа́не,
Се́лски чіорбаджи́іо,
Хараче́рин до́йде,
Хара́чь да-съабùра;
Ни-съаби́ра хара́чь
Іàм съаби́ра мо́ми:
„Котра́-то-е мома
Те́нка та-висока,
Беа́ла та-черно́ка,
Ни́ia ше́ ia зи́мим
За-беа́ла кадъна,
На сара́й да-сиди́,
Копри́на да-преадé.“
Стуеа́нова мо́ма
Те́нка та висо́ка,
Беа́ла та-черно́ка,

Ни́іа ше́ іа зи́мим
За бе́ала кадъна
На сара̀й да-сиди́,
Копри́на да пре́аде́,
Бе́ала и черве́на,
Си́ніа и зеле́на.

Слушана отъ Мария Сариева.

9.

Іа́но-ліо, дъшеріо ма̀йкина,
Га́лиіа Іа̀на, ліубила
Іовче́рче Іа̀но, стада̀рче;
Іа̀нина ма́йко ромо́не:
— Іа̀но дя̀шеріо ма̀йкина,
Іа̀ко-го га́лишь, зе́май-го,
Іа̀ко-го ма́мишь, чіу́вай-са!
Іовче́рь-е хи́тар, дъшеріо,
То́й-ше-тіа те́бе изма́ми.
— Ма̀іо ліо ми́ла, ма̀іо-ліо,
Ко́лко-то-го-сам га̀лила;
По́-мно́го го-сам ма̀мила;
Ма̀ло-го мно́го измà̀мих
Хилі̀ада гро́ша на ши́іа,
Две́а ви́ти гри́вни на ръ̀аки,
Син-зеле́н гайта́нь прис-коси.
Іа́ко-го зе́ма, ма́іо-ліо,
По́д' да-ре́ачете ма́йки-му,
Да́ ми-го ра̀но ни-бу́ди,
Да́-ми-го слънце ни-гре́а́е,
Да̀-ми-го ве́а́терь ни-ду́е.

Слушана отъ сжщата.

10.

По-бре́агом, по-бре́агом іовче́а́ріо,
Іовче́рь-ми хо́ди по-го́ра
И ли́ра[1]) но́си на ръ̀аки,
Ліо-де́ по́де и лири́са,
Си́чко збо́ріе позевне́а́ха
И гори́-те́а́-са ли́снаха,
Ли́снаха зазилні̀аваха,
Ца́рь и ца̀ріовица слу́шаха
И ца́ріува ма̀лка мо́ма.
Тіа си ма́йки-м'-хи ви́каше:
— Чіу́ишь-ли ма̀іо, чіу́ишь-ли
Ка̀к-ми іовче́рь замбури́са, [2])
Ма̀, іа-ше не́га да-зе́ма.
Чи́-и́ ма̀йка-м'-хи ви́каше:
— Нимо́й-го зи́ма дъшеріо,
То́й не́а́ма къши, сара́е,
И не́а́ма ни́ва, гради́на.
— Ма́, ле́а́т е́а шем-ле́а́то́ваме
На зеле́ни-не́а чаи́ре,
Пак зи́ме́а шем зимо́ваме
Пуд ви́та е́лха висо́ка.

Слушана отъ сжщата.

11.

Са́винко-ліо бе́а́ла Ша́кова,
Поме́а́те-ли-ми, Са̀винко?
Поме́а́те, Са́ва, разме́а́те
И въ̀а́нка, Са̀ва, и въ̀атре́а,
Доръ-т, Са́ва, и сача́ка-т

[1]). — Думата лира (свирка, органъ) не сжществува нигдѣ изъ Родопитѣ, освѣнъ въ това село и ближнитѣ нему помашки села. Думата „лири́са“ е глаголъ станалъ отъ лира.
[2]). — „Замбури́са“ дрънка да свири.

И-си зеа́ Са́ва киндизмо́-то,
Киндизмо́-то на ску́та-т,
Киндизмо́-то, ми́ндале-то,
Та-м' оти́де Са́винка
У Ста́нини терзиіови:
— Ста́но, дру́шко-ліо шу́ пра̀вишь?
Че́м-от' ни до́е у д'ма́-ни,
У д'ма̀ ни да-киндисаме?
Ише-си ду́ма ни-свьа́рши,
Чи-до́е Са́вина ма́йка:
— Ела́-си, Са́во, е́ла си,
Та̀тко ви́ка да-те угоди!
— Със кого́, маіо, със-кого́?
— Със-Іатана̀са Макри́іов;
Ела-си кърма̀ да-даде́шь.
Ниша̀-го маіо, ниша́-го,
Не́га-го кърма́ ни-прилиа́га,
Іа̀с не́му плеа́на да скро́іа
И по́іов да́-му и́сплета,
Са́ва ва́гелка[1]) да-ста́не,
Да-дъа́ржи деа́т'-то Макри́іову;
Ниша́-го, маіо́, ниша́-го!
— Ми-ду́ми, Са́во, теа́с ду́ми,
Та́тко каи́ль ни-ста́нова,
Той и́ма мно́го има̀ніе
И има мно́го соа́довну,
И и́ма мно́го доби́так.
— Ку́ч'та-му еа́ли има̀ніе
Р́ж'іа-му еа̀ли соа́довну,
Псе́та-му еа́ли доби́так
Уга́ не-ми-е при́лика;
Вреа́дь мо́мчета-та сидеа́ха
Реа́дом, по-реа́дом на ханда́к-т

[1]) „Ва́гелки“ залъгалка дѣтинска.

И той на кра́е-т сидеа́ше,
Та кра́й-то грознеа́еше,
Грознеа́еше, темнеа́еше.

Слушана отъ сжщата.

12.

Имеа́ла ма́йка, имеа́ла,
Идного́ си́на Бали́іа;
Прибоа́рза та̀-гу ожени,
Ф'-четвьа́ртак-му беа́ше сва́дба-та,
Ф'-пе́так-му ферма̀н допа̀нна
Ца̀ріум' на іо́йске да-ка̀ра.
Немеа́ колай да ни-по́де,
Оста́ви мла̀да нивеа́ста,
Венча́на, та-не́ просте́на,
Покри́та, та-не́ раскри́та,
Та си́ нивеа́сти ви́каше:
— Нивеа́сто мла́да, ху́бава,
Да́-си-ме ча́кашь нивеа́сто
До-дванадесте годи́ни,
Іа́ко-с' нивеа́сти ни-здо́ем,
Тога́с-са го́ди и же́ни,
Да̀-с'-те сто́ре ма́йка-ни
Като́ не́йна-си дъшеріа.
И нивеа́ста-гу ча́каше
До-дванадесте годѝни,
Чи́-си Бали́іа ни здо́е,
Та́ іа ма́йка-м'-хи угоди,
Угоди и ожени,
Испра́ти до по́рта-та-м'-хи,
Та-сеа́нна на скала́-та-м'-хи,
На скала̀-та-м'-хи да-пла̀че.
Чи-замина́ идно́ пѫтниче:
— От-тука пла̀чешь, мор' ба̀бо?

—Кàк-да-ни плàчем, пѫ́тниче!
Угà имеа͡х еди́нчек си́на,
Тà-гу ф'-четвъа͡ртак уженеа͡х,
Ф'-пе́так-му ферма́н допàнна
Цàріу-м' іо́йске да-кàра.
Нимеа͡ колàй да-ни-по́де,
Оста́ви млàда нивеа͡ста,
Венчàна, та-не́ просте́на,
Покри́та, та-не́ раскри́та,
Тà-си невеа͡сти ви́каше:
„Дà-си-ме чàкашь нивеа͡сто
До-дванàдесте годи́ни,
Іàко-с'-нивеа͡сто ни-здо́ем,
Тога́с-са го́ди и же́ни."
И нивеа͡ста го чàкаше.
Се́-іа пѫ́тниче уго́дих,
Угòдих и оже́них.
— Когà-ú-беа͡, ба́бо, свàдба-та?
— Се́-іа пѫ́тниче испрàтих.
И-то́й отѝде на сва́дба-та,
Зава́ри даро́ваніе-то
И не́га кърмà дари́ха,
Де́верь-ú пивъ-т зби́раше,
Пак-то́й-си меа͡тна пьрстень-т,
Чи́-си-го позна́ нивеа͡ста
И-си де́веріо ви́каше:
— Де́веріо ма́лак, де́веріо,
Халàль ти прàвіа, де́веріо,
Іà-ше с'-и́да с'-пьрво ліу́бе,
С'-пьрво ліу́бе Бали́іа!

Слушана отъ баба Вренза.

13.

Де́-ми-е чіу́лу, видеа͡лу
Да-м'-е Захи́нче излеа͡лу,

Да-м'-е хайду́тче ста́налу?
Вреа͡д пѫ́тіове-ту вьрзаха,
Та́-м'-гу Захи́нчіа фатеа͡а,
Та́-м'-гу фатеа͡а, вьрзаха.
Де́-м'-гу зачіу́ ліу́бе-му,
Та́-си преа͡собра́ дру́жки-теа͡,
Тà-хи преа͡мени́, оги́зди:
Със чіухадàрска преа͡мена;
И тіà-са сама́ преа͡мени́
С' деали́-чау́шка преа͡мена,
Васе́нна ко́нче хрàнено.
Ста́наха, та-оти́даха
На Димо́тіуска касабà.
Като́-т' чау́ша видеа͡а,
Си́чки-му пра́ви ста́наха
И си́чки-гу поздраво́ваха:
— Селеа͡м аліа́кин, чау́шо!
— Аліаки селеа͡м, аеа͡не.
— Че́-м' зашо́ до́е чау́шо?
Да-ли́ ше гла́ви да зи́машь,
Или́ ше да на сіуйди́сашь?
— Нито́ ше глàви да зи́мам,
Нито́ ше дà-ве сіо́йдисам;
Ту́ка и́ма идно́ Захи́нче,
На темни́цата вьрзано,
Да-м' гу на ръа͡ки даде́те,
Не́му ше глава да зе́ма.

Слушана отъ баба Врънза Арнаудова.

14.

Не-бре́-ми Іаради́н, Іаради́н войво́да,
Тѝбе ко́й-ти реа͡че, тибе кой-ти кàза
Тà-си ни-преа͡собрà напреа͡шь Благуйше́ніе,
Вреа͡д лу́ди и мла́ди, вреа͡д мла́ди іунàци,

Тà-си-не завéде низ гóра зелéна,
Чи́-си-не запáдна пýста теáжка зи́ма,
Пýста теáжка зи́ма, върло беáлу снеáже,
Та н'-се пул'ди́ха пýшки низ рамáта,
Пýшки низ рамà-та, сáбіе низ страни́-теа?

Слушана отъ Я. Сариевъ.

15.

„Воáлинко мор' Пи́діова,
Пи́діова ки́лта фуду́лко,[1])
По́мнишь-ли, Воáліо, зна́ишь-ли,
Угà-то беáхме Воалинко
На дулинки́ теа на цàкни? [2])
Ни-викаше-ли, Воалинко:
— Бре-Сáво, бре-мо́й годени́к,
Сто́ри-си Сáво къша-та,
Іáс да-си́ стòріа при́кіа-та,
Тà-ша сами́чка да здо́йда.
Пак-сé-ме Воáліо остáвіашь,
Като́ пунно́ деáте сирàче,
Тà ви́кашь Воáліо, да зи́мишь
Панаіóте от Обреáшене,[3])
Іóти-ми и́ма Воáлинко
На къáрстом къáрпа дукàти.“
Сàво на тьàрне пýдеше,
Воáлка с'-от ли́сте и́деше,
Та́-си-іа Сáво пови́ка:
— Постóй, Воáлинко, почàкай,
Ду́ма и́мам да-ти́ кàжіа.
Чем'-си извàди, бре-Воáлинко

[1]) „Фуду́лко“ значи гордѣлива.
[2]) „Цáкни“ вижь стр. 22.
[3]) „Обреáшене“ вижь стр. 13.

От пòіас беáли нóжіове
Та-хи́ косà-та отреáза.
Воàлинка Сáво-м' ви́каше:
Бре-Сáво, бре-чьрна мéтло,
Колко-то кóса-м' скалвà,
Толкос зми́іа да-ти́ стáнат,
Да-тіá на съáрце пуеадѫ́т!

Слушана отъ Алекса Вулевъ.

16.

Ни чіу́ла ли-си,	тѫ́жна-ми мàле,	не-ли́-си разбрáла,
Ди́-ми-са дошли́	„ „	от цáре лiу́дie?
От цáре лiу́дie	„ „	лiу́дie ени́чере,
Та кондúсаха	„ „	от-гóреа сéлу,
От-гóреа сéлу	„ „	пуд óраше-то,
Пуд óраше-то	„ „	пуд ми́ндале-то,
Та кордúсаха	„ „	жи́лти чадоàре,
Та засви́риха	„ „	жéлни кавàле,
Жéлни кавàле	„ „	и мúрни хрóле,[1])
Дà-са суби́рат	„ „	цàріум на имдáть.
Че-м-ти́ си и́машь	„ „	идно́го си́на,
Идно́го си́на	„ „	сùна граматùка,
Стан'-гу преáменай	„ „	и́-гу óружей,
Та́-му-си ку́пи	„ „	кóнче хрàнено
И-му-си ку́пи	„ „	чифтé пишóле,
Чифтé пишóле	„ „	сàбіе óстрена,
Сàбіе óстрена	„ „	пýшка шéрана;
Та́-гу-прóудеай	„ „	цàріум на ióйске.
— Едни́чку-ми-е,	ени́черино,	харúсай-ми-гу,
Ше-ти харúсам	„	до трúста кóша,
До трúста кóша	„	пьрви роiàци!
Ни́-сам пруóден,	тѫ́жна ми мàле,	роiàци да сбúрам,
Іам-сàм пруóден	„ „	цàріум на ióйске;
И-iáс беáх едúн	„ „	и-iáс отúдах,
И-iáс отúдах	„ „	цáріум на ióйске.

Слушана отъ Я. Сариевъ.

[1])—„Хрóле“ зурни.

17.

„ Мор Боіа́но, гіузе́ль ми Боіано,
„ іа шеа́ и́да Боіа́но
„ на е́фтина-та механеа̀,
„ да си ма чеа́кашь Боіа̀но
„ дорде́ пеа́тлú-теа попеа́еат.“
„ попеа́ха и пофто́реа́'а
„ примла́т си Стоіан ни здохо́деа.
„ чи ѝ си ба́ба м' хи ви́кашеа:
„ „ стан' си нивеа́сто, сле́гни си,
„ Ога̀ си здо́еа млат Стоіа́н,
„ іа̀ шеа му нивеа́сто о́туреам.“
„ нивеа́ста ле́гна съа́неа та заспа̀,
„ чи си здо́еа и примла̀т Стоіа́н,
„ Стоіа̀н на по́рти чіу́ка и ви́ка:
„ „ стан' ми нивеа̀сто о́туреай.“
„ ста́на ма́йка му, уто́ри му.
„ „ чеам' каде́ е ма́іо Боіана?
— „ Стоіа́не си́но-ліо, Стоіа́не,
„ нивеа́ста са́еа нъа́шь ни заспа̀,
„ чіу́зди ми ліу́беата да ліу́беа,
„ сига́ ле́гна съа́неа да заспа.“
„ извà̀ди си са̀беа о́стреана,
„ та зако́ли беа̀ла Боіа́на.
„ ма́йка му ріу́кна и ви́кна:
— „ Стоіа́не си́но-ліо Стоіа̀не,
„ чеам' ти на шеака̀ не зна́ешь!
„ Стоіа́н му еа́дове здо́еаха,
„ извà̀ди беа́ли но́жовеа
„ и той си са сама̀ напо̀ри.

Слушана отъ баба Вренза.

18.

Марùйко беа́ла бъа́лгарко,
Еа́ла са Мари́йко по́турчи,
По́турчи Мари́йко по́веари,
На веа́ра Мари́йко да ми си.
Шеа ти хари́сам Мари́йко
Мо́й-та Мари́йко ца́рнина!
— Ца̀ріу ліу на́шеа дъа́ржеаво,
Ни́шеа са ца̀ріу-ліу по́турчит,
Ту́рцка е веа́ра у ней веа́ра,
Бъа́лгарцка е у благусловéна.

Слушана отъ Мария Сариева.

19.

Де́ ми е чіу́ло ви́деало
Влади́ка ту́рчин да ста̀неа.
Чъа́рни му дри́пи свали́а,
Та му зелéни надеа̀наа,
Та го на меачи́ть во́деаа.
Ліу каде́ стъа́пнеа влади́ку,
На стъа́пка му къа́рфь ста́н'ва.
Та ми са ту́рцки кла́неашеа,
Пак ми са бъа́лгарцки молеашеа:
— Сто́ри ма идно́ пи́леанцеа,
Да си ми фъа́ркна от ту́ка,
Да м' са чіу́деат ту́рце-теа!
Зашо́ влади́ку, за ни́що,
За идно́ ту́рцко мо́меачеа,
От' си го на пъа́ть посре́шна,
Та с' го на пъа́рстеа пристеа́пи,
Та е влади́ка фа́тиа.

Слушана отъ баба Чипилка.

МѢСТНИ ИМЕНА
НА
родствата въ Еникьой и Габрово.

Бащата	казватъ	бубо́йко
Майката	„	ма́ле, ма̀ліо.
По голѣмъ братъ	„	бе́йко.
По малъкъ „	„	бе́йчо.
По голѣма сестра	„	бу́ліо, бу́линко.
Братътъ на бащата	„	стри́ко
Жена му	„	стрѝчино.
Сестрата на майката или на бащата		
Мжжътъ и́	„	ле́ліо.
Зетътъ	„	кале́ко.
Крьстникътъ	„	баше́а́йко.
	„	калта̀те́ат.

НѢКОЛКО МѢСТНИ ДУМИ
ИЗЪ
говорътъ въ Еникьой.

1. Ба̀кам	вмѣсто	цѣлувамъ.
2. Де́ати	„	дѣца
3. Де́ати-те́а	„	дѣцата.
4. Дъразгине́а́е́а	„	прѣживя.
5. Ді́о́лъце́а	„	нѣгдѣ.
6. Инди — и́нда	„	тогава.
7. Кока̀рь	„	соганъ лукъ.
8. Кури́на	„	врана (птица).
9. Ку́тек	„	тилъ, вратъ.
10. Кук	„	коминь.
11. Кълва	„	говори.

12. Ко̀пна	„	измами, излъга.
13. Ла̀н'ти	„	бузи, странитѣ на лицето.
14. Ли́у́ле́а́че́а	„	прилепъ.
15. Ле́ата́те́а	„	тичяйте.
16. Манта́ре́а	„	гжби.
17. Нишіѫ́ му подкажйть	„	нещж му каза.
18. Ни́шіо	„	нищо.
19 Не́а̀то го тус	„	нѣма го тука.
20 Но́	„	да, така.
21. Пону́да	„	даръ.
22. Пону́диа̂ тіа	„	дариха тя,
23. Сви́да, свѝдинка	„	ключь.
24 Скри́пе́ам	„	рѣжя съ ножици.
25. Ха̀кналь са е	„	натърчялъ ся е.
26. Фатра̀ль	„	грибачь за истъргване пепелта отъ пещта.
27. Шо́ у́кашь	„	що викашь.
28. Шіо̀лъце́а	„	нѣщо.
29. Шіо́вде́а	„	сжщо.

НАДПИСЪ

НА

двата камънни свѣщници въ черквата Св. Архангелъ въ с. Еникьой (Ксантийско).

На пьрвий свѣщникъ.

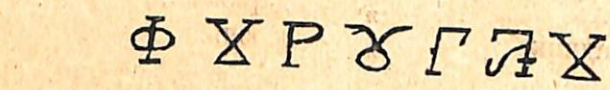

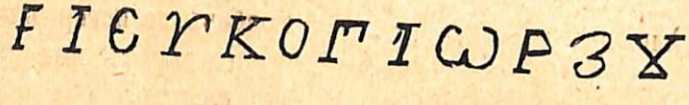

На вторий свѣщникъ.

И двата тия свѣщници сѫ мраморни, обли въ прѣчника около единъ десиметръ, а височина $1^1/_2$ метръ. Отгорѣ на врьхътъ сѫ плоски, истъркани като обли шапки. Надписътъ е на срѣдата и буквитѣ сѫ отъ 5 – 6 сантиметра голѣми, доста красиво издълбани.

РОДОПСКИ СТАРИНИ

ИЛИ

СБОРНИКЪ

отъ обичаи, пѣсни, суевѣрия, прѣдания, описания, намятници и пр. на Родопскитѣ българи.

КНИГА IV.

МАТЕРИЯЛИ ИЗЪ ДАРЖ-ДЕРСКО

НАРЕЖДА И ИЗДАВА

СТ. Н. ШИШКОВЪ

ПЛОВДИВЪ

ДРУЖЕСТВЕННА ПЕЧАТНИЦА „ЕДИНСТВО“

1892.

Материялитѣ въ настоящата IV книга сѫ доставени отъ Г-да К. Александровъ, учитель Дарж-дерецъ; В. Т. Мавродиевъ, учителствувалъ три години въ Дарж-дере; Иаковъ С. Змѣйковичь, учитель отъ 1885 год. насамъ въ Дарж-дере; свѣщенникъ Антоний Кузмовъ, свѣщеннодѣйствовалъ 13 години тамъ и провѣрявани лично отъ съставителя отъ нѣколцина лица, българи и помаци отъ Дарж-дерско.

Правото за прѣпечатване си запазва съставитель-издателя.

РОДОПСКИ СТАРИНИ.

I.

КРАТКИ ОПИСАТЕЛНИ БѢЛѢЖКИ

за

Дарж-дерската каааза и градецътъ Дарж-дере.

Градецътъ Дарж-дере и каазата, която носи сѫщото име, Дарж-дерска, сѫ расположени въ южнитѣ склонове на тая часть отъ Родопитѣ, близо при Бѣломорската брѣжна равнина, между градоветѣ Ксанти (Скеча) и Гюмюрджюня. Земени послѣднитѣ два града съ Дарж-дере, съставляватъ единъ правиленъ трижгълникъ, на когото основата е политѣ на планината въ Гюмюрджюнското поле, съ двѣтѣ точки Гюмюрджюня и Ксанти, а срѣщуположний жгълъ е градецътъ Дарж-дере, въ вжтрѣшностьта на планината.

Дарж-дерската каааза граничи на севѣрь и западь съ Ахж челебийската каааза, на югъ съ Ксантийската, на юго-истокъ и истокъ съ каазитѣ Гюмюрджюнска и Джебелска и на севѣро-истокъ съ Иридерската каааза. Административно е часть отъ Гюмюрджюнский санджакъ, Одринский вилеять. Самий административенъ центъръ на каазата, градецътъ Дарж-дере, е на разстояние отъ Устово (Ахж-челебийско) въ севѣро-западна посока 12 часа пѫть, отъ г. Ксанти въ южна посока 12 часа и току-рѣчи толкова и отъ г. Гюмюрджюня въ юго-источна посока. Отъ г. Хасково 18 часа въ севѣро-источна посока прѣзъ Кърджали.

Въ Дарж-дерската каааза се образува единъ отъ голѣмитѣ дѣсни притоци на срѣднето течение на р. Арда, който носи названието Соютлю-чай. Въ тоя притокъ се втичатъ нѣколко

по-забѣлѣжителни рѣки, Узундерска и Дарж-дерска и много малки. Шеинската и Лкджанската сж въ улейть Бѣло-морски и се втичатъ въ Бору-гіоль; слѣдователно расположението на каазата е на водораздѣлътъ на Ардиното корито и Архипелагъ (Бѣло-море наричанъ тукъ).

Мѣстоположението на каазата е планинисто съ върхове и бърда, различно расклонени и расположени, просичани отъ долини и поляни доста плодородни и намѣстѣ широки. Отъ по-високитѣ и по-голѣми върхове по-забѣлѣжителни сж: Мадан-ска планина или Пейчиново, петь часа на сѣверь отъ Дарж-дере, при селото Мадань; Морада на югъ; Алада, при селата Тикла и Бунарь; Свинцово при с. Меиково; Устро, на вър-хътъ съ село на сжщето име; Иваново, съ голѣма гора, наричана Алмалийска и др. Хубавитѣ гори сж опустошени, както и всѣкждѣ е обичай въ Турция, и постоянно се опусотшаватъ съ пожари и др. безъ контроль потрѣби, отъ мѣстното население. Почвата е повече-то пѣсъклива; черноземъ почти нѣма. По плодородието си Дарж-дерската кааза стои по-високо отъ Аxж-челебийско; произвождатъ се всички житни растения, овощия, зеленчуци, а въ нѣкои села и тютюнь, който се продава на тютюневитѣ търговски кжщи въ Ксанти за изнасяние вънъ Въ климатическо отношение Дарж-дерско е по-ниска страна и по-топла отъ Аxж-челеби, а отъ Рупчоско повече. Близо при морето, нѣманието високи върхове отъ югъ да спиратъ южнитѣ топли и влажни вѣтрове, на сѣверь запазена отъ сѣвѣрнитѣ студени вѣтрове, въ Дарж-дерско става лѣтѣ току-речи полска горѣщина въ долинитѣ, а зимѣ не пада и не държи снѣгъ толкова, както въ Аxж-челеби. Чамовитѣ дървета тукъ сж голѣма рѣдкость, дори и на най-високитѣ върхове, а дѣбътъ и букътъ съставляватъ болшинството на горитѣ. Пѫтищата за съобщения сж лоши и съвсѣмъ прѣнебрѣгнѫти. Прѣди нѣколко години се бѣше почналъ единъ главенъ пѫть, който щѣше да свърже вѫтрѣшността на тая страна до Българската граница и който пѫть щѣше да мине отъ окржжний г. Гюмурджюня прѣзъ Дарж-дере за Аxж-челеби и Рупчосъ, нъ той, за жалость, стои и до днесъ само на проектъ.

До прѣди десеть години Дарж-дерската кааза е броела повече отъ 96 голѣми и малки села, помашки и турски, раз-

подѣлени на нѣколко малки административни отдѣла, нарича-ни нахии — мюдюрлюци, — нъ отъ новото административно ус-тройство на Турция, отъ послѣ тя е раздѣлена на двѣ адми-нистративни каази, сжща Дарж-дерска и Джебелска. Послѣд-нята е безъ исключение само отъ турско население; бълга-рско или грьцко село нѣма никакво.

Настоящата Дарж дерска кааза, съ административенъ цен-търъ Дарж-дере, брои около 36 административни общини, пове-чето помашки и по-малко турски, раздѣлени на два мюдюр-люка Шейнски и Акбунарски. Въ турското Салнаме за Гю-мурджюнский окржгъ, за Дарж-дерската кааза се срѣщатъ слѣдующитѣ данни прѣзъ 1888 година: каазата се състои отъ 57 голѣми и малки села, съ 4120 кжщи, съ население 21,174 жители, отъ които 11,047 жени и 10,127 мжже. Ка-азата има 112 квадр. километри, (по 166 жит. на квадр. килом.) пространство. Градецътъ Дарж-дере и селата на южната стра-на на каазата, Меиково, Алмалж и Шеинь сж произвели отъ 80 до 100 хиляди оки тютюнь. По плодородието си на единъ уватъ земя се падало 2 кила срѣдно число житни растения производителность.

Селата, съставляющи каазата, сж помашки и турски, смѣ-сени нѣма, а българи има само въ гр. Дарж-дере. По главни отъ помашкитѣ села сж: Дарж-дере, Сарпле, Лъджа, Алмалж, Шеинь, Синикаво (Старо село), Кара-оланъ, Жюванци (Коручь), Меиково, Гюнели, Доленъ (Балалж), Тикла (Кепенекъ), Узунъ-дере, Бунарь, Буково (Ени-кьой), Мадань, Алехче, Аламовци и Ирма-рѣка (Хюромате); турски сж: Кара-машать, Гьолюд-жикъ, Морада, Челеперли, Курудже-дере, Касловасж, Кирле, Хасаноларь, Четакъ и Мемелерь. Помашкитѣ села заематъ се-вѣрната, западната и южната части на каазата, а турскитѣ източната. Повечето отъ помашкитѣ села брояжтъ по 60 до 90 кжщи, а сжщо турско село така голѣмо току-речи нѣма; тѣ състоятъ отъ малки махали отъ по 5, 10 до 15 кжщи, пръс-нѫти изъ бърдата и долинитѣ. Нѣколко такива махали обра-зуватъ една община — джюмаеть — съ по единъ инанъ и мух-тарь, които сж прѣдставители на общината прѣдъ власть-та. Освѣнъ тѣзи махали, на много мѣста се срѣщатъ и по една, двѣ или три кжщи — колиби — съ по едно или нѣ

колко семейства, усамотени по бърдата и нѣколко часа далече отъ селата.

Селата въ Дарж-дерската кааза не сж тъй близо и така голѣми, (има и голѣми села, нъ пръснати на махали), както въ другитѣ съсѣди ней каази: срѣднето разстояние отъ едно до друго село е отъ единъ и половина и повече часа. Съ една речь Дарж-дерската кааза не е тъй гжсто населена, както е Ахчж-челебийската, та и поминъчно е по-добрѣ. Населението ѝ исключително се занимава съ земледѣлие, въждание кози и работение аби, шаеци и др. вълнени ржчни платове. Отъ Дарж-дерско се изнася жито за Ахчж-челебийско, добитъкъ, тютюнь и аби за Ксанти и Гюмюрджюня, а мѣстната пастърма е прочюта въ цѣлата Одринска область.

Населението и отъ двата пола е съ здраво тѣлосложение, както всѣко планинске население. Помацитѣ тукъ се отличаватъ, както отъ турцитѣ, така и отъ събратията си помаци въ другитѣ каази, по свойтъ простодушенъ, тихъ и честенъ характеръ. Разбойничеството и умразата противъ българитѣ и въобще християнскитѣ народности тукъ никога не сж намирали почва за вирѣение. На това много е повлиялъ и тѣхний уреденъ поминъкъ. Въ всѣко помашко село има мечеть, нъ нѣма всѣкждѣ джамии. Прѣзъ рамазанъ имъ проповѣдватъ нравственнитѣ и религиозни начала отъ Коранътъ ходжитѣ и моллитѣ отъ турскитѣ медресета и тия проповѣди казватъ дѐрсовеа или вàзовеа. Говорътъ на помацитѣ е единъ и сжщъ на всички помаци въ тая часть на Родопитѣ, съ малки нѣкои мѣстни особенности. Облѣклото и на двата пола, обичаитѣ и пр. сж едни и сжщи съ всички помаци въ Рупчоско, Ксантийско и Ахж-челебийско. Сношенията имъ съ българитѣ сж повече отъ примѣрни — братски.

ГРАДЕЦЪТЪ ДАРЖ-ДЕРЕ.

Градецътъ Дарж-дере е почти въ центърътъ на каазата. Расположенъ е на двѣ тѣсни, продълговати и прѣлестни ниски поляни, прѣзъ които текжтъ двѣ малки рѣки, които охладяватъ градецътъ и влияжтъ благодатно на растителностьта му.

Едната отъ тия рѣки се казва Ерма рѣка, а гражданитѣ ѝ казватъ Голѣма рѣка. Тя води началото си 2 часа на западъ отъ градецътъ и има направление отъ севѣрь къмъ югъ, а отъ срѣдата на теченнето си отъ западъ къмъ истокъ. Другата казватъ Малка рѣка и води началото си отъ планинский връхъ Ломъ, 2 ч. на западъ. Първата още казватъ и Акъсу, а втората—Бююкъ-дере. И двѣтѣ рѣки, тъкмо въ срѣдището на градеца, се съединяватъ въ едно корито, по нататъкъ прибиратъ още нѣколко рѣки и образуватъ споменатий по-горѣ Ардинъ дѣсенъ притокъ, Соютлю чай. Землището на Дарж-дере държи приблизително два часа на длъжь и толкова на широчина и граничи съ землищата на селата Читакъ, Доленъ и Узунъ-дере на истокъ; Лъджа, Меиково и Кошмаларъ на западъ; Елехче, Еромате и Сарж-яръ на севѣрь и Челемерди и Курдчелерь на югъ.

Градецътъ, расположенъ въ вдлъбнжти тѣсни поляни, наоколо го заобикалятъ издигнжти бърда, просичани съ долини и върхове, отъ които по главни сж: св. Марина и Келешова чюка на истокъ; Гогаджово, Цънгарово бърце, Старитѣ на севѣрь и Свѣтокътъ, Вриенъ, Кокаличь, Витово бърце и Пищеникъ на югъ. Цѣлий градецъ може се раздѣли на три части, нъ въ сжщность се дѣли на 13 махали. Състои отъ 400 кжщи, отъ които 110 кжщи съ около 145 семейства сж българи отъ источно вѣроисповѣдание, духовно подчинени на Одринската Българска Митрополия, а всички останжли сж помаци. Сжщи турци нѣма ни едно семейство, освѣнъ нѣколко чиновници. Тоже и друга народность нѣма. Языкътъ на помацитѣ е единъ и сжщъ и животътъ имъ е тъй дружески и братски по между, щото е станжлъ пословиченъ въ цѣлата тая часть на Родопитѣ. Помацитѣ се занимаватъ съ земледѣлие, скотовъдство и отъ части съ мѣстна търговия, а българитѣ съ малки исключения сж шивачи и търговци— производители на аби и шаяци. Главната търговия, вносна и износна, е въ ржцѣтѣ на българитѣ, та и влиянието имъ въ правителството и градецътъ е тѣхно.

Административно градецътъ е раздѣленъ на седемь части, прѣдставлявани прѣдъ властьта отъ седемь по изборъ мух-

тари, отъ които двамата сѫ българи, а останалитѣ помаци. Помацитѣ иматъ едно руждие, единъ видъ триклассно училище и нѣколко мечети първоначални. Образователната система само въ руждието е малко по уредена, нъ въ мечетитѣ, въ които първоначално се учѫтъ малкитѣ, сѫ въ сѫщото устройство и положение, както и всички турски училища, особенно въ провинциитѣ. Българитѣ иматъ двѣ черкови: св. Богородица, съградена въ 1834 год. и св. Георги, съградена въ 1871 год. Наоколо по бърдата има и нѣколко параклиси, въ които само въ извѣстни дни прѣзъ годината се черкуватъ българитѣ. Училище иматъ само едно мѫжко, съградено въ 1851 год. по настоящемъ съ двама учители съ повече отъ 90 ученика, раздѣлени на четире отдѣления и два класса. Училището се издържа на общински срѣдства, безъ никаква външна помощь. Понеже Дарж-дерци сѫ извѣстни отдавна по ученолюбието си, то тѣ сѫ държали винѫги добри учители, които сѫ уредили училището, както въ никое друго българско село въ Родопитѣ тукъ. Всѣка година населението само си избира черковно-училищно настоятелство, което се грижи само за черковитѣ и училището. Понеже нѣма въ каазата друго българско село, на и въ нѣколко близосѣдни каази, за Дарж-дере сѫ има особно назначено мирско лице отъ гражданитѣ за Архиерейски намѣстникъ, което е прѣдставитель прѣдъ властьта въ духовно отношение.

Българитѣ въ Дарж-дере се отличаватъ по всичко отъ Ахѫ-челебийци и др. Постоянното имъ странствование въ чюжбина по търговия и усамотението имъ врѣдъ планинитѣ и помацитѣ, като капка въ морето, е запазило тѣхний характеръ и животъ въ пълна дѣвственность, достойна за удивление. Чистотата, урѣдностьта и непорочностьта въ семейний имъ животъ немогѫтъ се сравни съ никое българско село или градъ въ цѣлий Гюмурджюнский санджакъ. Трудолюбиви, набожни до безкрайность, отъ сърдце прѣданни на народностьта си, честни, практични, разумни, гостоприемни и пр. Дарждерци се уважаватъ и обичатъ всѣкждѣ и отъ всѣкого, който е ималъ случай да се срѣщне съ тѣхъ. Общинското имъ устройство е направено просто да се въсхищава човѣкъ отъ неговитѣ дѣла.

Възражданието на българитѣ въ Дарж-дере е почнѫло едноврѣменно съ Ахѫ-челебийци. До 1870 год. тѣ сѫ били подчинени на Гюмурджюнский грѣцкий владика и тутакси слѣдъ основаванието българската духовна Иерархия и признаванието и урежданието българскитѣ духовни епархии, Дарждерци писменно и еднъжь за все се отказали отъ грѣцкото духовенство, което знающе тѣхната вѫтрѣшна солидарность и съзнание, нето е помислило още веднъжь да ги тръси. Тѣ отръсили прахътъ си отъ грѣцкитѣ духовници като единъ човѣкъ и отъ тогава послѣ кракътъ на грѣцкий владика или друго духовно фенерско лице не е стѫпнѫлъ у тѣхъ. Гърцизмътъ никога не е могѫлъ да намѣри почва за дѣйствие тукъ, както това е имало и има и до днесь въ всички почти части отъ сегашна Европейска Турция. Та и самото правителство турско и до днесь много обича българското население въ Дарж-дере. Прѣзъ събитията въ 1876 и 77 год. Дарждерци въ нищо не сѫ пострадали. Блазѣ на тая държава и тоя народъ, който може да се гордѣе съ такива села, като Дарж-дере.

Отъ отказванието на Дарж-дерци отъ грѣцкото духовенство, тѣ, заедно съ Ахѫ-челеби и Еникьой и Габрово въ Ксантийско, били причислени духовно въ Пловдивската Българска епархия, което подчинение е било до Руско-Турската война, а отъ неѫ послѣ и до днесь, тѣ съставляватъ часть отъ Одринската Българска епархия.

Български языкъ въ училището е билъ въвѣденъ тоже едноврѣменно съ Ахѫ-челебийци. Пьрвъ учитель, който е почнѫлъ да учи малкитѣ на българско четмо, е билъ Дарж-дерецътъ учитель Ангелъ Кирияковъ, който си послужилъ въ началото само съ Неофитовото Евангелие. По-послѣ грѣцкий языкъ съвсѣмъ билъ исхвърленъ и замѣненъ съ Български, при учителствуванието и врѣмето на нѣкои отъ днешнитѣ Дарж-дерски пьрвенци, като Х. Теофанъ Ивановъ, Александъръ А. Чъновски, Иванъ С. Джинджовъ, Никола Х. Дончовъ, Братия Пачилски, Петъръ и Георги Марковски, Никола Диновски, Кирко и Апостолъ П. Брънговски, Х. Нико Атанасовъ и други. Отъ 1870 год. послѣ училището е било турено на по-добра основа, а отъ 1880 год. и до днесь, то може да

послужи за примѣръ на всички други български общини въ окржгътъ, съ неговитѣ добри учители.

Днесь Дарж-дере, освѣнъ като административенъ центъръ, служи още и като срѣдоточие въ стратегическо отношение на тая страна. Общи здания има: правителственъ домъ, въ когото се помѣщава управлението; една казарма съ складъ на военни потрѣби и щабъ воененъ, едно руждие, шесть мечети и петь джамии.

II.

Нѣколко историко-археологически бѣлѣжки за Дарж-дере и каазата и прѣдания по истурчването

Днешний градецъ Дарж-дере приказватъ, че старото му име било Старуово, нъ кога и какъ е населенъ, нищо не се помни и знае за сега. За истурчването на помацитѣ сжществуватъ сжщитѣ прѣдания и тукъ, както и всѣкждѣ изъ Родопитѣ. За българитѣ въ Дарж-дере се приказва, че сж повечето прѣселенци българе отъ околнитѣ помашки села, избѣгали и заселени въ Дарж-дере въ врѣме на истурчването. Една българска фамилия отъ Дарж-дере и до днесь притежава ниви въ помашкото село Жюванци – Коручь – останжли по наслѣдство отъ прѣдѣдитѣ му. Бащата на днешний пьрвенецъ българинъ въ Дарж-дере, Александъръ А. Чоновски, когато да се жени, крьстница му била помакинята Аршинка, която отишла при него, та му дала прошка и прѣпоржчала роднината си християнска Хикимовци да го вѣнчѣжтъ, тъй като тя била мохамеданка и не можела да направи това. Прѣди нѣколко години се поминжлъ единъ бездѣтенъ старъ Дарж-дерецъ помакъ и споредъ турскитѣ за наслѣдство законн, имуществата по наслѣдство се падали на българинътъ Томбаръ, ако би билъ и послѣдний мохамеданинъ. Подобни прѣдания има много и тѣ би било желателно да се изучжтъ обстоятелственно, за да даджтъ що-годѣ освѣтление и материалъ за изучването на тоя тъменъ исторически въпросъ отъ народната ни история – истурчването на помацитѣ.

За забѣлѣжване е това, че почти всѣкждѣ приказватъ, че най-напрѣдъ се потурчвали поповетѣ и пьрвенцитѣ, и послѣ

долнята класса на населението. Ония, които остаяли вѣрни и непрѣклонни въ християнството, избѣгвали отъ околнитѣ села въ Дарж-дере, нъ не малко отивали въ градоветѣ Ксанти и Гюмюрджюня, гдѣто грьцкото духовенство имъ давало защита. Много българи сж погълнати по тоя начинъ отъ грьцкий елементъ въ днешнитѣ приморски грьцки градове, въ врѣме на истурчването.

Приказва се, че тия, които не искали да приематъ мохамеданството, не ги пущали събратията имъ потурчени българи, та посѣвали нивитѣ си съ прьсть, ужь да ги увѣржтъ, че ще сѣджтъ въ селото и че ще се потурчятъ и тѣ, та по този начинъ ги залъгвали и избѣгвали тайно въ централнитѣ мѣста. Несполучившитѣ въ тая си хитрость и уловенитѣ били погубвани. Казватъ, че въ Дарж-дере само 36 кжщи останжли непотурчени.

Чудно е, какъ се е опазило днешното християнско българско население въ такива съвършенно усамотени и обиколени отъ всички страни съ непрѣодолими мжчнотии като Дарж-дере. Мнозина стари помнжтъ, па и всички знажтъ, че българкитѣ въ Дарж-дере до не отколѣ сж носѣли врьхни яшмаци, като помакинитѣ, съ които си прикривали лицето и се криели отъ мжжский полъ така сжщо, както и помакинитѣ. И днесь българскитѣ жени и моми въ Дарж-дере плетжтъ коситѣ си и носжтъ шапки съ пискюли на главитѣ си, като помакинитѣ. Въ ония врѣмена по истурчването, българитѣ въ всичко приличали и се прѣдставлявали като турци. За да избѣгнжтъ подозрението на помацитѣ, че сж християни, вѣнчавалъ младитѣ турский имамъ. Свѣщенници не е имало, та и неможали да стжпжтъ тукъ, а дохождали такива въ мирски дрѣхи, подъ името на лѣкари и търговци и скришомъ вѣнчавали по християнскитѣ обряди вѣнчанитѣ официално отъ турский имамъ и крьщавали роденитѣ отъ прѣди година и двѣ християнски дѣца.

Помацитѣ не крижтъ, а си исповѣдатъ, че сж били българи християни, нъ казватъ, че сж приели хакъ дини – правата вѣра. Тѣ и сега казватъ на българитѣ, съ които се помнжтъ нѣкои стари роднински врьски, *роднѝно*.

Като че и самото провидѣние е дѣйствовало съ необикно-

венни явления за запазването на шъпата останѫли вѣрни на християнството българи прѣзъ случки и събития, когато сѫ били застрашавани за съвършенно истрѣбление. Приказва се, че еднѣжъ единъ помакъ — турчинъ войвода влѣзълъ съ дружината си въ Дарѫ-дере съ намѣрение да истрѣби българитѣ християни. Когато щѣлъ да почне работата си, ненадѣйно се явили множество птици отъ срѣдний Дарѫ-дерски врьхъ Свѣтокътъ, гдѣто е черквището старо св. Атанасъ, и почнѫли да кълвѫтъ очитѣ на конетѣ и другаритѣ му. Уплашенъ Синапъ (така се казвалъ войводата) отъ това чюдо, избѣгалъ отъ градецътъ, като не сварвали да отвържѫтъ конетѣ си, а прѣрѣзвали съ ножоветѣ си проводницитѣ — юларетѣ — имъ, съ които били вързани. Отъ тогава послѣ всички околни помашки села трепержѫтъ отъ това чудо и не смѣѫтъ да закачѫтъ българитѣ, а послѣднитѣ иматъ св. Атанасъ за покровитель на градецътъ.

Прѣзъ втората половина на минѫлий вѣкъ се появилъ единъ българинъ Дарѫ-дерецъ юнакъ, който дълго врѣме ходилъ въ околностьта съ дружината си и задавалъ трепетъ на помацитѣ и турцитѣ, като защищавалъ българитѣ. За него сѫществуватъ баснословни прѣдания и анегдоти. Казватъ, че ималъ опашка и други естественни знакове по тѣлото си, скачалъ и билъ легкъ като птица, съ сила необикновенна и куршюмъ не го хващало. Той е билъ убитъ само тогава, когато сполучили да откраднѫтъ отъ него сребро, отъ което излѣяли куршюмъ, съ когото го убили съ измама на великий петъкъ. Камъкътъ, връзъ когото паднѫлъ убитий, и до днесь се намира въ черковата св. Богородица и населението казва, че всѣки петъкъ тоя камъкъ пуща роса, а на великий петъкъ плаче съ сълзи. Тоя Дарѫ-дерски юнакъ, Дѣлю войвода, защитникътъ на българитѣ тукъ, билъ шивачъ калфа у единъ свой съгражданинъ абаджия въ Енидже, нѣщо около 14 часа на разстояние отъ Дарѫ-дере. Дѣлю билъ момче тогава. Майсторътъ му нѣмалъ долни дрехи да се прѣоблѣче, та една вечерь пратилъ калфата си Дѣля да иде въ Дарѫ-дере въ кѫщата му и му земе дрехи. Дѣлю тръгнѫлъ вечерьта и дошълъ въ Дарѫ-дере. Домашнитѣ на майсторътъ му дали дрехи и испекли пита да занесе на майсторътъ си и прѣзъ сѫщата нощь

Дѣлю се върналъ въ Енидже и занесълъ питата още топла на майсторътъ си. Послѣдний тогава му казалъ: „ти не си за мене; иди си търси късметя другадѣ.“

Дѣлю войвода е ималъ три сестри момичета, които искали да потурчѫтъ и това е дало причина да стане войвода и спаси вѣрата и честьта на сестритѣ си. Тоя юнакъ и неговитѣ подвиги сѫ въспѣти отъ Дарѫ-дерци въ особни пѣсни, които читателитѣ ще срѣщнѫтъ на друго мѣсто.

Чисто български названия на мѣстности, остатки въ развалини на стари черкви и др. сѫществуватъ почти въ всѣко помашко село, нъ за точното имъ изучване е немислимо въ настоящитѣ обстоятелства. Развалини въ гръмади около градецътъ Дарѫ-дере има слѣдоющитѣ: на споменѫтий по-горѣ врьхъ, Свѣтокътъ, 15 минути въ юго-източна посока отъ градътъ, е черквището св. Атанасъ. При мѣстностьта св. Марина, $^1/_2$ часъ разстояние отъ градътъ, има развалини, за които приказватъ да е било мънастирь на врѣмето си. Отъ градецътъ до неѫ, има пѫть, посланъ съ камъне, доста стара направа. Една могилка, $^3/_4$ ч. въ юго-западна посока отъ градътъ е черквището св. Илия, което има малки остатки отъ основи на зграда. Два часа пъкъ въ юго-западна посока отъ градътъ е мѣстностьта св. Костадинъ, близо до помашкото село Сариле. Тая мѣстность до скоро неизвѣстна на Дарѫ-дерци, е казалъ единъ помакъ, който, като орялъ на неѫ, видѣлъ видѣние. Два часа на сѣверь отъ Дарѫ-дере е черквището наричаемо срутенъ мънастирь Св. Недѣля, който е на прѣдѣлътъ на Дарѫ-дерското и Узундерското землища. Основитѣ му въ достатъчна голѣмина сѫ опазени и до днесь и по причина на дрѣвностьта отъ съсипването му израсли сѫ вѫтрѣ три голѣми и стари дѫба. На сѣверъ, единъ часъ отъ Дарѫ-дере, е пещерята наричаема Рупитѣ, за която приказватъ, че е била входъ на единъ подземенъ пѫть за банитѣ — лъджитѣ — които сѫ два часа далечь отъ градецътъ. Пещерята е доста голѣма съ сталактити по неѫ и се слушело подземенъ шюмъ на шюртенне на вода. Единъ четвьртъ отъ часъ, на западъ отъ градецътъ, е мѣстностьта Старуево, въ която има изворъ, около когото, приказватъ, че имало земно съкровище.

Врѣдъ селото Ипдере (200 кѫщи помашки), четире часа

на юго-истокъ отъ Дарж-дере, има развалини отъ старо черквище, називаемо отъ селянитѣ Св. Елена.

Въ помашкото село Меиково (60 кжщи), два часа на западъ отъ Дарж-дере има развалини — гръмада — отъ черква, називаема отъ помацитѣ черквището. На югъ отъ това село е врьхътъ, наричанъ Добринъ врьхъ, на когото има тоже мѣсто, називаемо черквище. Половина часъ далечъ отъ Меиково на севѣрь, има една срутена стара черква, безъ име, на която едната вънкашна часть на олтарьтъ е запазена цѣла.

При селото Лжджа (40 — 50 кжщи помашки), два часа на сѣверъ отъ Дарж-дере, на единъ отъ близскитѣ му врьхове има развалини отъ една стара голѣма зграда, която казватъ Градището и за която мислѣтъ, че е било крѣпость. Основитѣ съ хорасанъ сж опазени. На другъ врьхъ при сжщото село има развалини отъ черква, називаема съ врьхътъ Еленка. На югъ отъ това село е мѣстностьта, називаема Иваново, съ остатки отъ християнски гробища.

На югъ отъ селото Шеннъ (30 кжщи помашки) е мѣстностьта Свѣткана съ черквище и турско теке.

При помашкото село Жуващи — Коручь (50 кжщи), отъ юго-западната му страна, е врьхътъ съ развалини отъ стара зграда, наричани Градището. Между това село и Дарж-дере е единъ голѣмъ каменистъ стръменъ врьхъ, наричанъ Стѣна, високъ отъ 80 до 100 метра височина. Врьхътъ на тоя исполински камень е равенъ като полянка, на която имало разни издълбани въ каменьтъ знакове. Подъ стѣната има другъ камень називаемъ Кървавъ камень, до него мѣсто називаемо Гробища и не далечъ отъ тѣхъ развалини отъ стара черква.

При селото Сармашикъ, въ юго-западна посока отъ Дарж-дере, има остатки отъ зграда, наричана Черквището.

На източната страна отъ селото Дургутате (30 кжщи турски — юлюче), 4 часа въ юго-западна посока отъ Дарж-дере, въ единъ камъкъ има издълбани три човѣшки глави, а срѣщу тѣхъ врьхътъ, називаемъ отъ самитѣ турци Канарата.

При турското село Табакòво (15 кжщи), петь ч. далечъ отъ Дарж-дере въ юго-западна посока, отъ южната му страна е врьхътъ Иваново съ черквище.

На южната страна при помашкото село Узунъ-дере

(100 кжщи), три часа въ западна посока отъ Дарж-дере, е мънастирьтъ Св. Недѣля въ развалини, сега мѣстностьта Дарж-дерска. На западъ отъ селото сж развалинитѣ, називаеми Свѣтилекъ, а въ селото мѣстность, називаема Черквището.

При селото Бунарь (250—300 кжщи помаци и турци), 6 часа на западъ отъ Дарж-дере, има развалини, називаеми Черквището. Друга мѣстность при сжщето село се казва Уинъ-ери, за която казватъ, че когато да се потурчватъ, женитѣ набучили на тая мѣстность хуркитѣ си.

Въ помашкото село Мадань днешната джамия, казватъ, че била черква Св. Никола и ужъ на врьхътъ на минарето ѝ си стоялъ желѣзний кръстъ, когото помацитѣ по разни вѣрвания оставили тамъ. Въ околностьта на това село имало доста стари черквища и надписи по скалитѣ.

III.

ОБЛѢКЛО.

Облѣклото на мжжкий полъ отъ българитѣ въ Дарж-дере е сжщо, както на българитѣ въ Аxж-челебийско, нъ по истънчено въ нѣкои части.

Облѣклото на женский полъ е слѣдующето:

Ри́за домашна направа съ везени копринени краски по политѣ, ржкавитѣ и грждитѣ въ нѣкои случаи.

Фуста́нь, антери́ѣа съ три отрѣза, крила, отъ различенъ платъ, често отъ маница (аладжа). Тя се носи врьзъ ризата.

Фесъ на главата съ форма на прѣсѣченъ конусъ. На врьхътъ има сребренъ тепеликъ (кржгла сребърна нашарена плочица), а въ повечето случаи отъ сърма навезенъ, не металически. На фесътъ отпрѣдъ обнизани монети златни, не толкось на гжсто, колкото е у помакинитѣ. По въ напрѣдно врѣме, та и сега въ рѣдки случаи, съ пискюлъ на фесътъ, който виси на главата отъ страна.

Шами́ѣа, моми́ш, купешки кърпи, съ които прѣвързватъ главата си.

Капама́, бини́шь, врьхна длъга вълнена или сукнена

дреха, отпрѣдъ отъ горѣ до долѣ разрѣзана, често пѫти подплатена съ скѫпи кожи.

Емени́и — или кондури на краката съ домашни чорапи.

VI.

НАРОДНИ ОБИЧАИ ВЪ ДАРЖ-ДЕРЕ.

а) *Непраздность.*

Щомъ дѣтето на непраздна жена за прьвъ пѫть помьрда въ утробата и́, та даде пьрвий знакъ за животъ, непраздната жена испича отъ чисто пшеничено брашно *пи́ти*, намазва ги по кората съ медъ, разломва ги на кѫсове и праща по кѫсче на всичкитѣ си роднини, съсѣди и приятелки въ най-ближний петъченъ день за Св. Богородица. Съ това се извѣстява, че еди-коя си жена е трудна. Трудната жена отъ тогава послѣ всѣки петъкъ и срѣда раздава по нѣщо на сиромаси за Св. Богородица, за да ѭ опази и износи дѣтето си живо и легко.

Всѣка трудна жена, прѣзъ врѣмето на непраздностьта си се варди да не открадне нѣщо за яденье, а най-вече овощия, защото ставало бѣлѣгъ — отпечатъкъ — на бѫдѫщата рожба отъ откраднѫтото нѣщо тъкмо на това мѣсто на тѣлото, на което майка му най-напрѣдъ се е допрѣла и тоя бѣлѣгъ се запазвалъ прѣзъ цѣлий му животъ.

Прѣдъ трудна жена всѣкой внимава да не яде какво и да било, безъ да ѝ даде поне една трошица отъ него, или пъкъ да спомене нѣкое яденье, което нѣма на рѫцѣтѣ си въ тая минута, защото въ противенъ случай щѣла да исхвърли дѣтето. ([1]) Сѫщото вѣрвание е и ако дойде на умъ нѣкое яденье на непраздната жена и неможе да се намѣри ([2]).

---

[1]) И прѣдъ мѫжско дѣте и дори и мѫжь, се не яде нищо, безъ да му се даде, защото се искилавявало, или както казватъ: *загубе͡ява му са се͡аме͡ату* т. е. става бездѣтенъ. Това вѣрвание е много распространено и у българитѣ, и у помацитѣ всѣкѫдѣ тукъ.

[2]) За да се износи и роди дѣтето легко и живо, непраздната постоянно носи прѣзъ крьстътъ си нѣкакво си поясче, донесено отъ хаджиитѣ и което поясче, казватъ, било кѫсъ отъ пояса на Св. Богородица. Съ него заедно носи и една *бое͡аница* — една пьстра връвчица — съ срѣдулка отъ чесновъ лукъ, синь камень и една стара пара. Всичко това за да не урочасва дѣтето и майка му. При това, всѣкой, щомъ види трудна жена, длъженъ е да каже: *маше͡алла.* Въ пьрвитѣ дни на непраздностьта трудната жена спуща единъ калъпъ сапунъ по голо по коремътъ отъ горѣ на долѣ и го дава на нѣкоя сиромахкиня.

И тукъ трудната жена се гледа съ особна любезность и снисходителность отъ всички домашни и външни. Не даватъ ѝ тежка работа да работи, внимава се да не ѭ наскърбѭтъ, не говорѭтъ прѣдъ неѭ за скръбни случки и страшила и др. п. Исхвърляние дѣтето прѣди пълното си естественно развитие — *изе͡алуве͡аванье͡а, изме͡атанье͡а* — се счита за голѣмъ грѣхъ на родителитѣ му, като случка отъ невнимателность, или грѣхъ отъ дѣла.

На бездѣтни жени донасятъ отъ Иерусалимъ двѣ смокини отъ смоковницата на мънастирьтъ Св. Савва, които смокини мѫжьтъ и жената изядѫтъ по една, слѣдъ прѣдварителенъ четиредесетодневенъ постъ, четенье молитви отъ свѣщенникътъ и отслужена литургия, платена отъ бездѣтнитѣ.

б) *Рождение.*

Като настѫпи 9-й мѣсецъ на непраздностьта, казватъ: *наближи́лу са вре͡аме͡а да ра́да.* Прѣзъ тоя мѣсецъ бабата [3]) се навърта все при трудната и си приготвя нужднитѣ за *обира́данье͡а* потрѣби: ножици, [4]) коприненъ конецъ, тръстикова тръбица, пелени и др. Щомъ се усѣтѭтъ пьрвитѣ знакове на раждането, трудната расплита плетенитѣ си на косата, бабата и другитѣ домашни ударѭтъ съ пръчица раждающата, растварятъ всички врати, прозорци, ракли и други *за́катини* (затворени скрити ракли и ѫгли) и ѭ развождатъ по тѣхъ, като внимаватъ да не би да се угадѭтъ нѣкои отъ вънъ за раждането. Всичко това се прави за вѣрванието, че при всѣко раждание невидимо дахожда св. Богородица и улеснява раждающата, та да не би да се случи нѣкое ѫгълче затворено.

Въ случай че се угади нѣкой отъ съсѣдитѣ, варди тайна и скритомъ отива и хвърля каменчета, или други прѣдмѣти въ кѫщата на раждающата. Ако ли пакъ случайно влѣзе нѣкой въ кѫщата на раждающата, домашнитѣ и тя се прѣ-

---

[3]) Особни баби за бабувание нѣма и тукъ, а сѫ такива всички жени въ селото, особно близскитѣ, майката, бабата на раждающата, или пъкъ нѣкоя съсѣдка. За бабувание се надсрѣварятъ, защото се има за голѣма добродѣтель.

[4]) Ножицитѣ сѫ за отрѣзвание пѫпътъ на новороденото, конецътъ за връзванието му, а тръбицата за надувание, ако би да се роди дѣтето прѣмрѣло.

правятъ като че нищо нѣма, за да не би да се досѣти влѣзлий. Ако е жена и се угади, то прѣди да си излѣзе, ударва раждающата съ кърпа прѣзъ крьстътъ ѝ, или си излиза и варди тайна, или пакъ остая доклѣ се роди дѣтето. Нъ обикновенно при непраздна жена не смѣятъ да иджтъ, каквато работа и да иматъ съ кжщнитѣ. И тукъ, както и въ Ахжчелебийско, наквасватъ въ сждъ съ вода извѣстната *рачи́ца свеатѐхи Богоро́дици* и отъ водата сегисъ-тогисъ се омива по лицето и пийва раждающата.

Когато да падне дѣтето, бабата съ четире очи внимава да не падне на земята, а да го̀ улови въ ржцѣтѣ си. Щомъ падне дѣтето, бабата оставя майка му и се залавя съ него — съ сжщинското *ба́беаньеа*. Най напрѣдъ го попръсква съ студена вода, омива го, отрѣзва му пжпътъ на нѣколко палца далечъ отъ коремътъ, завръзва го ягката съ копринений конецъ и подиръ всичко това, поставя го на бащината му риза и чораше, за да бжде *хри́симу* кротко и послушно на родителитѣ си. Ако дѣтето е момиче, натриватъ го съ *послеадака-т* — ципата, въ която е било дѣтето въ утробата на майка си — за да бжде красиво и алесто.

Слѣдъ свършването на всичко това, слагатъ *рожди́лницата* въ единий кжтъ при огнището и подъ постелята ѝ турятъ *ни́титеа* отъ сатнътъ, ножицитѣ, *кала́мъ* — голѣма тръстикова тржба, на която навиватъ преждата при готвението ѝ за тъкание – обрѣщатъ дървата на огньтъ отъ опаката страна на огнището и всичко това се прави за да се прѣдпази родителката съ дѣтето отъ уруци и др. прѣдполагаеми нещастия. Подъ възглавницата на дѣтето турятъ бащинитѣ му чорапи, за да бжде послушно. Каламътъ до 40-й день родителката носи въ поясътъ у себе си, а другитѣ нѣща стоятъ въ леглото ѝ.

Въ Дарж-дере вѣрватъ, че магинитѣ на родителкинитѣ неприятели най-много сполучватъ въ днитѣ на рождението, та за да бжде прѣдпазена отъ тѣхнитѣ дѣйствия, окачватъ ѝ на главата донесено отъ Иерусалимъ крьстче и често пжти кадятъ кжщата, родителката, дѣтето и леглата имъ съ димътъ на рогъ отъ нѣкое животно, когото турятъ въ сждче съ огънь, наместо тамянъ.

Новороденото най-напредъ захранва жена, на която не

е умирало дѣте, а послѣ си бива коя и да е друга, доклѣ дойде млѣко на родителката.

Слѣдъ като се поуредятъ родителката, дѣтето, по причистятъ кжщи и си приготвятъ едно друго за прѣдъ хора, тогава или бабата сама, или пъкъ нѣкое дѣте, отива и обажда на всички роднини, съсѣди и приятелки съ думитѣ *наплодихмѐа са*, а тѣ даряватъ обаждачката съ пари или кърпи. И тукъ се повече радватъ на мжжско дѣте, затова най-напредъ питатъ да узнаятъ що е роденото.

Въ първитѣ дни на рождението всички жени, родителкини роднини, съсѣдки и приятелки, снохождатъ родителката съ нѣкоя закуска и се надспрѣварятъ коя да иде по напредъ. Всѣкоя посѣтителка ще поднесе закуската си прѣдъ родителката да си закуси, за да има млѣко и ще открие и види дѣтето съ думитѣ *чисти́ту да ѐа ма́шеалла, ма́шеалла*, за да не го хванжтъ уруци. По това даряватъ дѣтето съ по нѣкоя пара, дрешка и др. като благопожелаватъ на родителката съ думитѣ *да ти ѐа жи́ву, да му са ра́двашь на ври́тъ шеаньли́цитеа*. Ако нѣкоя посѣтителка подая дѣте, не доближава до родителката, за да ѝ не отнеме млѣкото.

Още въ първий день отъ рождението родителкинитѣ домашни омесватъ и испичатъ пита, отъ която най напрѣдъ даватъ на момче, за да ражда всѣкога момчета. Отъ питата ломи всѣкоя посѣтителка и домашнитѣ за св. Богородица, като благодарственна жертва, за гдѣто е улеснила рождението.

Слѣдъ два или три дни домашнитѣ правятъ *смида́ль*,[5]) както въ Ахж-челебийско, отъ когото въ особни сждове разнасятъ на всички роднини и съсѣди.

На третий день окжпватъ дѣтето въ солена вода, посолватъ го съ соль, омесена съ прѣсно бѣло масло и слѣдъ нѣколко часа го окжпватъ въ чиста прѣсна вода. Въ тоя день донасятъ *мальчи́шьна* вода отъ рѣката, въ която се окжпва родителката, облича се и отъ останжлата вода, до третий день

---

[5]) — Вижъ „*Родопски старини*“ обичаи въ Ахж-челебийската каза. кн. II, год. 1888. Търговска печатница. Пловдивъ.

който дойде въ кѫщи, поръсватъ го. Тоя день правѣтъ и *моли́тьви* [6]).

Доклѣ се не крьсти дѣтето, вечерь не отварятъ кѫщнитѣ прозорци [7]), за да не би да се вижда свѣтлината отъ вънъ, защото се намѣта плачътъ на ония лоши дѣца, чиито родители видѣтъ свѣтлината, та отъ своя страна прѣпращатъ плачътъ на дѣцата си [8]). Така сѫщо и слѣдъ заходъ слънце, ако дойде нѣкой, посрѣщатъ го съ огънь при вратата.

Ако мѫжьтъ на нѣкоя родителка до 40-й день се случи да отиде по чюжбина, на тръгване се пази да не погледне жена си и не ѝ казва сбогомъ, защото ѝ занисалъ млѣкото.

Когато пъкъ на нѣкоя жена умиратъ дѣцата тутакси слѣдъ рождението имъ, тогава събиратъ желѣзо отъ седемь града и исковаватъ у циганитѣ малка брадвичка, която врѣзватъ у дрехитѣ на новороденото, за да бѫде ягко и твърдо срѣщу болеститѣ, както е твърдо желѣзото. Други пъкъ събиратъ отъ дванадесеть цѣли кѫщи сребърни парици, или пъкъ отъ седемь черкви и отъ тѣхъ изливатъ крьстче на дѣтето, което го носи у себе си винѫги.

в) КРЪЩЕНИЕ.

Слѣдъ една седмица крьщаватъ дѣтето въ черквата и само въ случай на болесть въ кѫщи. Прѣди да се занесе въ черква, домашнитѣ даватъ дѣтето, ако е момче, на нѣкой нарочно за това повиканъ пъргавъ момъкъ, който го издига на три пѫти на ржцѣтѣ си и го показва отъ кѫщнитѣ врата къмъ домашнитѣ, за да бѫде тъ́ пъргаво и ягко. Ако е момиче, това извършава пъргава и весела мома.

[6]) —Молитвитѣ се състоѫтъ въ това: готвѫтъ три вида ястия и повикватъ съсѣдитѣ и роднинитѣ, та ги гощаватъ. Въ това врѣме изгоряватъ *послѣдака-т* въ огньтъ. Тоя обичай е мѣстенъ, само въ Дарж-дере. Въ Ахж-челебийско го закопаватъ въ торътъ въ оборътъ на добитъкътъ.

[7]) —И тукъ кѫщнитѣ прозорци, ако и да иматъ платнени пердета извътрѣ, иматъ си дъсчени капаци и се затварятъ като врата извънъ стѣнитѣ.

[8]) —Прѣдаването, или както казватъ *намѣатаньѣато*, плачътъ на нѣкое плачливо дѣте на друго става така: майката на дѣтето, което по разни причини е взело навикъ да плаче вечерь и нощѣ, щомъ се мръкне, изнася дѣтето на кѫщний потонъ и въ която кѫща види свѣтлина, подава дѣтето си съ ржцѣтѣ къмъ оная кѫща на три пѫти и говори: *йди плáчiу* . . . . По тоя начинъ плачътъ се намѣта на онова дѣте, на което майка му по невнимание или немарливость не е затворила прозорцитѣ прѣди да се мръкне.

На крьщението присѫтствуватъ всички роднини и съсѣдки на родителитѣ. Слѣдъ свършване обрядътъ, крьстницата занася дѣтето въ кѫщи и го прѣдава на майка му, като ѝ честити и тя, и всички присѫтствующи съ думитѣ както и при рождението. Слѣдъ това домашнитѣ ги черпѫтъ и гощаватъ. На тръгване даряватъ крьстникътъ, крьстницата, свѣщенникътъ, учительтъ и крахтътъ (черковний слуга), първи съ риза, а другитѣ кого съ кърпа, кого съ чорапи и др. Прѣзъ деньтъ всичкитѣ роднини, приятели и съсѣди правѫтъ посѣщение на родителитѣ за да имъ честитѫтъ крьстеното. Домашнитѣ ги черпѫтъ съ пиво, а тѣ даряватъ дѣтето съ пари.

г) ЧИСТА МОЛИТВА.

До четиредесетий день родителката не излиза изъ кѫщи на вънъ. Ако излѣзе до дворътъ, поставя на прагътъ на кѫщнитѣ врата *дила́ват* — машята — и го прѣкрачя на излизане При това постоянно си носи въ поясътъ *кала́ма-т* — тръбата — и не вади вода отъ кладенецътъ. На четиредесетий день отъ рождението, родителката испраща на крьстникови баница — *клѝн* и пшеничень хлѣбъ [9]) и по това, или отива съ дѣтето въ черквата, или пъкъ вика свѣщенникътъ въ кѫщи да ѝ чете. Тоя обичай се пази и у помацитѣ и се казва *кърклади́сванъе*. Прѣзъ деньтъ родителката съ дѣтето и баба си, или друга нѣкоя нейна стара съсѣдка — обикновенно, която е бабувала дѣтето — отива у майка ѝ, у крьстникови и у всичкитѣ си роднини на госте. У майка ѝ ги гощаватъ, а другитѣ даряватъ дѣтето съ нѣщо за благополучие.

д) ПРОХОДВАНИЕ НА ДѢТЕТО.

Щомъ дѣтето почне да прѣстѫпя на краката си само́ за да ходи, родителитѣ му опичатъ пита, разломватъ ѫ на части и разнисатъ по всичкитѣ си роднини и съсѣди. Съ това се извѣстява за проходването на дѣтето.

[9]) —Въ Ахж-челебийско на голѣмичекъ домашенъ хлѣбъ, печенъ въ пещьта, казватъ *фурнит*, на помалъкъ *фудулка*, а на съвсѣмъ мъничко хлѣбче, или търкалашка за дѣца *кулàк*. Въ Дарж-дере пъкъ първитѣ два казватъ *пещаник*. Подъ връшникъ печенъ хлѣбъ казватъ *пúта*.

е) ГОДЕЖЬ — ГЛАВЕАШЬ.

Стигне ли момчето 14 годишна възрасть и момичето 12, чювството на любовнитѣ влѣчения е вече събудено въ тѣхъ. Както въ Ахж-челебийско, Ксантийско, така и въ Дарж-дерско, причина за появяване любовни чювства въ такава ранна възрасть сж самитѣ родители съ тѣхното лошо въспитание и привички къмъ дѣцата имъ въ тоя случай още отъ пелени. При все това, ако и да става залюбването така рано между момъкътъ и момата, то пакъ въ Дарж-дере се срѣщатъ най-кжсни женидби. Нигдѣ другадѣ въ тая часть на Родопитѣ се не срѣщатъ 40 и 45 годишни ергени момци, освѣнъ въ Дарж-дере. Причинитѣ на това сж: едно поминъчнитѣ условия на блъгаритѣ тукъ и нѣкои мѣстни обичаи и чърти въ характерътъ.

И тукъ залюбването става обикновенно по хорá, сѣдѣнки и особенний мѣстенъ обичай, по люлки. Люлкитѣ, които ги има за развлечение у помацитѣ по байремитѣ и свадби, блъгаритѣ въ Дарж-дере ги правѣжтъ лѣтно врѣме почти всѣкой праздниченъ день по зеленитѣ ливади на дърветата съ вжжя. На дървото връзватъ óдвѣ вжже и се люлѣжтъ моми, а близо при тѣхъ пъкъ на друга люлка се люлѣжтъ момци.

Когато момъкътъ стори намѣрение да се годи, т. е. когато той е достатъчно подготвенъ за това икономически и домашно, или пъкъ по принуждение на родителитѣ му, тогава той испитва издалече и тайно моминитѣ роднини, да ли родителитѣ на момата сж наклонни да му iж дадѫтъ и да ли нѣма нѣкой отъ домашнитѣ да прѣпятствова за това. Ако момъкътъ се увѣри, че не ще се приеме исканието му, опитването остава тайна. Ако ли пъкъ противното, тò става годежьтъ. [10])

[10]) —Въ Дарж-дере се има за голѣмо унижение на единъ момъкъ да поиска една мома, а да не му iж дадѫтъ. По тая причина много честолюбиви (а тукъ честолюбието е силно развито) момци не се рѣшаватъ да поискатъ нѣкоя мома отъ страхъ да не би да не му iж дадѫтъ и съ това да се засрами. Така сжщо и родителитѣ и момата никога не смѣжтъ да поискатъ ржката на нѣкой момъкъ. Момата и нейнотѣ родители въ това отношение държжтъ първенство. Всѣкой би се насмѣлъ, ако нѣкои родители сами поискатъ ржката на нѣкой момъкъ за дъщеря имъ, макаръ че била тя и на 50 години. По тия причини, доклѣ се рѣши нѣкой момъкъ да поиска нѣкоя мома, изминова се врѣме, та доклѣ застарѣе. Други момци пъкъ отъ подобни несполуки закъснѣватъ, отчайватъ се, или пъкъ съвсѣмъ се не женжтъ. Вѣроятно е, че тѣзи и други нѣкои причини сж повлияли, та българското население въ Дарж-дере не се увеличава така бързо, както въ Ахж-челеби, при всичко, че уредността на животътъ имъ по всичко е първа въ тая страна.

За да се годи единъ момъкъ, трѣбва да си е съградилъ кжща, да си е набавилъ покжщнина, да има добъръ занаятъ и най послѣ да се намира нѣщо въ кесията му припечалено. А за да се набави всичко това, момци лишени отъ родителска помощь, трѣбва да станѫтъ 30 и 40 години. При това и момата трѣбва да си е приготвила изискуемитѣ се по мѣстнитѣ обичаи *дáрувеи* — прика. Обръща се внимание и отъ двѣтѣ страни на любовьта между момъкътъ и момата, гледа се и на симпатиитѣ на родителитѣ имъ едни други, тѣхното минжло, личнитѣ и душевни качества на момата и момъкътъ и тѣхнитѣ родители. Понѣкога гледатъ и да ли момъкътъ ще живѣе наедно съ неговитѣ родители или отдѣлно. Послѣднето е винжги прѣдпочтително. Всички тия условия се изслѣдватъ и изучватъ и отъ двѣтѣ страни. Въ тоя случай родителитѣ, нѣгдѣ и роднинитѣ, играѫтъ първенствующа роль и иматъ рѣшающъ гласъ спрямо дѣцата си. Врожденното и силно уважение и страхопочитание на дѣцата къмъ родителитѣ си, които тукъ сж силно развити и строго заназени, даватъ пълната власть на родителитѣ за избиране другарь на чедото си. Съвсѣмъ рѣдко е да земе единъ момъкъ, или една мома, другарь прѣзъ животътъ си противъ волята и желанието на родителитѣ си. А гдѣто се случи подобно нѣщо, прѣстжпникътъ на родителскитѣ права и синовнитѣ длъжности губи честьта си и навлича на себе си всеобщо прѣзрение.

Момковитѣ родители още внимаватъ, щото бѫдѫщата имъ снаха да бѫде отъ добра фамилия, сама тя (момата) да е уредена, работна, кротка, разумна, вежлива, съ една речь да има най добри душевни качества. Така сжщо и моминитѣ родители внимаватъ бѫдѫщий имъ зеть да притежава добри качества вътрѣшно. На богатство и красота се гледа като на второстьпенни нѣща. Всичко това е свойственность само на примѣрнитѣ нравственни добродѣтели на Дарж-дерци, каквито нигдѣ въ тая часть на Родопитѣ не се срѣщатъ. Сжщеврѣменно се пази, щото единъ момъкъ да се не загодява и оженва, доклѣ не се задоми поголѣмий му братъ или сестра. Затова казватъ томува, комуто се ще да се загоди, а има по голѣмъ братъ или сестра не годени, че има *пóртеаници*, т. е. прѣграда, вратня. Освѣнъ това, често пѫти единъ момъкъ не се

загодява и когато има помалки сестри, докѣ не се задомѩтъ тѣ, па тогава той.

Годежитѣ бивать два вида, таенъ и явенъ. Тайний годежъ става повечето за да се ангажира единъ видъ момата, която момъкътъ и родителитѣ му най много сѫ аресали, а момъкътъ още не е готовъ, или пъкъ е маловъзрастенъ (20 — 25 години), а пъкъ момата има готови за годяване любовници. Въ другъ случай тоя годежъ се прави и отъ икономическа точка зрение, за да се избѣгнѩтъ разноскитѣ по явний годежъ. Тогава такъвъ годежъ се изявява само когато наближи опрѣдѣлений день за свадбата. Тайний годежъ казватъ *главе́ньеа с хурата́*, въ Ахѫ-челебийско *главе́ньеа с лаф*, или *с поа́рстеанъ*, защото или само съ честна дума се условватъ, или пъкъ размѣняватъ само прьстенитѣ на годенитѣ.

Ако се случи една отъ двѣтѣ страни недоволна отъ изборътъ (по намирание по добъръ момъкъ или мома, или по нѣкой важенъ тѣлесенъ или умственъ недостатъкъ, несъгледанъ по напредъ и др. п.), годежътъ се развали и никакъвъ споръ се не повдига, нето пъкъ се тръси що годѣ обезщетение за въ полза на обидената страна по юридически начинъ, а доброволно и сами помежду се спогаждатъ. Въ такъвъ случай просто се явява умраза и натяквание съ думи. Случвало се е между разгоденитѣ момъкъ и мома послѣ съ врѣме тѣхнитѣ момци и моми да си отмьщаватъ за родителската имъ едно врѣме случка. Нъ въобще разгодяване въ Дарѫ-дере е голѣма рѣдкость (11). Въ случай на развалянне явний годежъ само си повръщатъ размѣненитѣ нѣща и нищо повече.

Явний годежъ става доста тържественно. Когато прѣдварителнитѣ споразумения сѫ станѫли, тогава на опрѣдѣлений день, обикновенно праздниченъ, момковий баща съ още нѣколцина свои роднини мѫже, занася у момини една увита китка — цвѣте, на която връзватъ сребърно крьстче, прьстенъ, нѣколко златни монети, *ушьники* — обеци — свински зѫбъ, (12) орлови ноктье, крилца отъ нѣкои красиви насѣкоми, обковани съ злато или съ сребро, една голѣма копринена кърпа съ вързана въ неѫ голѣмичка златна монета и още нѣколко по прости домашни кърпи. Всички тия нѣща скупомъ казватъ *бохче́а*, което е Ахѫ-челебийский *лишеан*. Момаритѣ трѣбва да бѫдѫтъ текъ, 3-ма, 5-ма или 7-на и никога не тъкмо число, чифтъ. Момковий баща самъ дава бохчата на момата, а тя му цѣлува ржка и ѫ дава на баща си, или майка си. (13) На тръгване, моминитѣ родители даряватъ момаритѣ съ кърпи, чорапи, ризи и др. При това тѣ пращатъ и на повечето момкови роднини отъ страна на момата, за женитѣ *моми́и* — кърпи за глава — и ржкави, а за момъкътъ китка, украсена съ моминий прьстенъ и съ сребърно крьстче. Размѣняванието на тия бохчи е годежътъ явенъ.

Прѣзъ деньтъ, и у момъкътъ, и у момата, поставятъ бохчитѣ на *пеанёръ* (оплетенъ отъ обѣлени тънки пръчки плитъкъ кошъ) въ срѣдъ кѫщи и роднинитѣ имъ отиватъ да видѫтъ размѣненитѣ нѣща, честитѫтъ годежътъ съ благопожелания за добъръ и благополученъ животъ, като пущатъ въ панеритѣ и по нѣкоя пара за даръ. И у двѣтѣ страни посѣтителитѣ се чудѫтъ съ какви хвалби да обсипѫтъ згоденитѣ: у момата казватъ, че е била много щастлива да стане съпруга на такъвъ добъръ момъкъ, а у момъкътъ — да стане съпругъ на такава добра трудолюбива мома. Домашнитѣ черпѫтъ посѣтителитѣ съ питие и кафе и при черпението послѣднитѣ *сла́веат*: *да еа чисти́ту и да хми са ра́дватеа* или *радвамеа и на сва́дбата*.

Въ сѫщий день, вечерьта, момъкътъ придруженъ съ двама

---

11) — Свѣщенникъ Антоний Кузмовъ, Ахѫ-челебиецъ, е свѣщенствовалъ 13 години въ Дарѫ-дере. Той ми е казвалъ, че прѣзъ толковагодишното му служение тамъ, той не е бивалъ зритель нито на единъ случай на разгодяване, та затова и нето имать нѣкои установени обичаи за сѫдение разгодени. Въ Ахѫ-челебийско напротивъ тия хубави едноврѣмешни обичаи изъ день въ день исчезватъ. Разгодяванията и грабенията на годени моми съ други момци, сѫ накарали общинитѣ да си съставѫтъ единъ видъ общински кодикси, единъ отъ другъ по строги, по конто се наказватъ виновнитѣ страни на развалений годежъ.

12) — Свинский зѫбъ е символътъ за отбѣгване отъ всѣкакви болести и за здравина на носительтъ. Него връзватъ и по добитъкъ, и на дѣца, и на възрастни, мегкушави отъ нѣкоя болесть, като единственното прѣдохранително отъ болесть срѣдство, отъ който зѫбъ всичко лошо бѣгало. Орловитѣ ноктье сѫ символъ на силната и ягка любовь на згоденитѣ, а крилцата за прѣдпазване отъ *уроци*.

13) — Обичай е, щото ако е блаженъ день, най напредъ да черпѫтъ моритѣ съ прѣсно бѣло млѣко, подсладено съ захаръ и послѣ съ питие и кафе, нъ значението на това не ми е извѣстно.

свои другари роднини, отива за прьвъ пѫть у годеницата си. Слѣдъ като поздравѭтъ домашнитѣ, момъкътъ казва: *тýва ѝма мóй чѝлеа͡к, та ѝда да вѝдеа͡ пузнá ли си гу щ, да ма неа͡ измáмитеа͡, чеа͡ ѝма будно́ш и ѝзмама.* Въ сѫщата минута момата, която до тогава се е крила изъ кѫщи, излиза и ги поздравлява съ добрѣ дошли. Когато да ги черпѭтъ, момъкътъ не приема да пие отъ другиго, освѣнъ отъ годеницата си, като казва: *дá ма служѝ мумá-та, зам тугáва да са спузнáйм. чеа͡ смеа͡ приеа͡теа͡леа͡.* Тогава момата черпи годеникътъ си, цѣлува го на рѫката и му дава китка, а той ѭ дарява съ златна монета. На тръгвание момъкътъ цѣлува рѫка на моминитѣ родители. Отъ тогава послѣ тѣ сѫ вече *главеа͡ни́к* и *главеа͡ни́ца* и момъкътъ е свободенъ да ходи у годеницата си, когато си пожелае. [14]) Цѣлуванието на рѫка е знакъ на особна почеть и покорность и момъкътъ на лични празднични дни, като на Коледа, Заговѣзни, Великдень и пр. ходи у годеницата си, за да изяви тая си почеть съ цѣлувание рѫка на моминитѣ родители, които се считатъ и като негови родители. Взаимнообразнитѣ длъжности и обичайни правила на годенитѣ спрямо родителитѣ и роднинитѣ помежду имъ сѫ сѫщитѣ, както и въ Ахѫ-челебийско.

ж) СВАДБА.

Разстоянието между годежьтъ и свадбата и тукъ е обикновенно отъ единъ мѣсецъ, та дори и до 8—10 години, както и въ Ахѫ-челебийско.

Когато и отъ двѣтѣ страни сѫ приготвени, тогава отъ момкова страна отиватъ единъ или трима мѫже у момини, та *сеа͡кѫт свáдба*, т. е. опрѣдѣлятъ деньтъ за вѣнчанието и другитѣ свадбени потрѣби. Вѣнчанието обикновенно става въ недѣля слѣдъ служба и въ черковата. Само вдовци на второ

[14]) Когато пожелае годеникътъ или годеницата, въ кѫщата на момата, или пъкъ въ кѫщата на нѣкоя момина близска роднина, оставятъ нарочно момъкътъ и момата самѝ да си поприказватъ, когато си щѫтъ. Това въ Дарѫ-дере казватъ *затвàреа͡ньеа͡*, което е подобно на Ахѫ-челебийскитѣ *попрѐлки*, само че общественото въ Ахѫ-челеби гледа на това като за безнравственность, та попрелкитѣ внимаватъ да сѫ тайни.

и трето вѣнчило се вѣнчаватъ вечерь въ кѫщи безъ никакви тържества и пиршества.

Приготовленията за свадбата почватъ отъ една седмица напредъ, а сѫщата свадба съ обичаитѣ си отъ

Четвъртъкъ.

Въ тоя день донасятъ у момкови отъ цѣла роднинска кѫща цѣлъ хлѣбъ и баница, а отъ момкова страна готвѭтъ оризъ и сирене и поставятъ трапеза, та гощаватъ всичкитѣ момкови роднини. Прѣди да почнѫтъ да ядѫтъ, момъкътъ съ десната си рѫка и съ всичкитѣ си прьсте на рѫката зема *сгри́ба*— отъ срѣдата на баницата колкото си може и го изяда, па тогава всички начекватъ по-малко съ потрѣбнитѣ благословии и ядѫтъ. Сѫщото става и у момини съ нейнитѣ роднини. Това се прави, за да иматъ бѫдѫщитѣ съпрѫзи изобилие и благополучие и се казва *начóкваньеа͡*. До тоя день приготвятъ и приката на момата, която родителитѣ ѝ мислѭтъ да ѝ дадѫтъ.

Въ Петъкъ

всички момкови съсѣдки занисатъ у момъкътъ по единъ сѫдъ чисто пшеничено брашно, лѣшники, орѣхи и други овощия. Брашното прѣсѣва нѣкоя момкова леля, на която родителитѣ ѝ сѫ живи, или, както казватъ, *бáщуф и мáйчин*, омѣсва го и опича три хлѣба. Когато отсѣватъ брашното въ нощовитѣ, подъ тѣхъ турятъ момковий поясъ, а на деверьтъ [15]) даватъ да дьржи въ себе си *кантáріува кукýда*—топката отъ кантарьтъ—и една *пишьтеа͡лка*—тръстикова свирка—и догдѣ жената отсѣе брашното, деверьтъ свири съ пиштелката и играе хоро около нощовитѣ. Поясътъ подъ нощовитѣ означава, че

[15]) Деверитѣ сѫ илиединъ или двама, както и въ Ахѫ-челебийско. Тѣ сѫ или отъ ергенитѣ братия на момъкътъ, или, ако нѣма такива, негови браточеди или съсѣди. На деверьтъ длъжностьта е сѫща както и въ Ахѫ-челебийско: рѫководитель, другарь и прѣдставитель на зетьтъ. Той е най-довѣренното зетево лице, което взема участие въ всичко. Така сѫщо той се уважава и отъ невѣстата и ѭ поучава и управя.

както той се овива у тѣлото на носивший го, така и бждж-щитѣ съпржзи да свиватъ (събиратъ и управляватъ) домътъ си успѣшно, като бжджтъ още свиени съ любовь и почить по между си. Топката и пиштелката се употрѣбяватъ за смѣхъ.

Като се испекжтъ хлѣбоветѣ, постилатъ на дворътъ така наречените тукъ пешкири. [16]) Хлѣбоветѣ намазватъ съ медъ и деверьтъ ги зема и се покачва на нѣкое височко мѣсто на дворътъ до трапезата, а въ това врѣме всички съсѣди и родници, мжже, жени и дѣца сж събрани на дворътъ като иматъ очитѣ си обърнжти къмъ ржцѣтѣ на деверьтъ. Деверьтъ замахва ржцѣтѣ си съ хлѣбоветѣ къмъ събравшитѣ се на два пжти, като да ги хвърли кждѣ тѣхъ. На третий пжть ги расчеква на бързо и хвърля на трапезата. Събранитѣ на часътъ наскачатъ съ смѣхъ на хлѣбоветѣ и се надспрѣварятъ кой по бързо да ги начюпи на по дребни части. Догдѣ става това, деверьтъ бързо бързо ги полива отгорѣ съ вода и отъ това става голѣмъ шюмъ и смѣхъ. Това казватъ *меатанеа мѐдеаник* и се прави за изобилие на младитѣ съпржзи, така щото тѣ никога прѣзъ животътъ си да не се лишаватъ отъ най-потрѣбнитѣ нѣща хлѣбъ и вода.

Сжщий день вечерьта у момкови извиватъ една хубава китка отъ разни цвѣтя, украсяватъ ж съ монети, прьстени,

[16]) За трапеза, когато иматъ домашнитѣ угощения и за външни хора, като на годежъ, свадба, кръщение, гощавки и др. въ цѣлата тая часть на родопитѣ всѣка домакиня си има истъкани съ разноцвѣтни краски, дълги пъкъ тѣсни вълнени платове, не валяни въ топавица, които се пазжтъ и държжтъ чисти само за прѣдъ хора. Всѣка мома си приготвя сама тия домашни потрѣби, които сж нераздѣлна часть отъ нейната прика. Платоветѣ, които служжтъ за постилание и поставяние на тѣхъ ястието (когато има повече хора, поставятъ трапеза на длъжъ на подътъ, и само кога си сж само домашнитѣ сами, или съ нѣкой външенъ, поставжтъ ястието на кржгли дъсчени трапези, една педя високи, не постлати. Масси за ядение не се употрѣбяватъ и столове никакъ), сж четвъртити, или дълги, съ квадратни бѣли и черни, по нѣгдѣ и съ жълти, червени и алести краски. Тия платове въ Ахж-челебийско казватъ *трѐпеазник*, мн. ч. *трѐпеазници*, а въ Рупчоско *меасалеа*. Когато насѣдатъ така повечко госте, или макарь и единъ да е, на скутоветѣ имъ хвърлятъ не отдѣлно за всѣкого кърпа, а дълга, по тѣспа, по истънчено и по красиво изработена кърпа, която едноврѣменно служи за 20 и повече хора. Неж казватъ *пишькѝр* или помашки *пашькѝр*. Послѣднитѣ повечето правижтъ смѣсъ отъ вълна и памукъ, или пъкъ само отъ памучна прѣжда. Всичко това има и у помацитѣ. Само когато има малцина външни, или пъкъ роднини на госте у домашнитѣ, вмѣсто пешкири, хвърлятъ на скутоветѣ имъ при ядение нарочно направени кжеи по за единъ човѣкъ кърпи, съ сжщитѣ краски и видъ, като и пьрвитѣ, които казватъ *месалеа*. По заможнитѣ родители правижтъ за дъщеритѣ си по нѣколко такива пешкири, а месали по десетини.

ушники и др и ж пращатъ на момата, а тя подарява на носителитѣ пари, кърпи и др. Прѣзъ тая вечерь у момкови игражтъ хоро, което води деверьтъ, като му закачватъ кантарьтъ, даракътъ и др. п. за смѣхъ.

Въ Сжбота

пекжтъ у момкови пити за *гòдеашеат*, бръснжтъ момъкътъ и плетжтъ [17]) момата. При бръснание момъкътъ, пращатъ нѣкого да извѣсти у момини, гдѣто го даряватъ съ пари. Тоже и при захващание да плетжтъ момата, извѣстяватъ на момъкътъ, който дарява съ пари вѣстительтъ.

При бръснанието на момъкътъ, събравшитѣ се негови роднини му лепжтъ пари по брадата за даръ, свиржтъ съ гайда и доклѣ се обръсне, пѣжтъ:

Крѝти се, іунѝчеа, свѣрши са,
Твоеа-ну вас пѫ́ть и ние пѫ́ть хòдеаньеа,
Чіу́зди-неа мòми галеаньеа.

И при плетението на момата, дружкитѣ ѝ пѣжтъ:

Крàти са, момнеа леа, свѣрши са
Твѝеа-ну вас пѫ́ть хòдеаньеа,
Чіу́зди-неа іунѝци галеаньеа.

Вечерьта, момковитѣ роднини, мжже и жени, отиватъ у момата *гòдеашеа*. Ако момъкътъ се е годилъ тайно, носжтъ годежний нишанъ тогава. Момкови донасятъ у момини цѣлъ закланъ овенъ, ([18]) кита, ракия, вино, овощe, цѣло вѣнчално *изди́му* - облѣкло – за момата, фустань за майка ѝ, обуща за братията ѝ и момини за сестритѣ ѝ. Моминитѣ домашни посрѣщатъ гоститѣ любезно и ги гощаватъ. При гощаването майката на момъкътъ зема едно сждче съ вода и хвърля въ него париченъ даръ за момата. Сждчето изреждатъ изъ ржцѣ всичкитѣ госте и всѣкой хвърля по нѣщо, доклѣ се завърне

[17]) И тукъ женский полъ плете коситѣ си на главата на плитки, както и въ Ахж-челебийско.

[18]) — Сърдцето отъ овенътъ изядатъ безсолно по половина момъкътъ и момата, за да бждатъ съ едно сърдце, т. е. съ взаимна любовь, обични единъ другъ прѣзъ цѣлий си животъ.

пакъ у момкова майка, която го зема и занася на момата, а тя ѝ цѣлува ржка. Въ това врѣме моминитѣ домашни даряватъ всичкитѣ госте съ дарове отъ момата: ризи, кърпи, чорапи, гащи и др. едни за момъкътъ, други за родителитѣ му и трети за роднинитѣ, съсѣдитѣ и приятелитѣ му. Слѣдъ това *го́деашеатеа* си тръгватъ. И на отивание, и на връщание изъ пжтьтъ вървѭтъ пѣещимъ: (19)

Стàни, тѣ́рни, кумнеа леа,
Фдѝгни вòйскеа,
Чеа ти ѝдат от трѝ стрàни, ку́мнеа леа,
Три кàлеазми:
Аднà-на еа, ку́мнеа леа,
За гѝздаву виньчіàваньеа,
Дру́га-на еа, ку́мнеа леа,
За гѝздаву, за рудьнѝна.
Во́йскеа ти еа убусіàла, ку́мнеа леа,
Убусіàла, угулеала,
Та да ѝдеашь, ку́мнеа леа,
Да еа ублеачѐшь, убу́еашь.

У момкови годешитѣ до кжсно прѣзъ нощьта свирѭтъ, пѣѭтъ и се веселѭтъ. У момини пъкъ обличатъ друга мома *ба́щува и ма́йчина* съ донесенитѣ отъ момъкътъ дрехи за момата и съ тѣхъ играе хоро заедно съ всички, които се намиратъ тамъ, нъ безъ свирня, а съ чюкание тава съ монети вжтрѣ. Това казватъ *чіу́каньеа на те́псеа.*

Въ Нѣдѣля

утриньта, още прѣдъ зора, нѣкои отъ моминитѣ домашни донасятъ *мальчи́шьна во́да,* отъ която се омива момата, като и́ полива пакъ *ба́щува и ма́йчина* мома. Подиръ това момата се облича съ донесенитѣ отъ момъкътъ дрехи, цѣлува ржка на родителитѣ си, роднинитѣ си и всички при-

[19]) — Пѣението пѣсни въ такива обичайни тържества, както и при други веселия, става отъ по двама пѣвци или и по четирма изведнъжъ. Ако двама или четирма пѣѭтъ задружно, други пъкъ толкова ги послѣдватъ и повтарятъ стиховетѣ. Искусний пѣвецъ съ добъръ гласъ е обиченъ отъ всички.

сжтствующи тамъ, които ѭ даряватъ съ пари и тогава очакватъ сватоветѣ.

У момъкътъ всички призовани роднини и съсѣди сж вече събрани рано и прѣди да потеглѭтъ за къмъ момини, двама момци съ коне яздящецъ отиватъ у момини да извѣстѭтъ тръгванието на сватоветѣ. Тамъ ги дарѭтъ съ кърпи и се връщатъ съ шумъ изъ пжтищата пакъ у момкови. Тия момци казватъ *преаварници* и сж длъжни да обиколѭтъ всичкитѣ пжтища изъ селото.

Слѣдъ свършвание на черковната служба, сватоветѣ, на чело съ момъкътъ и родителитѣ му, тръгватъ и отиватъ мълчешкомъ безъ пѣсни и свирня у момини. Тамъ ги посрѣщатъ [20]) съ подобающата се любезность и всичкитѣ се спиратъ на дворътъ или потонътъ, а при невѣстата, която е още минжлий день отдѣлена съ приката си въ отдѣлна стая, влизатъ само деверьтъ и калтатата. Невѣстата имъ цѣлува ржка, а деверьтъ и́ обува на три пжти краката съ чорапи и обуща, които и́ е донесълъ отъ момкови, а тя го дарява съ пари. Тогава деверьтъ повиква момъкътъ, та влѣзва и той при невѣстата си, цѣлува ржка на родителитѣ ѝ, а невѣстата нему и го дарява съ кърпа. По това невѣстата цѣлува ржка изново на родителитѣ си, дарява ги съ ризи и кърпи, а баща ѝ тогава ѭ улавя за ржката и при вратата кжщни ѭ дава на калтатата, който ѭ повида за дворътъ, като изливатъ по стжпкитѣ ѝ вода за благополучие.

Щомъ поведжтъ невѣстата отъ стаята и́ за дворътъ, момковитѣ роднини влазятъ и зематъ приката ѝ, та ѭ изнасжтъ на дворътъ, струпватъ ѭ на купъ, поставятъ отгорѣ тавата и тогава моминитѣ роднини наобикалѭтъ приката и дрънкатъ тавата за пари, които сж като откупъ на приката. Доклѣ зетьтъ не задоволи моминитѣ роднини съ хвърляние пари на тавата, не даватъ приката да ѭ товарятъ на конетѣ. Кал-

[20]) — Както въ Дарж-дере, така и всѣкждѣ изъ тукашнитѣ мѣста, у Българитѣ, нѣгдѣ и у помацитѣ, има много коментарии народни, нѣгдѣ аллегорически и лаконически въ подобни народни обичаи, като: *правитеа ли кабуль гостеа, и́матеа ли кунàк за мисеафи́реа, баскънлъкъ и́ма, да са не ауплàшитеа* и др. подобни.

татата спре невѣстата при приката и ѫ дава на зълвитѣ, [21]) които сѫ на брой отъ 5 до 8, момичета, блиски момкови роднини, сестри и братучедки, всички облѣчени въ дълги суконени кожюси. Една отъ зълвитѣ е главна и ѫ казватъ *лилѐ*, а другитѣ *под-лилѐ*. Невѣстата е покрита съ бѣла прѣкрива на главата си, а ржцѣтѣ ѝ сѫ обвити съ червена и накичена колкото се може повече прѣкрива. Прѣзъ всичкото това врѣме невѣстата се покланя и цѣлува ржка на калтатата, пръска около себе си оризеви зърна, а зълвитѣ пѣѫтъ:

1

Нивеасту, нивеасту,
Чѐсту са покланеай!
Сеа та щи́меа вѝдеа
Щу си прѝла, ткала
Питрѝфскинеа ди́неа,
Ники́луки-неа нѫщеа
Ти са гулеамееашеа
С гулеама на рѝда
С бра́теа, братуфчѐдеа,
Нивеасту рада́ну,
Честу са пукланеай
Кони́у ду грѝвнеана.
Калта́ту ду рѐмуну.

2

Нивеасту, нивеасту,
Че́сту са покланеай
Ко́ниу ду грѝвнеа на
Калта́ту ду ра́муну.

[21]) — Зълвитѣ прѣдставляватъ единъ видъ момъкътъ прѣдъ невѣстата. Тѣхната длъжность е да бдятъ винаги при невѣстата прѣзъ врѣме на вѣнчанието, прѣди и послѣ. Тѣ пазятъ невѣстата, пригодяватъ ѝ и ѫ управятъ въ нѣкои случаи. Тѣ сѫ довѣренитѣ лица на неѫ и тя само тѣмъ може да искаже нуждитѣ си прѣзъ това врѣме.

Сеа́ та щѝмеа вѝдеа
Щу си прѝла, ткала,
Щу щеа да убдарѝшь
Іунѐука-на ро́да.
Ти са гулеамеашеа
С гулеама-на ро́да
Сеа та щѝ меа вѝдеа,
Кой ти еа рудьнѝна,
Кой тѣрнеа слеат тѝбеа
Тѣрналу еа с неа
Най малкуну бра̀тчеа.

III

Тѣрнала еа мума́
Нис дв̀ тѫвни ло́ки
На во́да студ̀на.
Надеах са, преанадеах,
Ни мума́ духо́да,
Ни во́да дуни́са.
Ста́нах, та утѝдах
На во́да студѐна,
На́йдах ма́лка мума̀,
Чеа вѝда налѝва,
Змѝеа еа излѝва.
Мума́ хи са мѝли:

Змѝьо, мои бра́теа,
Нимо́й ми изли́ва
Студѐнана вѝда,
Чеа сам на зло́м майци,
Ма̀йци на ма́щеаха,
Та си ма щеа кѐра,
Ка́ра, жеанѣ́м, бо́хта.

Като откупи зетьтъ приката, тръгватъ всички съ невѣстата, заедно съ натоварената на конетѣ прика за черквата,

гдѣто се извършва вѣнчалний обрядъ. Отъ черквата на чело съ свѣщенникътъ отиватъ у момкови. При външнитѣ врата сватоветѣ съ невѣстата се спиратъ, а зетьтъ се промъкне въ кжщи самъ, зема една бъклица съ вино и излазя, та ги посрѣща при вратата, цѣлува ржка на калтатата и го черпи съ виното. Момковата пъкъ майка изнася въ едно сждче оризъ, смѣсенъ съ захарь, и го сипва въ прѣстилката на невѣстата, а послѣднята ѫ дарява. Тогава сватоветѣ съ невѣстата влазятъ въ кжщи, като пръска (невѣстата) вървешкомъ оризевитѣ зърна около себе си изъ кжщи за благополучие. Догдѣ се върши това, сватоветѣ пѣятъ:

1.

Щу ми са беа̀лу беалеа̀са
Ф у́пуршна стра̀на бе́ал Ду́наф?
Деа̀ ли ѐа ри́ба моруна,
Деа̀ ли ѐа беали снеагувеа,
Деа̀ ли ѐа пашеа кундѝсал,
Ал' ѐа мо́мцки да́рувеа?
Нито́ ѐа ри́ба моруна,
Нитѝ ѐа беали снеагувеа,
Нитѝ ѐа пашеа кундѝсал,
Нитѝ ѐа мо́мци да́рувеа.
Билѝ ѐа се́стра Еле́нка
С бра́та си, гиузе́ль Никѝла;
Та си бра̀ту си ви́кашеа
Бра̀теа леа, гиузе́ль Никѝла,
Щу ти са дрѝпи пѣснеа̀ни
И са́бьеа ти ѐа раждѝву?
Еле́нку, сѐстру Елѐнку,
Iá хѝдеам дѝвеать гуди́ни,
Дрѝпи си ни сѣм прумеанѝл,
Сабьеа си ни сѣм умѝвал,
Та кѝлеа мла́ди іуна̀ци,
Зарад и́ тѝбеа, Елѐнку.

2.

Нивеа̀су, Буіа̀нчицеа леа,
Ми́неа ма ма̀стур прувѝди,
Да дадѐшь кѝницеа ибришѝм,
Шѝеат ти. круеат злат кафта̀нь,
Зла̀т кафта́нь, мо́рна фѝраджеа.
Шиг ьрчеа, ма́лку ра̀тайчеа,
Ди зна̀еа мѝнеа твѝй ма̀стур?
Та ми ѐа скруи́л зла́т кафта́нь,
Зла́т кафта̀нь, мо́рна фѝраджеа.
Нивеа̀су, Буіа́нчицеа леа,
Фчѝра ни ли бѐа сжбута?
На ба́неа ни пѝдеашеа ли?
Рѝбьеа ти кіу́рци меатеаха,
Рубѝньки кіу́рци фди́гаха,
Паву́нь ти сѐанка даржеашеа
Ма́стур ти сѐанка примеари,
Та ти ѐа скруѐл зла̀т кафта̀нь,
Зла̀т кафта̀нь, мѝрна фи́раджеа.

Отъ пжтнитѣ врата та до стаята, въ която ще влѣзне невѣстата, ѫ води калтатата; на кжщнитѣ врата зетьтъ пакъ черпи калтата си съ вино и послѣдний му дава невѣстата. Тогава зетьтъ настжпва невѣстата си съ дѣсний кракъ нейний на три пжти и толкова пжти ударва съ кесията си по главата, па цѣлува ржка на майка си и ѫ повѣри неѝ, а тя ѫ въведе въ стаята. Тогава внесжтъ и прикатѝ ѝ въ сжщата стая и тамъ се установяватъ и невѣстата и зетьтъ. По това ѝ даватъ на скутътъ да подържи малко продумало *ба́щуву* и *ма́йчину* момче, а тя го дарява съ торбичка, въ която има захарь, плодове и други дѣтински подаръци. Това се прави, за да добива невѣстата все мжжки дѣца. Дошлитѣ момини роднини, кръстникови и всички находящи се въ кжщи, момкови ги черпѫтъ, гощаватъ и даряватъ

отъ страна на невѣстата съ кърпи, чорапи, ризи и други, а
тѣ хвърлятъ въ сѫдче съ вода по нѣкоя пара даръ за невѣс-
тата и най-послѣ слѣдъ като изреди сѫдчето всички, *кальма́-*
нати (жената на калтатата или майка му, ако не е жененъ)
занася сѫдчето и заедно съ паритѣ и водата го тръснова въ
прѣстилката на невѣстата. При тръгвание, калманата зема двѣ
дрѣнови клончета, та на два пѫти повдига прѣкривата на не-
вѣстата, а на третий пѫть съвсѣмъ ѭ открива. Слѣдъ това и́
възбира и открива рѫкавитѣ на рѫцѣтѣ, изува обущатата ѝ
отъ нозетѣ ѝ и тогава се разотиватъ всички.

Вечерьта, прѣди вечеря, невѣстата донася вода и поли-
ва на мѫжьтъ си мълчешкомъ [21]) да се омие, а той ѭ дарява
съ пари. Водата, съ която се е омилъ зетьтъ, невѣстата изнася
вънка, омива си рѫцѣтѣ и лицето и пакъ влазя при мѫжя си,
та се обрисва на рѫкавитѣ му. Това се прави за да не из-
лизатъ пятна — *лу́ни — за́карпи* — по лицето на невѣстата за
въ бѫдѫще, когато става трудна. На трапезата деверьтъ най-
напредъ захранва младоженцитѣ съ медъ, като ги мами на
два пѫти, ужь да имъ дава, а той си дръпва рѫцѣтѣ и на
третий пѫть вече имъ дава ястието. Слѣдъ вечеря невѣстата
подлива на всички домашни да се омиѭтъ, а тѣ ѭ даряватъ.

Въ Понедѣлникъ

сутриньта рано невѣстата ходи съ леля си и донися
мальчи́шьна во́да, отъ която излива тукъ тамъ по пѫтьтъ за
благополучие. Вечерьта тоя день зетьтъ съ невѣстата ходи у
невѣстинитѣ родители заедно съ нѣкои отъ зетевитѣ роднини
и занасятъ тамъ хлѣбъ, баница и питие. Младоженцитѣ цѣ-
луватъ рѫка на невѣстинитѣ родители, като сѫщеврѣменно ги
даряватъ и съ пари. По това ги гощаватъ и си отиватъ, като
имъ повръщатъ и тѣ отъ своя страна сѫщото, каквото имъ
сѫ занесли.

[21]) И въ Ахѫ-челебийско, и въ Дарѫ-дере, невѣстата не говори прѣдъ никого
и никому (освѣнъ на зълвата) до извѣстно врѣме слѣдъ вѣнчанието. Първата
вечерь и зетьтъ и невѣстата никому не продумватъ като *гузеа́сат за Го́спудеа и
веанчила́та*. На кръстникови невѣстата не говори чакъ до тогава, доклѣ не
идѫтъ тамъ и кръстницата ѝ позволи. Тоя обичай се съхранява въ повечето села
и до днесь, нъ въ по прѣдишно врѣме той е билъ много строгъ.

Вторникъ.

Рано прѣзъ тоя день отъ зетьтъ занасятъ у невѣстинитѣ
родители хлѣбъ, баница и китка, обвиена съ червени нишки.
Китката се праща за знакъ, че невѣстата е излѣзла дѣва.
Въ противенъ случай нѣма китка.

Въ Четвъртъкъ

невѣстата зема отъ три *цѣли* кѫщи по единъ катъ дѣ-
тински дрехи и заедно съ леля си отива и ги опира. Прѣзъ
тоя день още отъ невѣстинитѣ родители донасятъ на младо-
женцитѣ пита, оризъ и др. п. а отъ зетева страна имъ повръ-
щатъ готвенъ оризъ.

Въ Петъкъ

младоженцитѣ отиватъ за вечеря у нѣкоя зетева роднина и се
казва *възвратъки*.

Въ Недѣля

невѣстата ходи съ деверьтъ си у калманата и ѝ занася
баница, пшениченъ хлѣбъ и пита. Калманата ги гощава и на
тръгвание имъ повръща отъ своя страна сѫщото, каквото ѝ
сѫ занесли. Отъ тамъ отиватъ у невѣстинитѣ родители, та
имъ занасятъ сѫщото, каквото и у калманата, а тѣ (невѣсти-
нитѣ роднини) гощаватъ по малко отъ занесеното ближнитѣ
си родители и съсѣди. Слѣдъ като ги гощаватъ, повръщатъ
имъ сѫщото както и у калманата. Нѣщата изъ пѫтьтъ носи
деверьтъ, а невѣстата когото срѣщне, цѣлува го въ рѫка.
Като доближѫтъ кѫщата си, деверьтъ тръгне изъ друга улица,
ужъ за въ друга кѫща, а невѣстата, като вѫжда, че се мами,
спира се и го чака по пѫтьтъ, понеже безъ деверьтъ си не
влазя въ кѫщата си сама́. Деверьтъ продължава да прави
така до тогава, доклѣ принуди невѣстата да продума, която
до тогава не е продумвала и тогава си влизатъ въ кѫщи.
Отъ тогава послѣ невѣстата почне да си говори съ всички, нъ
все пакъ се срамува.

Слѣдъ завършването на всички обичай, единъ дѣлниченъ день деверьтъ завожда невѣстата въ гората, насича ѝ деветь суровi дръвчета и невѣстата ги задѣва на гърбътъ си, донася ги въ кжщи и ги раздаде на деветь цѣли кжщи по едно.

з) ПРИКАТА.

Дрехитѣ, постелкитѣ, покривки и всичко, което родителитѣ даватъ на дъщеря си на свадбата, се казва *да́рувеа, спа́нъ, о́деар*. Повечето отъ тия даруве си приготвя сама всяка мома и само въ исключителни случай купуватъ и отъ вънъ. Всичко е приготвено домашно. Въ Ахж-челебийско, Дарж-дере и помацитѣ най много даватъ на дъщеритѣ си дарувi. По нѣкой пжть дъщеритѣ се съгласяватъ само съ това да зематъ като наслѣдство отъ родителитѣ си, а всички други имущества остаятъ на синоветѣ. Когато бащата се е поминалъ, а момата има братия, всичко, нуждно ней, се приготвя съ срѣдствата на братията ѝ въ замѣна на това, тя оставя всичко друго на братията си. Заможнитѣ родители даватъ даруве на дъщеритѣ си въ голѣмо количество. На най спромашката мома зестрата струва 30 л. т. на богатитѣ и до 200 л. т. и всичко само въ натура, дрѣхи и пр. Въ Дарж-дере отъ срѣдния ржка едно момиче закарва съ себе си отъ 6 до 12 *ха́лища* — козеви и вълнени постелки. Отъ 5 до 8 кичѐ – китени разноцвѣтни и отъ чиста вълна халища, едни за мобили, постелки, други за покривки на легла, наречени *ли́сту*. Дюшеци натъпкани съ вълна, или памукъ, 2 до 4 *пукро́веа* — отъ тънка вълна разноцвѣтни покривки. Отъ 2 до 4 юргани. Отъ 4 до 5 *пре́пеазници*, десетина *меса́леа*, кърпи за ястие, 2 до 3 *пеашика́реа. То́рби, ѓути* — басмени прѣстилки, домашни прѣстилки, чолуве отъ всѣкой видъ отъ 10 до 30 и повече. Цѣли женски облѣкла отъ 15 до 80 ката. Чорапи, домашно изработени, издѣлие на самата мома, до 200 чивта. Възглавници отъ 20 до 50 домашна направа. Пердета на прозорци, на долапи, кърпи, ризи, на лелята — момковата сестра — цѣлъ катъ дрехи.

Всѣка мома съ своята зестра мобилира цѣлата кжща на момъкътъ. Отъ дрехитѣ ѝ достигатъ чакъ до старость и мжжътъ

въ съвсѣмъ рѣдъкъ случай да направи за жена си дрехи. Момъкътъ има грижата да си съгради кжщата, а момата да набави всичката покжщнина и мобилировка.

и) ПОГРЕБЕНИЕ.

Ближнитѣ събличатъ умрѣлий, умиватъ лицето и ржцѣтѣ и го поръсватъ съ вино. Послѣ това го обличатъ въ чисто нови дрехи, простижтъ го на подътъ съ лице обърнато къмъ истокъ, съ икона на гржditѣ. Всички съсѣди, роднини и външни го навеждатъ съ свѣщи. Щомъ дигнжтъ починжлий за погребение, три жени зематъ постелкитѣ, покривката и възглавницитѣ, на които е лежелъ умрѣлий и ги занасятъ на рѣката, та ги опиратъ. Тогава зематъ три дрѣнови тоешки и турятъ по една въ жглитѣ въ стаята, гдѣто е билъ мъртвецътъ, като ги замитатъ съ метлата къмъ срѣдата на стаята, събиратъ заметеното и го хвърлятъ на кръстопжть. Това се прави, за да не умира нѣкой за въ бждще отъ тая кжща.

Въ черквата слѣдъ опѣлото, всички присжтствующи си омиватъ ржцѣтѣ и имъ даватъ коливо, вино и пари — *искáть* — за душата на починжлий.

На третий, деветий и двадесетий дни, носiжтъ коливо за душата на умрѣлий, а на четиредесетий день, освѣнъ коливото, поставятъ и трапеза съ разнообразни ястия и закуски и свикватъ почти цѣлото село.

На третята година раскопаватъ гробътъ, изваждатъ остатъкитѣ и ги турятъ въ черквата, а слѣдъ нѣколко дни въ гробницата. При раскопаването пакъ поставятъ трапеза при гробътъ за присжтствующитѣ.

Ако умрѣ не кръстено дѣте. турятъ му въ устата и ржцѣтѣ пари, за да си купи рай.

Домашнитѣ на умрѣлий жалжтъ, нѣкои до 40 день, нѣкои и до годината. Ако умрѣлийтъ има момичета и момчета, не отиватъ на хоро, сѣдѣнки и други увеселителни мѣста и случаи. Женитѣ носiжтъ спуснжти кърпитѣ си до подъ вѣждитѣ, често пжти по старитѣ вдовици носiжтъ чакъ до смъртьта си черни кърпи, понеже и тукъ голѣма рѣдкость е да се ожени вторий пжть вдовица.

ОБИЧАИ

ПРѢЗЪ РАЗНИ ДНИ ВЪ ГОДИНАТА.

а) *Ко́лада.*

Вечерьта срѣщу Коледа го казватъ *ве́че͡арна.*[22]) За тая вечерь приготвятъ да ядѫтъ съвсѣмъ сухи ястия: пшеница, фасулъ, сушени овощия и др. На огнището залагатъ най-голѣмий пънь и до сутриньта го не изгасяватъ. Тоя пънь казватъ *бѫ́дьник.* Прѣди да вечерятъ, отдѣлятъ въ едно сѫдче по малко отъ всичкитѣ ястия и го турятъ въ скрито тъмно мѣсто, около или въ кѫщата, за *пога́не͡атеа.*[23]) По това кадѫтъ тамянъ, запалватъ свѣщь[24]) и тогава ядѫтъ. Слѣдъ вечерята единъ отъ домашнитѣ почне да влѣче полегка трапезата изъ стаята, а другъ го пита: *щу упи́нашь? - Упи́нам иманье͡а, ца́ріувата хазне͡а,* отговаря влѣкущий и продължава да ѭ влѣче до тогава, до когато домашнитѣ му дадѫтъ даръ нѣкоя пара. Въ питата турятъ дрѣнови клончета, всѣко нарѣчено за нѣщо: за градинитѣ, за добитъкътъ, за кѫщата и др. и когато ѭ разломѭтъ на трапезата, всѣкому даватъ по единъ кѫсъ и кому каквото клонче се падне, на негово щастие ще бѫде прѣзъ годината олученото. Сѫщото се прави и на другитѣ вечерни, на Водици и Нова година.

По срѣдъ нощь дѣцата се събиратъ на тълпи и ходѭтъ изъ кѫща въ кѫща да *куле͡ди́сват,* като викатъ съ силенъ гласъ: *ко́лада, ко́лада, кула́чька* и пѣѭтъ пѣсеньта:

Ста̀ни, ста̀ни, думувни̇̀чьку,
Че͡а ти ѝдат до́бри го̀сте͡а,
До̀бри го́сте͡а, кулеа͡да̀реа,

[22]) Такива вечерни сѫ три съ сѫщитѣ обичаи прѣзъ тѣхъ: срѣщу Коледа, Нова година и Водици и огъньтъ не изгасяватъ тогава, защото, казватъ, че и Св. Богородица, когато раждала, не изгаснѫлъ огъньтъ.

[23]) *Погане͡атеа* сѫ сѫщитѣ нощни страшила, съ сѫщитѣ вѣрвания за тѣхъ, както и Ахѫ-челебийскитѣ *буга̀нци.*

[24]) Свѣщьта, която запалватъ на вечернитѣ, е приготвена на 4 Декемврий, Св. Варвара. Ако остане слѣдъ тия три вечерни отъ тая свѣщь, скриватъ ѭ и ѭ палѭтъ да гори при силни гърмотевици, като за умилостивение на гръмътъ. Палѭтъ ѭ още и при раждание, при валяние градъ и др. под. случаи. Тая свѣщь винѫги се дьржи при домашната икона и се почита, като нѣщо свѣщенно.

Да имъ дадѐшь ви́е͡ан кула́к,
Вѝе͡ан кула̀к, крьсте͡ан дука̀т,
Че͡а са руди́ Ису́с Христо̀с,
Царь на ни́бу, царь на земе͡а.

Домашнитѣ даряватъ дѣцата съ колачета, нарочно приготвени за тоя день, съ орѣхи и други плодове.

б) *Сурвак.*

Вечерьта срѣщу Нова година се прави сѫщето, както и прѣдъ Коледа. Слѣдъ вечерята хвърлятъ въ огъньтъ пъпки отъ дрѣнови клончета и по тѣхното пукание гадаѭтъ за бѫдѫщето здравие на домашнитѣ, подобно на Ахѫ-челебийци. Негоденитѣ моми и момци посѣватъ на дворътъ сѣме отъ нѣкое зърнено произведение и прѣзъ нощьта съ когото или съ която сънуватъ посѣтото че жьнѫтъ, съ него или съ неѭ ще се зематъ. Подъ възглавницата, на която спѫтъ, турятъ още и малко хлѣбъ отъ трапезата, та съ която мома, или съ който момъкъ, на сънь изядѫтъ хлѣбътъ, съ него или съ неѭ ще се зематъ за въ бѫдѫще.

Прѣзъ деньтъ дѣцата *сурва́кат* съ дрѣнови клончета по кѫщитѣ съ думитѣ: *сурва, здра́ва и до гуди́на о́ще͡а по здра́ва.* Домашнитѣ ги даряватъ съ пари и плодове.

в) *Вуди́ци.*

Обичайтъ срѣщу тоя день е сѫщо така, както и минѫлитѣ. Въ по прѣдишни врѣмена българитѣ не ходѣли на рѣката да правѭтъ водосвѣтъ и хвърлятъ крьстътъ, а единъ отъ черковнитѣ настоятели по редътъ си опичалъ пшениченъ хлѣбъ, турялъ въ него малко дървено крьстче и слѣдъ свършъкътъ на литургията, разломѣлъ хлѣбътъ на малки части и раздавалъ на всички присѫтствующи. Комуто се паднѣло крьстчето, правѣлъ угощение прѣзъ деньтъ и другата година пакъ той правѣлъ хлѣбътъ.

Тоя день дѣцата носѭтъ камъни изъ кѫщитѣ, подаватъ ги на домашнитѣ и казватъ: *на́ ти каме͡анеа-с; ках-су ти*

теа͡жи камеа͡не͡ч-с, теа͡й да ти теа͡жи́ ке́сеата. За тия благопожелания домашнитѣ ги даряватъ съ пари.

г) *Ге́рге͡аф-день.*

Казватъ, че срѣщу тоя день вечерьта на *маге́сницитеа͡ игра́еа͡ звеа́здата,* та каквито магии и да сторѭтъ на неприятелитѣ си, сполучватъ. Поради това, за да се прѣдпазятъ отъ тѣхъ, домашнитѣ окачватъ вънъ на кѫщнитѣ врата въ видъ на вѣнецъ: грибачьтъ, дилавьтъ, крѫгътъ, решетото и още нѣкои и други работи.

Утриньта още въ зори излизатъ и се валятъ по роснитѣ ливади, прѣзъ деньтъ се кѫпѭтъ по рѣкитѣ, теглѭтъ се съ кантарь, като се увиватъ съ *по́вит* около крьстътъ, когото носѭтъ цѣлий день и всичко това се прави за здравие. Събиратъ въ шишета роса и ѭ пазѭтъ за прѣзъ цѣла година, като церъ противъ главоболъ,

д) *Еніуф-день.*

Прѣзъ прѣдишний день берѫтъ извѣстното цвѣте, наричано тукъ *е́ніувичька*, тръне, млѣчокъ и още нѣкои бурени и цвѣтя и съ една часть отъ тѣхъ утриньта окичватъ кѫщнитѣ врата, а другитѣ извиватъ толкова китки, колкото сѫ члена въ семейството и още една отдѣлна, нарѣчена за св. *Еніу.* Надъ вратата още правѭтъ крьстни знакове отъ катрань, за да не хващатъ домашнитѣ магнитѣ. Незадоменитѣ моми и момци, често пѫти и старитѣ, се събиратъ въ една махала на цѣла кѫща, донасятъ *малчи́шьна во́да* отъ чешмата, направи си всѣкой китка и си тури знакъ на неѭ, за да си ѭ познава и слѣдъ като турятъ киткитѣ въ сѫдътъ съ водата, покриватъ ги съ червена прѣстилка и ги оставятъ вънъ на отворено небо подъ нѣкоя лоза или тръндафилъ. Утриньта на Еневъ-день се събиратъ всичкитѣ, една мома или момъкъ отъ цѣла кѫща открива сѫдътъ и вади киткитѣ една по една, като нарича: *ко́й-ту е͡а чисти́т и веа͡ли́к, да излеа͡зеа͡; койту щеа͡ да на́йдеа͡ на патрка́тук има́ньеа-ту, да излеа͡зеа͡; койту щеа͡ да и́деа͡ нах Бо́жи-гроб, да излеа͡зеа͡* и др. подобни. На негоденитѣ наричатъ още и какъвъ момъкъ, или мома ще зематъ. Всѣко си зема своята китка и ѭ скрива. Всичко това се придружава отъ викове и смѣхории отъ събравшитѣ, ала пѣение на особни за тоя обичай пѣсни, както въ Ахѫчелебийско и Рупчоско, нѣма.

е) *Беа͡шбе́ци.*

Всѣка есень, прѣзъ мѣсецъ Септемврий, когато всички земни произведения сѫ се прибрали въ кѫщи, събиратъ се една дружина момци, прѣобличатъ се съ разни смѣшни костюми и съ гайда и шюмъ ходѭтъ изъ кѫща въ кѫща, тропатъ по вратитѣ и пѣѭтъ пѣсни. Домашнитѣ отъ всѣка кѫща ги даряватъ по малко отъ всички земни произвѣдения, каквито имъ сѫ се родили прѣзъ лѣтото, като: жито, плодове, фасулъ и др. Като обиколятъ цѣлото село, продадѫтъ събраното и отъ стойностьта му вечерьта направятъ угощение, та се гощаватъ и веселѭтъ. Сѫщий обичай правѭтъ и помацитѣ и се казва *беа͡шбе́ци*, когото иматъ за плодородие — *бире͡вке́ть.*

КРАЙ.